

Универзитет „Св. Кирил и Методиј“

Економски Факултет - Скопје

Докторска дисертација

**„Моделирање на динамичките ефекти од промените на
јавната потрошувачка и даноците врз економската
активност“**

Ментор:

Проф. д-р. Славе Ристески

Изработила:

Махије Мустафи

Скопје, март 2015 година

Абстракт

Целта на докторскиот труд е да го процени влијанието на фискалната политика, пред се преку јавната потрошувачка, врз економската активност на Република Македонија. Темата е особено актуелна како во домашната така и во маѓународната јавност, и тоа не само во академската јавност, туку и помеѓу носителите на економските политики. Кејнзијанската и неокласичната економска школа имаат различни гледишта за влијанието на јавната потрошувачка врз економската активност. Во дисертацијата се прави детален преглед на поголем број релевантни научни трудови кои емпириски ги документираат овие влијанија. Притоа посебно внимание се посветува на моделирањето со помош на векторски авторегресивни модели.

Во докторскиот труд со помош на векторски авторегресивен модел се утврдува влијанието на јавната потрошувачка врз економската активност во Република Македонија. Причина за користењето на овој модел е што е утврдено дека бруто домашниот производ и јавната потрошувачка се нестационарни. Функцијата на импулс-одговор покажува дека економската активност има позитивниот одговор на шок на јавната потрошувачка во период од 4 квартали, а после 6 квартали одговорот на економската активност станува негативен е во согласност и со кејнзијанските модели и со неокласичните модели на бизнис циклус. Притоа, после 6 квартали одговорот на БДП станува негативен, а причина за ова може да е периодот на рецесија кој се јавува во втората половина на периодот на набљудување, но и квалитетот на јавните расходи. Анализата е направена во програмите EViews и JMulTi.

Abstract

The aim of the doctoral thesis is to estimate the impact of fiscal policy, primarily through public spending over the economic activity of the country. The topic is specially presented in both the domestic and the international public, not only in the academia, but also between the holders of economic policies.

Keynesian and neoclassical economic school have different views on the impact of public spending over the economic activity. The dissertation is a detailed overview of the huge number of relevant scientific researches that empirically document these effects. The special attention is paid to modeling using vector autoregressive models.

In this doctoral thesis by means of vector autoregressive model determines the impact of public spending over economic activity in the country. The reason for the use of this model is set for GDP (gross domestic product) and public spending are unsteady.

The function of the impulse-response suggests that economic activity has a positive response to the shock of public spending in a period of four quarters, and after six quarters the response of economic activity becomes negative which is in accordance with Keynesian models and neoclassical models of business cycles.

After 6 quarters the response of GDP (gross domestic product) becomes negative, and the reason for this may be the period of recession which occurs in the second half of the period of observation, as well as the quality of public expenditure. The analysis is done in EViews and JMulTi programs.

СОДРЖИНА

ВОВЕД.....	5
1.1. Актуелност на проблематиката на истражувањето	11
1.2. Предмет и цел на истражувањето	15
1.3. План на презентирање на материјата	16
2. ПРЕГЛЕД НА РЕЛЕВАНТНАТА ЛИТЕРАТУРА.....	18
2.1. Емпириски студии кои ги истражуваат динамичките ефекти од промените на јавната потрошувачка и даноците врз економската активност	18
3. ПРЕГЛЕД НА МАКЕДОНСКАТА ЕКОНОМИЈА.....	40
3.1. Брутодомашен производ	44
3.2. Детерминанти на растот.....	55
3.3. Јавна потрошувачка и даноци.....	90
4. МЕТОДОЛОГИЈА НА ИСТРАЖУВАЊЕТО.....	111
4.1. Векторски авторегресивни модели	112
4.2. Функции импулс одговор.....	116
4.3. Предности и слабости на векторските авторегресивни модели	117
4.4. Емпириска анализа	118
5. ЗАКЛУЧОК.....	123
КОРИСТЕНА ЛИТЕРАТУРА.....	125

ВОВЕД

Во економијата, **фискалната политика** го претставува користењето на владиното трошење и прибирањето на приходи (оданочување), за дејствување врз вкупната економска активност. Двата главни инструменти на фискалната политика се јавната потрошувачка и оданочувањето. Економистите нагласуваат три главни начини со кои одлуките за државните расходи и даноците влијаат врз макроекономските варијабилности:¹

- Агрегатната побарувачка и нивото на економската активност;
- Акумулација на државен капитал;
- Мотивација.

Фискалната политика се фокусира на употребата на владиниот буџет за да се влијае на првото од наведените: економската активност. Овие ставови на фискалната политика се неутрален, експанзионистички и контракциски. Неутралниот став на фискалната политика наложува балансирана економија (владините трошења се целосно покриени од даночните приливи и севкупно буџетот има неутрален ефект на нивото на економска активност). Експанзионистичкиот став на фискалната политика бара владиното трошење да ги надминува даночните приливи и контрацикличната фискална политика се јавува кога владините трошења се пониски од даночните приливи. Овие дефиниции може да наведат на погрешно размислување бидејќи дури и без промени во трошењето или даночните закони, цикличните флуктации на економијата предизвикуваат циклични флуктации и на даночните приливи и на некои типови владино трошење, со што се менува ситуацијата со дефицитот. Горните дефиниции и „даночните приливи“ обично се менуваат со „циклично прилагодена државна потрошувачка“ и „циклично прилагоден даночен прилив“. Владите на земјите трошат пари на многу работи, од војска и полиција, до услуги како образование и здравство, а вршат и трансферски плаќања како социјалната

¹За повеќе видете: Andrew B. Abel, Ben S. Bernanke: Macroeconomics, 4-th ed. 2001, точка 15.1.

помош. Овие расходи може да се финансираат на различни начини: оданочување, прилив од печатење пари, позајмување пари од населението или од странство, користење на фискалните резерви, продажба на фиксна актива (на пр. земја).

Владите ја користат фискалната политика да влијаат врз нивото на агрегатната побарувачка во економијата, во обид да постигнат економски цели за стабилност на цените, целосна вработеност и економски раст. Ако економијата се наоѓа во фаза на експанзија (инфлаторен јаз), доаѓа до пораст на општото ниво на цени, а со тоа и до пораст на номиналните приходи на учесниците во економскиот живот. За да се спречи инфлацијата, државата ќе треба да води рестриктивна фискална политика (намалување на државната потрошувачка, зголемување на даноците, комбинација на првата и втората опција, односно намалување на јавната потрошувачка со истовремено зголемување на даноците). Ако економијата е во фаза на рецесија, владата ќе спроведува – експанзивна фискална политика (зголемување на јавната потрошувачка, намалување на даноците или комбинација на двете варијанти).

Кејнзијанските економисти предлагаат дека зголеменото владино трошење и намалените даночни стапки се најдобриот начин за стимулација на агрегатната побарувачка, која може да се користи во период на рецесија или мала економска активност како суштинска алатка за изградба на рамка за силен економски раст, како и за напредување кон целосна вработеност. Дефицитите што ќе се јават како резултат на ова ќе се исплатат од страна на економијата во експанзија. Буџетскиот суфицит може да се користи за две работи: да го забави ритамот на силниот економски раст и да ги стабилизира цените кога инфлацијата ќе биде превисока.

Класичните економисти, за разлика од Кејнзијанските, имаат различни верувања за ефектот на даночните промени врз агрегатната побарувачка. Класичарите велат дека даночните промени не влијаат врз националното штедење или врз агрегатната побарувачка.

Според класичното гледиште, експанзионистичката фискална политика го намалува нето извозот, што пак има олеснет ефект врз националниот аутпут и прилив. Кога владиното трошење ќе ги зголеми каматните стапки, привлекува странски капитал од странски инвеститори, поради тоа што обврзниците кои ги издава една земја што води експанзионистичка фискална политика ќе понуди повисоки стапки за враќање. Компаниите коишто сакаат да финансираат проекти мора да се натпреваруваат со својата влада за капитал, за тоа да понудат повисоки стапки на враќање на парите. Ако се купат обврзници од една земја, странските инвеститори мора да ја купат валутата на таа држава. Кога ќе дојде странски капитал во земјата што е во фискална експанзија, побарувачката за валутата на таа земја расте. Зголемената побарувачка предизвикува валутата на земјата да ја зголеми својата вредност, а добрата што потекнуваат од таа земја се поскапи за странците, а странските стоки се поевтини од претходно. Според тоа, извозот опаѓа и увозот расте.

Економистите дебатираат за ефикасноста на фискалниот стимул, а аргументите се главно насочени кон ширењето, феномен каде што владиното позајмување води до повисоки каматни стапки кои повторно се јавува стимулативен импакт на трошењето. Ако владите финансираат дефицит преку издавањето на владини обврзници, каматните стапки можат да пораснат на целиот пазар, бидејќи владиното позајмување создава поголема побарувачка за кредит на финансиските пазари. Ова е спротивно со целите на фискалниот стимул, што предизвикува помала агрегатна побарувачка за добра и услуги.

Други можни проблеми со фискалниот стимул се и временската разлика помеѓу спроведувањето на политиката и забележливите ефекти врз економијата, како и инфлаторските ефекти што се наметнати од зголемената побарувачка. Теоретски гледано, фискалниот стимул не предизвикува инфлација кога користи ресурси што инаку не би се искористиле. На пример, ако еден фискален стимул бара да се вработи работник што инаку би бил невработен, не се јавува инфлаторски ефект. Меѓутоа, доколку стимулот

бара да се вработи работник што и онака би имал работа, се зголемува побарувачката од работна сила, а понудата останува фиксна, што пак ќе доведе до инфлација на платите, а со тоа и до ценовна инфлација.

Дискреционата фискална политика претставува право на владите на современите економии да предлагаат и применуваат промени во даночните стапки и во програмите на јавната потрошувачка, во зависност од фазата на економскиот циклус. Тука станува збор за активна стабилизациона фискална политика, која владата ја конципира и спроведува за да ги избегне несаканите последици од фазите на економскиот циклус, односно да функционира економијата на нивото на потенцијалниот БДП.

При конципирањето и спроведувањето на дискреционата фискална политика влијаат:

- Задоцнувања врзани за конципирањето и спроведувањето на фискалната политика (time Lag);
- Неможноста на економската наука со сигурност да ги антиципира и предвиди настаните во иднина.

За избегнување на проблемите на флексибилноста на фискалната политика и долгите доцнења кои ја спречуваат употребата на контрацикличната фискална политика треба да се изградат автоматски стабилизатори во буџетот. Кога БДП се зголемува, автоматските стабилизатори предизвикуваат намалување на расходите или зголемување на даноците, без потреба за директна законска мерка. Слично на ова, кога БДП се намалува, автоматските стабилизатори предизвикуваат зголемување на државните расходи или намалување на даноците.

Јавна потрошувачка се расходите направени од страна на "јавниот сектор" во текот на своите активности. Јавниот сектор, во организациска и економска смисла, е збир на оние делови од економијата кои формално се под контрола на државата, вклучувајќи ги и централната и локалната власт.

Јавна потрошувачка е термин кој најчесто се однесува на вкупниот збир на сите трошоци на јавниот сектор. Постојат различни начини на мерење на јавната потрошувачка.

Збирот на Владини мерки (The Government's preferred measure) е вкупно одржување на трошоците (Total Managed Expenditure-TME), кој ги опишува сите форми на трошоци направени од страна на централната власт, локалните власти и јавните претпријатија, особено вклучувајќи ги трошоците за социјални услуги и бенефиции, здравствено осигурување, транспорт, образование, одбрана, интерес за долг, домување, судската и услуги за заштита и вработување.

Во однос на буџетското планирање и контрола, TME е збир на намалување на трошоците по оддели (Departmental Expenditure Limits) и годишната потрошувачка (Annually Managed Expenditure -AME), поставени од страна на Министерството за финансии.

Намалувањето на трошоците по оддели, каде буџетот е одреден за владини и невладини јавни тела, а пак локалните власти се одговорни за тригодишна ревизија на трошоците (вклучуваат провизија за сите фирми и нивните планирани трошоци по оддели, трошоците за набавка, субвенциите во приватниот сектор, главната амортизација, приходите и резервите).

Годишната потрошувачка (AME) содржи програма за трошоците која неможе да биде разумно намалена на циклуси од по три години (социјална сигурност, трошоци за пензии во јавниот сектор, даночни олеснувања, заедничка земјоделска политика на плаќање итн.). Исто така содржи локално финансирани трошоци (локални фондови со локален данок и други локални извори) и нето исплата на Европската унија и интересот на централната власт за подмирување на долгот.

Јавната потрошувачка е контраверзно прашање, не само поради основната разлика на тоа колку треба да биде, туку и во однос на деталите на нејзината дистрибуција и финансирање и на тоа како таа се дефинира. Јавниот сектор го формира голем дел од економијата и како таква, јавната потрошувачка има големо влијание врз макро-економијата, како и врз квалитетот на животот на луѓето. Некои економски теории сугерираат дека зголемувањето на јавната потрошувачка врши негативен ефект врз приватниот сектор во економската активност и се спротивставуваат на тоа.

Оданочувањето означува наметнување на финансиски износ за наплата од даночен обврзник (физичко или правно лице) од страна на државата или на функционален еквивалент на државата. За неизвршување на обврската следува казнување по закон. Даноците се наметнати од страна на многу административни сектори и се состојат од директни и индиректни даноци, а може да се платат со пари или со нивниот еквивалент во работа. Данокот може да се дефинира како задолжителна распределба на дел од приходот или имотот.

Данокот не е доброволна исплата или донација, туку наметнат придонес, утврден според законодавната власт. Без оглед дали како такса, данок, рента, обврска, царина, акциза, финансиска помош, понуда итн., данок е секој придонес што го наметнува државата.

Даноците најчесто се пресметуваат во проценти, наречени *даночни стапки*. За даночните стапки е важно да се прави разлика помеѓу маргиналната стапка и ефективната (просечна) стапка. Ефективната стапка е целиот данок што треба да се плати поделен со вкупниот износ на данокот, а маргиналната стапка е стапката што се плаќа на следните парични приливи и приходи.

Парите што се обезбедуваат преку оданочувањето се користат од страна на државите и нивните функционални еквиваленти за многу намени: за расходи при војна, за наметнување на закон и јавен ред, заштита на имот, економска инфраструктура (патишта, правни исплати, стапување во сила на договори итн.), јавни работи, општествен инженеринг и работа на владата, за финансирање на социјалната помош и јавните услуги. Дел од даноците се користи за исплаќање на државниот долг и каматните стапки што ги акумулирал овој долг. Некои од јавните услуги се: образовните системи, системите за здравствена заштита, пензиите, придонесите за невработени лица, јавниот превоз, системите за ракување со енергија, вода и смет итн. Владите користат различни видови такси, со различни даночни стапки, со цел распределба на даночниот товар меѓу поединците или одредена група луѓе

кои се вклучени во даночни активности, како бизниси, или пак, за прераспределба на ресурси помеѓу поединци или одредена група луѓе.

Модерните системи за социјална заштита се наменети за издршка на сиромашните, инвалидите или пензионираниите од даноците на оние кои сè уште се во работен однос. Исто така даноците се наменети за финансирање на странска помош во воени потфати, за влијаење врз макроекономската изведба на економијата или за измена на моделите за потрошувачка или вработување во една економија, со правење на некои класи на трансакции помалку или повеќе привлечни.

1.1. АКТУЕЛНОСТ НА ПРОБЛЕМАТИКАТА НА ИСТРАЖУВАЊЕТО

Многу европски земји се опфатени со сериозна фискална регулација. Општиот Кејнзијански став е дека овие прилагодувања може да предизвикаат длабока рецесија доколку се јават на страната на потрошувачите.

Улогата на фискалната политика при влијанието врз економската активност е меѓу прашањата со најобемни дискусии кај академиците и кај креаторите на политики. За улогата на фискалната политика, современата литература може да се подели на две општи идејни школи. Неокласичната литература тврди дека експанзионистичката фискална политика го намалува аутпутот на приватниот сектор преку ширењето, а со тоа и инфлацијата. Зголемувањето на јавниот долг води до зголемување на каматните стапки, а со тоа се намалува аутпутот и инфлацијата. Освен тоа, зголемувањето на јавниот долг води до зголемување на јавните очекувања за даноците во иднина, а тоа пак ќе ја зголеми обезбедената работна сила и последователно ќе ги намали реалните плати и потрошувачката, паралелно со тековната активност и инфлација. Од друга страна, Новокејнзијанската школа расправа дека зголемувањето на јавното трошење ја зголемува побарувачката и со тоа ја зголемува економската активност, т.е. аутпутот. Ова е таканаречен ефект на „прибирање“ или на „мултипликатор“.

Бланшар и Пероти (2002) тврдат дека структурниот VAR-пристап се чини попогоден за проучување на фискалната политика отколку за

монетарната политика. Тие велат дека има многу фактори што придонесуваат за движењето на буџетските варијабили, односно, има многу егзогени фискални шокови (во врска со аутпутот).

Спротивно на монетарната политика, фискалните варијабили се движат поради повеќе причини, од кои предоминантна е стабилизацијата на аутпутот, односно, кажано со други зборови, постојат егзогени (во врска со аутпутот) фискални шокови. Повторно спротивно со монетарната политика, привлекувањето со одлучувањето и примената на фискалната политика наложува дека со доволно висока фреквенција – да речеме, за еден квартал – има мал или воопшто нема дискреционен одговор на фискалната политика за неочекувани истовремени движења кај активната, каде со доволни институционални информации за даночните и трансферските системи, човек може да прави проценки за автоматските ефекти на неочекуваните движења кај активната на фискалните варијабили и со импликација да се стекне со проценки за шоките врз фискалната политика. Откако ќе се идентификуваат овие шокови, може да се следат нивните динамични ефекти врз БДП и неговите компоненти.

Ако се направи осврт на 50-тите години, не може сите големи фискални случувања да се користат толку праволинейски. Кога е тоа возможно, како во случајот со привременото укинување на даноците во 1975-та година, се соочуваме со голем степен на сличност помеѓу импулсивните одговори што се добиваат со следење на ефектите на проценетите ВАР шокови, како и со следење на ефектите на овие посебни случувања.

Главните предизвици во проценувањето на големината на мултипликаторот произлегуваат од:²

1. Идентификациони проблеми: дискреционата фискална политика обично се користи во период на рецесија кога многу други фактори се

²Spilimbergo, A., Symansky, S., Blanchard, O. and Cottarelli, C. (2008), “Fiscal policy for the crises”, *IMF staff position note*, December 29, SPN708/01, 1-38.

во игра, а стимулативните ефекти би можеле да се мешаат со други фактори.

2. Дефиниција на мултипликатори: фискалните мултипликатори имаат динамичен ефект за неколку квартали.

Мерењето на овие динамични ефекти со текот на времето претставува дополнителен предизвик, а фискалните мултипликатори може да се разликуваат во зависност од тоа дали другите политички средства се одржуваат константно.

Многубројни студии сметаат дека цикличноста на фискална политика се разликува помеѓу новите и земјите со високи примања. Бројни емпириски истражувања откриле дека фискалната политика во земјите во развој претендира да стане про-циклична, за разлика од земјите со високи примања каде што фискалната политика е се повеќе контрациклична. ММФ упатува на тоа дека фискалната политика претендира да стане помалку контрациклична на новите пазари со фиксен девизен курс. Хеминг и други (2002) донеле заклучок дека соодветениот фискален став за време на криза ќе зависи од низа фактори, како и од самиот пристап на земјите и секако од пристапот на епизода по епизода, од што може да се открие дали фискалната експанзија или контракција е соодветна.

За да се анализираат ефектите на фискалната политика врз економската активност, емпириската литература вклучува три типа на студии.

1. Студии што се насочени кон проценување на фискалните мултипликатори преку симулации на макроекономски модели и редуцирани равенки.
2. Студии што ги анализираат епизодите на фискалната контракција.
3. Студии што ги евалуираат детерминантите на фискалните мултипликатори и ја разгледуваат врската помеѓу фискалната политика, каматните стапки, инвестициите и девизните курсеви.

Во контекст на овие предизвици, наша цел во овој труд е да ги карактеризираме динамичните ефекти на шоките на јавната потрошувачка и даноците врз економската активност во Република Македонија. Тоа го

правиме со примена на структурален ВАР пристап. За да се постигне препознавање, се потпираме на институционалните информации за даночните и системите за трансфери, како и на тајмингот на даночното прибирање, за да создадеме автоматски одговор на фискалната политика за економската активност и со импликација да ги препознаеме шоковите на фискалната политика.

Промените во даноците или во јавната потрошувачка (т.н. „фискален шок“) во кое било време, го попречуваат нивниот развој. Овој едноставен факт се занемарува при анализирањето на ефектите на фискалната политика, врз основа на векторските авторегресивни модели.

Фискалните експанзии што се наменети за стимулирање на економијата може да имаат различни ефекти на различни сектори на економијата. Исто така, ефектот на севкупната активност во експанзијата може да биде позитивен, но различните сектори може да се развијат на многу различни начини што ќе значи дека на некои делови од населението ќе им биде полошо. Веројатноста да се случи ова е поголема за зголемена јавна потрошувачка отколку за даночни намалувања. Причина за тоа е што промената во владините купувања е поверојатно да биде сконцентрирана во одредени специфични сектори на економијата.

Дебатата околу ефективноста на фискалната политика е двонасочна.³

Првата насока е составот на фискалниот стимул. Изборот мора да биде направен помеѓу даночната стимулација и трошоците на владата, како и меѓу распределбата на потрошувачката меѓу сегашните потрошувачи (на пр. пролонгирана невработеност и трансфери) и капитални трошоци (на пр. инфраструктура и нови проекти). Вториот правец се однесува на загриженоста за фискалниот простор. Иако фискалната експанзија е потребна за стимулација на економската активност, сите земји имаат ресурси за финансирање на фискалниот стимул.

³**IMF Working Paper** Western Hemisphere and European Department, **Fiscal Stimulus and Credibility in Emerging Countries, Prepared by Magda Kandil and Hanan Morsy**1. Authorized for distribution by Bob Traa, May 2010

Комбинирањето на применетите методи овозможи да се согледаат и систематизираат теоретско-мисловните и практичните сознанија за креирање на заклучните согледување, како научен придонес од истражувањето.

1.2. ПРЕДМЕТ И ЦЕЛ НА ИСТРАЖУВАЊЕТО

Предмет на истражувањето на докторската дисертација е моделирање на динамичките ефекти од промените на јавната потрошувачка и даноците врз економската активност. Основната намера е да се утврди како промените на јавната потрошувачка и даноците влијаат врз економската активност.

Цели на докторската дисертација:

- Да обезбеди знаење за промените на јавната потрошувачка и даноците врз економската активност;
- Почитување на буџетската дисциплина, што ќе овозможи одржување на ниското ниво на дефицит и јавен долг;
- Со фискалната политика да се подобри буџетската структура – намалување на недискрециските трошоци и обезбедување на поголем простор за капитални инвестиции во функција на развојот;
- Да се формулира VAR - векторски авторегресивен модел (англ. Vector Autoregressive Model), економетриски модел за оценување и предвидување на промените на јавната потрошувачка и даноците врз економската активност;
- Да се анализираат макроекономските движења на македонската економија;
- Да се проценат ефектите на фискалната политика во македонската економија во бруто домашниот производ, во цените и во каматните стапки;
- Проценка на односот и степенот на меѓусебно влијание на основните детерминанти на развој;

- Наша цел во овој труд е да ги окарактеризираме динамичните ефекти на шоките на јавната потрошувачка и даноците врз економската активност во Република Македонија;
- Оваа анализа ќе ни овозможи да се одвојат даночните промени кои успешно можат да се користат за проценка на макроекономските ефекти на даночни промени од оние кои не можат;
- Главен проблем на емпириската анализа е да ги препознае егзогените и неочекуваните фискални случувања;
- За да се постигне препознавање, се потпираме на институционалните информации за даночните и системите за трансфери, како и на тајмингот на даночното прибирање, за да создадеме автоматски одговор на фискалната политика за економската активност и со импликација да ги препознаеме шоките на фискалната политика;
- Постигнатите резултати во оваа студија ќе овозможат развој и примена на теоретските и практичните знаења, со цел да го оцениме степенот на ефективност на реформите и спроведените политики досега, какои да се насочат во иднина.

1.3. ПЛАН НА ПРЕЗЕНТИРАЊЕ НА МАТЕРИЈАТА

Содржината на предложената тема на докторската дисертација под наслов “Моделирање на динамичките ефекти од промените на јавната потрошувачка и даноците врз економската активност” е структурирана на следниов начин:

Во првата глава „Вовед“ се објаснува актуелноста на проблематиката на истражување, предмет и цел на истражувањето. Целта на докторската дисертација е да обезбеди информации за промените на јавната потрошувачка и даноците врз економската активност и да изгради модели за оценување и предвидување на тие промени.

Во втората глава „Преглед на релевантната литература“ се дава приказ на релевантните научни трудови кои се занимаваат со моделирање на фискалната политика. Трудовите се групираат според два критериуми: времето кога се објавени и методите и моделите кои ги користат. Оваа глава ја претставува теоретската основа на истражувањето на дисертацијата.

Третата глава е со наслов „Анализа на македонската економија“. Целта е да се согледаат клучните состојби и трендови на македонската економија. Се анализираат детерминатите на растот, а посебен акцент се става на јавната потрошувачка и даноците.

Четвртата глава „Методологија на истражување“, како што стои во самиот наслов, е посветена на истражувачката методологија. Во дисертацијата се користат векторските авторегресивни модели (VAR-Vector Autoregression). Овие модели претставуваат природна генерализација на авторегресивните модели. За разлика од авторегресивните модели кои се базираат само на историските вредности на временската серија, VAR моделите овозможуваат моделирањето да се темели врз еволуција на фундаменталните фактори, пред сè финансиски и макроекономски. Така, еден VAR модел претставува систем на регресивни модели, т.е. содржи повеќе од една зависна променлива. Во основа на векторските авторегресивни модели се наоѓа тврдењето дека ако постои вистинска симултаност помеѓу група на променливи, тие сите треба да бидат третирани подеднакво, односно не смее да има никаква претходна поделба на ендогени и егзогени променливи. Притоа „Емпириска анализа“ е најважниот во дисертацијата. Во него, преку векторските авторегресивни модели се идентификува влијанието на промените на јавната потрошувачка и даноците врз економската активност на Република Македонија.

Последната глава ги содржи заклучните согледувања.

Моделирањето на временските серии и предвидувањето ќе се изведе со помош на софтверските пакети: SPSS (Statistikal Package for Social Sciences), SAS (Statistical Analysis System) и EWViews (Ekonometrics Views).

2. ПРЕГЛЕД НА РЕЛЕВАНТНАТА ЛИТЕРАТУРА

2.1. Емпириски студии кои ги истражуваат динамичките ефекти од промените на јавната потрошувачка и даноците врз економската активност

Овој дел се задржува на емпириска литература која ги проучува ефектите од шоките на фискалната политика врз економската активност. Улогата на фискалната политика и влијанието на економската активност се вбројува меѓу прашањата со најобемни дискусии кај академиците и кај креаторите на политики. Пред да се премине кон детална дискусија за оваа литература, од полза би било да се објаснат некои концепти кои се важни за емпириската анализа. Во отсуство на каква било „активна“ интервенција во политичките владини трошења, даночните примања автоматски се движат со економскиот циклус. Исто така може да се каже дека владините трансфери, како помошта за невработените, се зголемуваат како што се забавува економијата и се зголемува невработеноста, додека истовремено даночните примања од работната сила, капиталниот прилив и потрошувачката се во опаѓање. Спротивни дејства се случуваат кога бизнис-циклусот се подобрува. Последниве години емпириските студии покажуваат дека приватната потрошувачка и БДП значително се зголемуваат, додека трошоците на владата сериозно се намалуваат. Повеќето емпириски докази укажуваат на тоа дека фискалната експанзија го зголемува производството и потрошувачката и го влошува трговскиот биланс.

До почетокот на осумдесеттите години, фискалната политика се смета како корисна алатка за економска стабилизација. Теоријата вели дека за економските последици, промените во фискалната политика многу зависат од конкретната теоретска рамка којасе донесени. Во последните дваесет години, кога е развиен неокласичниот пристап, владините трошоци имаат поинакви ефекти отколку во кејнзијанските модели, особено во приватната потрошувачка. Основното достигнување на Кејнзијанската револуција беше

реориентацијата на емпириската литература кон анализирање на влијанието на фискалните активности врз макроекономијата. Кејнзијанските економисти тврдат дека одлуките кои се носат во приватниот сектор може да доведат до неефикасен макроекономски резултат и истите можат да ја сузбијат активната економска политика преку јавниот сектор, односно монетарната политика на централната банка и фискалната политика на владата која настојува да го стабилизира производството, без разлика на бизнис циклусите.⁴

Кејнс своите идеи за првпат ги презентирал во делото *The General Theory of Employment, Interest and Money* од 1936 година. Толкувањата во неговото дело се предмет на дебата, па така неколку меѓусебно спротивставени школи се прогласуваат за кејнзијански. Кејнзијанските економисти се залагаат за мешана економија, односно доминација на приватниот сектор каде што важна улога има владата и јавниот сектор. Овој економски модел доминирал пред крајот на Големата економска криза, во Втората светска војна, како и во поствоениот период (1945-1973), па сè до 1970-те, кога го губи своето влијание поради новиот феномен наречен стагфлација. Со теоријата на Кејнс, некои индивидуално-рационални дејствија на макроекономско ниво, земени заедно со голем дел на поединци и фирми, може да доведат до неефикасен макроекономски резултат, при што економијата делува под својот потенцијален аутпут и стапката на раст. Ваквата ситуација, како една општа презаситеност, првенствено се однесува на класичните економисти. Помеѓу класичните економисти постоело несогласување за тоа дали воопшто општата презаситеност била возможна. Поддржувачите на Кејнс теоријата тврделе дека општа презаситеност се појавува кога вкупната побарувачка на стоки е недоволна, предводени од економската криза што резултира со загуби на потенцијалниот аутпут поради непотребно високата стапка на невработеност, која е резултат на

⁴Sullivan, Arthur; Steven M. Sheffrin (2003). *Economics: Principles in action* Sullivan, Arthur; Steven M. Sheffrin (2003). *Economics: Principles in action* . Upper Saddle River: Pearson Prentice Hall. ISBN 013063085

дефанзивните одлуки на производителите. Тука владината политика би можела да се искористи за зголемување на вкупната побарувачка, со што се зголемува економската активност, се намалува невработеноста и дефлацијата.

Активната стабилизациона политика за намалување на амплитудата на бизнис циклусот се смета за еден од најсериозните проблеми во економијата. Така на пример кога стапката на невработеност е многу висока, владата може да користи експанзивна монетарна политика. Почетната стимулација започнува со наплив на настани чиј вкупен пораст во економската активност првенствено се однесува на оригиналната инвестиција.⁵

Класичната макроекономија, која започнала кон крајот на шеесеттите и почетокот на седумдесеттите години, ги критикува теориите на Кејнс, додека новите Кејнзијански економисти бараат идеите на Кејнс да се засноваат на поригорозни теоретски основи. Класичарите претентираат да го урамнотежат буџетот на владата.⁶

Според Кејнс, ваквата ситуација само би го влошила основниот проблем: следењето на експанзивната или на контрацикличната политика ќе ја зголеми заштитата, при што ќе се намали побарувачката за производи и за работна сила. Вистинскиот успех на политиката на Кејнс се забележал со почетокот на Втората светска војна која предизвика удар во светската економија, при што доведе до принудна обнова на уништениот капитал. По војната, идеите на Кејнс станале речиси официјални во социјал-демократска Европа, а во седумдесеттите и во Обединетите Држави. Според теоријата на Кејнс, активната владина политика може да биде ефикасна во управувањето со економијата, наместо неизбалансираните владини буџети кои се сметаат за погрешни. Кејнс се залагал за контрациклична фискална политика-политика која дејствува против напливот на бизнис циклусот: трошење на дефицитот

⁵Blinder, Alan S. (2002), "Keynesian Economics" . *The Concise Encyclopedia of Economics*. [http://www.econlib.org/library/Enc/Keynesian Economics.html](http://www.econlib.org/library/Enc/Keynesian_Economics.html). Retrieved 2008-04-0

⁶Markwell, Donald (2006). John Maynard Keynes and International Relations: Economic Paths to War and Peace . New York: Oxford University Press. ISBN 0198292368.

во услови кога националната економија страда од рецесија или кога наплатата е одолговлекувана, невработеноста е константно висока, а сузбивањето на инфлацијата во тешки услови се врши преку зголемување на данокот и намалување на владините вложувања. Тој смета дека е многу подобро владата да ги реши проблемите краткорочно отколку да чека силата на пазарот тоа да го стори долгорочно, бидејќи во тој случај пропаста ќе биде неизбежна.⁷

Според класичните и неокласичните економски анализи на фискалната политика, не постои причина да се верува дека оваа стимулација ќе ги избегне несаканите ефекти кои ќе го истиснат приватниот сектор: прво, ќе ја зголеми побарувачката за работна сила и ќе ги зголеми платите на штета на профитабилноста, а второ, владиниот дефицит ќе ги зголеми акциите на државните обврзници, намалување на нивната пазарна цена и поттикнување на високи каматни стапки, што ги прави далеку поскапи во бизнисот за финансирање на фиксни инвестиции. Па така, во овој случај напорите за стимулирање на економијата ќе бидат самоуништувачки.

Кејнс тврди дека таквата фискална политика е соодветна во случај кога невработеноста е константно висока над стапката на инфлација на невработеност, што може да доведе до преоптоварување на приватните инвестиции: фискалната стимулација да го поттикне пазарот за бизнис аутпут, зголемување на приливот на пари и профитабилност и поттикнување на бизнис оптимизам. Вложувањата на владата не треба секогаш да бидат неекономични, така што владините инвестиции во јавни добра кои нема да ги обезбедат профитерите, ќе го поттикнат растот на приватниот сектор. Трошоците на владата за работи како што се основни истражувања, јавно здравство, образование и инфраструктура, може да обезбеди долгорочен раст на потенцијалниот аутпут. За да може фискалната експанзија да биде оправдана, според теоријата на Кејнс, мора да постои значително

⁷Keynes, John Maynard (1924). "The Theory of Money and the Foreign Exchanges". A Tract on Monetary Reform

намалување на пазарот на трудот. Кејнс препорачува контрациклична политика.⁸

Контрациклична политика е зголемување на данокот за да се стабилизира економијата и да се спречи инфлацијата каде што изобилува растот на побарувачката, како и ангажираноста во трошењето на дефицитот на трудо-интензивните инфраструктурни проекти, сè со цел стимулирање на вработувањето и стабилизирање на платите во време на економска криза.

Класичната економија тврди дека треба да се намали данокот кога постои суфицит во буџетот, да се намалат трошоците, па дури и да се зголемат даноците во услови на економска криза, со што завршуваат контрацикличните политики. Кејнзијанистите сметаат дека додавањето на добивката и приходите во време на развој, преку намалување на даноците, како и отстранувањето на приходот и профитот од економијата преку намалување на трошоците и зголемување на даноците за време на кризи, има тенденција од негативни ефекти на бизнис циклусот. Овој ефект е особено нагласен во услови кога владата контролира голем дел од економијата, што е и причина фискалните конзервативци да се залагаат за многу помала влада. Оваа теорија во основа наведува дека владите можат да влијаат врз макроекономските нивоа на продуктивност со зголемување или намалување на данокот и јавната потрошувачка.

Неокласичната литература тврди дека експанзионистичката фискална политика го намалува аутпутот на приватниот сектор преку ширењето, а со тоа и инфлацијата. Зголемувањето на јавниот долг води до зголемување на каматните стапки, а со тоа, пак се намалува аутпутот и инфлацијата. Освен тоа, зголемувањето на јавниот долг води до зголемување на јавните очекувања за даноците во иднина, а тоа, пак ќе ја зголеми обезбедената работна сила и последователно ќе ги намали реалните плати и потрошувачката, паралелно со тековната активност и инфлација. Бакстер и Кинг (1993) спровеле многубројни експерименти во фискалната политика со стандарден неокласичен модел. Тие велат дека даноците претставуваат

⁸Лари Самерс “I Think Keynes Mistitled His Book” The Washington Post.Retrieved 2011-7-26 .
Напишана од Есра Клајн

свкупна сума, па оттука за курсот даден од владата, трошењето на временскиот профил на даночните приходи не значи ништо.⁹ Неокласичниот модел е тоа што генерално предвидува пад на личната потрошувачка после зголемување на владините набавки. Овие емпириски анализи (разработени подолу во текстот) се обидуваат да го докажат спротивното, на пример: Мајкл Деверукс (Devereux) и други (1996), велат дека поголемите трошоците на владата го зголемуваат еквилибричниот број на фирми во средниот сектор претставен преку зголемената заработувачка. Продуктивноста кај сите фирми од секторот расте како резултат на надворешните промени кај побарувачката за работна сила од фирмите кои можат да го компензираат негативниот ефект, опишан погоре и да обезбедат повисоки, реални плати. Високата реална плата може да предизвика поголема потрошувачка и со тоа да репродуцира емпириски позитивен ефект врз потрошувачката, по зголемувањето на владините набавки.

Исто така и Раун (Ravn) и други (2006) преку модел на монополска конкуренцијаво производството на стоки, велат дека монополската конкуренција се однесува на снабденоста во која голем број фирми произведуваат стоки кои не се совршено заменливи. Цената на одредена стока се разликува од цената на други стоки. Моделот подразбира дека побарувачката за конкретна стока е формирана од еластичната ценовна компонента (како во стандардните монополистички конкурентни модели), како и нееластичната компонента која не реагира на ценовните промени. Зголемувањето на вкупната побарувачка ја зголемува тежината на еластичната компонента, што ги поттикнува производителите да ги намалат цените. На една страна зголемувањето на владините набавки предизвикува негативни ефекти врз богатството што резултира со висока понуда на работна сила, а на друга страна пак, поради зголемената вкупна побарувачка на стоки со фискална експанзија, цените на стоките се намалуваат. Од таа причина личната побарувачка на стоки се зголемува. Зголемената

⁹Baxter, M. and King, RG (1993), Fiscal policy in general equilibrium, American Economic Review, 83, 315-334.

побарувачка на стоки подразбира поголема побарувачка за работна сила за да може да се произведат тие стоки, што има позитивен ефект врз реалните плати.

Од друга страна, Новокејнзијанската школа расправа дека зголемувањето на јавното трошење ја зголемува побарувачката и со тоа ја зголемува економската активност, т.е. аутпутот. Ова е таканаречен ефект на „прибирање“ или на „мултипликатор“.

Може да се каже дека како во неокласичниот модел, така и во Новокејнзијанскиот модел со номинална ригидност, зголемувањето на владините набавки создава негативни ефекти врз богатството, што резултира со зголемени ненаплатени такси. Ова го намалува притисокот врз потрошувачката и ја зголемува понудата на работната сила. А со деликатните цени и поради тоа што цената на производството го надминува маргиналниот трошок под монополистичка конкуренција, зголемувањето на побарувачката за стоки ќе се соочи со зголемување на понудата за производство. На дадено ценовно ниво, фирмите се подготвени да создадат дополнително производство сè додека цената го надминува маргиналниот трошок. Оттука, зголемената побарувачка за работна сила по владиниот потрошувачки шок го зголемува притисокот врз стапката на реалната плата.

Рејми и Шапиро (1998) направиле двосекторски неокласичен модел во кој било скапо да се префрли капиталот помеѓу два сектори. Овие автори ја проучуваат значително различната динамика на двата сектори по шокот од владините купувања што е сконцентриран во еден од секторите. Пример за таквиот асиметричен шок е зголемување на трошењето во одбраната, што непропорционално паѓа врз производната и воздухопловната индустрија.

Алвин Хансен укажува дека „во развиена индустриска земја што е надарена со модерни и ефикасни капитални капацитети“, или кривата ЛМ е бесконечно еластична или кривата ИС е нечувствителна на варијации во каматните стапки (1949, стр. 1, 71, 173). Во овие посебни услови, познати како случај „фискалист“, се расправа дека монетарната политика, сама по себе, ќе се покаже целосно неефикасна во прибирањето приливи, а фискалната

политика ќе биде ефикасна дури и кога количината на пари е однапред распределена. Меѓутоа, Хансен верува дека обично и кривата ИС и кривата ЛМ ќе бидат чувствителни на каматни стапки: „Во овие услови, фискалната и монетарната политика се потребни за да се крепат една со друга - едната без другата може да биде само делумно ефикасна“ (стр. 173).

Хеминг (2002) во својот труд вели дека негативните ефекти на побарувачката од фискалната политика имаат долгорочни импликации. Политиките кои се насочени кон промовирање на понудата можат да одговорат на пречките со капацитетите и нивниот импакт е главно долгорочен. Ако се овозможи фискална експанзија со намалување на даноци и зголемување на трошењето, таквата експанзија ќе го зголеми фискалниот мултипликатор.

Импактот на фискалната политика врз економската активност зависи и од институционалната структура, со тоа штоовие фактори вклучуваат внатрешни и надворешни доцнења. Внатрешните доцнења се одраз на времето што е потребно да се види дека фискалната политика треба да се смени, односнотие се функцијата на политичкиот процес и ефикасноста на фискалниот менаџмент.¹⁰

Алесина и Пероти (1997) откриле дека зголемувањето на даноците за работни приходи може да има значителен негативен импакт од понудата на пазарите на трудот што се несовршено конкурентни и немаат синдикати, каде што работните трошоци се зголемуваат за да бидат одраз на зголемените даноци.

Р. Бицма (Beetsma, R.) (2008) во својата студија вели декамоделите од типот на Кејнс имаат свои недостатоци, како на пример кредитните ограничувања кои се чини дека сè повеќе се во согласност со емпириските докази. Тој вели дека постои значителна неизвесност за големината на ефектите на фискалната политика. Долгорочната цена на краткорочната експанзија може да е висока, а зголемувањето на владините трошоци

¹⁰Hemming, Richard, Michael Kell and Selma Mahfouz, 2002, “The Effectiveness of Fiscal Policy in Stimulating Economic Activity—A Review of the Literature,” *IMF Working Paper*, WP/02/208, (Washington, D.C.: International Monetary Fund).

насочени кон стабилизирање можат да бидат непотребни или да создадат долгорочни обврски, што создава неизвесност во врска со економската состојба, како и значителен застој пред да се имплементира промената на политиката. Најдобро е да се воведе реално фискално ограничување и фискалната политика да се фокусира кон среднорочен расход или суфицит, оставајќи доволно простор автоматските стабилизатори да ја завршат својата работа, а сето ова остава простор на монетарната политика слободно да спроведе ценовна стабилност и да ја стабилизира економијата.¹¹

Бицма се фокусира на *дискреционите* фискални проширувања кои се резултат на активни политички одлуки и кои не се систематски поврзани со деловниот циклус или други варијабили. Тој прави разлика помеѓу затворената и отворената економија.

За *затворената економија*, Бицма (2008), вели дека привременото или трајното зголемување на потрошувачката на владата е многу важно. Намалената вредност на идните даночни плаќања се зголемува и создава негативни ефекти, што поттикнува поединците да ја намалат личната потрошувачка и слободното време, апонудата на работна сила се зголемува, па оттука и реалните плати се намалуваат и вкупното производство се зголемува.¹²

Бицма тврди дека растот кај вработувањето предизвикува маргинална продуктивност на капиталот и ги зголемува личните инвестиции и очигледно е дека опишаните ефекти се посилни кога зголемувањето на потрошувачката е постојано наместо привремено. Постојаниот пораст на потрошувачката на владата е во состојба да создаде висок мултипликатор, како на краток, така и на долг рок. Долгорочно, тоа е ефектот на повисоко ниво на вработеност на обични акции што создава висок мултипликатор. Краткорочно пак, потребни се поголеми вложувања за да се создадат повисоки обични акции, што ќе го зголеми инпутот на работната сила.

¹¹Beetsma, R., (2008): “A survey of the effects of discretionary fiscal policy”, Studier i Finanspolitik No.2008/2.

¹² Beetsma, R., (2008): “A survey of the effects of discretionary fiscal policy”, Studier i Finanspolitik No.2008/2

Ако потрошувачката на владата е финансирана од дисторзирачките такси и понудата на работна сила, тогаш производството може да се намали, па дури и целосно да опадне, како што ќе покажат Фатас и Михов (2001) во тесно поврзаниот експеримент. Промените во производството, потрошувачката, вработувањето и даноците укажуваат на зголемување според кое владата ги зголемува набавките.

Фискалната политика применета врз модели на отворениекономии.

Тука Бицма се интересира за ефектите на дискреционите фискални експанзии врз аутпутот, потрошувачката и инвестициите. Според него, со движењата во отворената економија важни се последиците на дискреционите фискални експанзии врз извезените и увезените стоки, како и врз рамнотежата на трговијата. Тука се поставува прашање дали е применлива хипотезата за двојни дефицити, која налага дека една фискална експанзија истовремено ја влошува рамнотежата и во државниот буџет и во трговијата. За отворената економија се важни повеќе детерминанти за ефектите на дискреционата фискална политика кои ја претставуваат разликата помеѓу неокласичниот и новокејнзијанскиот систем со номиналната нефлексибилност, присуството на кредитни ограничувања или потрошувачите со „потрошувачки акции“, како и степенот на истрајност на шокот од државните купопродажби. Сепак, движењето кон отворена економија воведува и други релевантни фактори за последиците на фискалните шокови, а еден од нив е дали економијата е мала или голема. Доколку економијата е мала, нема влијание на условите во светскиот пазар (како каматните стапки). Втор фактор е степенот на отвореност на економијата (што обично се мери со акции на извозот плус увозот над БДП), еластичноста на замената на домашни и странски производи (односно, колку е лесно потрошувачите да се префрлат од домашни на странски продукти ако релативната цена на домашните производи се зголеми) и (поврзано со ова), степенот на „домашна пристрасност“ за државните купопродажби (односно, која е релативната тежина на домашните производи при владините купувања).

Домашните и странските производи се совршена меѓусебна замена. Како и претходно, поединците очекуваат повисоки даночни расходи за во иднина, па почнуваат да штедат и во моментот повеќе да работат, а помалку да трошат. Дополнителната обезбедена работна сила ја зголемува продуктивноста на капиталот, со што се стимулираат инвестициите. Понатаму, зголемените побарувања на ресурси од страна на државата ја зголемуваат светската каматна стапка, со што се продлабочува падот на потрошувачката (и на слободното време), а се зголемува и подоцнежната стапка на растот. Кај целосните меѓународни пазари на актива, опаѓањето на потрошувачката е совршено поделено со странските производи. Падот на јавното штедење, што се јавува како резултат на зголеменото државно купување и зголеменото приватно штедење и инвестирање, предизвикуваат влошување на трговската рамнотежа.

Кај некомплетните меѓународни пазари на актива, целиот ефект на богатството го снесат домашните производи, што укажува дека поголемиот инпут на домашни производи се зголемува повеќе кратно отколку кај комплетните пазари, а со тоа и падот на реалната плата ќе биде поголем, бидејќи сега се само под влијание на ефектот на светската каматна стапка. Поради оваа причина почнува да опаѓа инвестирањето во странските продукти.

Важна е и големината на домашната економија. Доколку домашната економија е многу мала во однос на „остатокот на светот“, поради тоа што ефектот на светската каматна стапка сега е занемарлив, кај некомплетните пазари на актива остатокот од светот воопшто не е под негово влијание, додека пак, домашните производи се целосно погодени од ефектот на шокот од владините купопродажби.

Корсети и Милер (2007) претпоставуваат дека домашните и странските производи се меѓусебно заменливи, но не совршено. Оттука, претпоставуваат дека владините купопродажби се целосно распределени (сите пари за нив се дадени) за домашни производи, а оваа претпоставка е разумна и блиска со реалноста. Кај меѓународните пазари на

актива падот на потрошувачката по зголемувањето на државните купопродажби повторно се дели со странците. Купопродажбите го зголемуваат падот кај домашните производи, домашниот реален девизен курс расте, а поделбата на меѓународниот ризик наложува дека падот на домашната потрошувачка ќе биде поголем од опаѓањето на странската потрошувачка и исто така, цените на домашните извезени стоки во споредба со домашните увезени, којашто е еднаква на странските извезени, се подобруваат.¹³

Понатаму велат дека инвестирањето повторно се подобрува како резултат на поголемото снабдување со работна сила. Причина за тоа е што цената на финалните стоки произведени со дополнителна инвестициска опрема се зголемува во споредба со цената на инвестираните стоки, бидејќи тие делумно се произведени од увезени стоки што станале прилично поевтини. Со оглед на тоа е дека владата користи повеќе ресурси, каматната стапка се зголемува, што, само по себе, го намалува зголеменото инвестирање. Авторите ја проучуваат и улогата на отвореноста на економијата. Поради опаѓањето на реалната каматна стапка, отвореноста има позитивен ефект на реакцијата на инвестирањето. Последицата од позитивниот ефект на отвореноста на потрошувачката и инвестирањето паѓа врз трговската рамнотежа која се нарушува повеќе по шокот од владината купопродажба.

Моначели и Пероти (2006) со својот модел добиле слични резултати. Заклучуваат дека колку се понекомплетни меѓународните пазари со актива, толку е поголем ефектот од шокот на владините купувања врз домашната економија.¹⁴

Исто така заклучиле дека ако економијата е мала, ефектот од шокот на владините купувања е исто така помал, барем доколку има поделба на

¹³Corsetti, G. and Müller, G. (2007), Twin deficits, openness and the business cycle, Journal of European Economic Association 6, 404-413.

¹⁴Monacelli, T. and Perotti, R. (2006), Fiscal policy, the trade balance and the real exchange rate: Implications for international risk sharing, Mimeo, IGIER.

меѓународниот ризик, аотвореноста го ублажува падот на потрошувачката и по шокот стимулира инвестирање.

Бланшар, О.Ј и Р. Пероти (2002), во својата студија покажуваат дека предоминантниот Кејнзијански поглед на ефектите од фискалната политика што се состои во обемните макроеконометриски модели од седумдесеттите и осумдесеттите години, е предизвикан. Теоретски гледано, со неокласичниот пристап што се развил во изминатите дваесет години, владиното трошење може да има драстично поинакви ефекти отколку со кејнзијанските модели, особено за приватното трошење. Емпириски гледано, економијата на фискални редукции во изминатите петнаесет години е во конфликт со конвенционалната кејнзијанска мудрост. Во неколку наврати приватното трошење и БДП значително се зголемиле, додека пак владиното трошење било драстично смалено. На крајотна краиштата, доказите од обемните економетриски модели целосно се отфрлаат поради тоа што со нивната Кејтисиска структура овие модели претпоставуваат, а не документираат позитивен ефект врз фискалните експанзии на аутпутот.

Бланшар и Пероти (2002) предлагаат дека структурниот ВАР пристап се чини попогоден за проучување на фискалната политика отколку за монетарната политика. Тие расправаат дека има многу фактори кои придонесуваат за движењето на буџетските варијабили, односно, има многу егзогени фискални шокови (во врска со аутпутот). Освен тоа, заостанувањето со одлучување и применување на фискалната политика наложува дека при доволна голема зачестеност, да речеме, за еден квартал, ќе има мал или ќе нема никаков дискреционен одговор на фискалната политика за неочекуваните движења во активноста.

Со доволно институционални информации за даночните и трансферските системи, човек може да прави проценки за автоматските ефекти на неочекуваните движења кај активноста на фискалните варијабили

и со импликација да се стекне со проценки за шоковите врз фискалната политика.¹⁵

Ако се идентификувани овие шокови, потоа може да се следат нивните динамични ефекти врз БДП и неговите компоненти. Бланшар и Пероти го имаат комбинирано овој VAR пристап со друг што е поврзан со пристапот за проучување на случувања. Појавите на големи дискрециони промени врз оданочувањето или врз трошењето се доволно големи за да се третираат како реализации од истиот основен стохастички процес и мора да се третираат засебно. Во својата студија ги следеле ефектите од овие големи еднократни промени со проучување на динамичниот одговор на аутпутот врз поврзана арбитрарна варијабила што ја вклучиле во спецификацијата на VAR. Резултатите на конзистентен начин покажуваат позитивни шокови кај владините трошења, со позитивен ефект врз аутпутот, како и позитивни даночни шокови кои имаат негативен ефект. Исто така, на систематски начин имаат утврдено позитивен ефект од владиното трошење врз приватната потрошувачка, како едноставна импликација на речиси сите кејнзијански модели. Но, тешко е резултатот да се усогласи со неокласичниот пристап, освен со контрафактичките претпоставки за текот на оданочувањето низ времето. Спротивно на тоа, откриле дека зголемувањето на даноците и зголемувањето на владиното трошење имаат силен негативен ефект врз приватното инвестициско трошење. Според нив, овој ефект е конзистентен со еден неокласичен модел со деформирано оданочување, а потешко е да се усогласи со Кејнзијанската теорија. И покрај тоа што се сомнева за знакот, Кејнзијанската теорија предвидува спротивни ефекти од зголемувањето на даноците и трошењето во приватните инвестиции. Недостатоците на цикличните прилагодувања се добро познати и претставени преку многу сензитивни тестови/експерименти. На пример, Оливије Бланшар, главен економист на ММФ, тврди дека навистина може да се случи експанзивна фискална регулација. Тој тврди дека со фискалната регулација, со

¹⁵ Blanchard, O.J., and R. Perotti (2002). An Empirical Characterization of the Dynamic Effects of Changes in Government Spending and Taxes on Output. Quarterly Journal of Economics 117 (4): 1329-1368.

отстранување на идните стравови и идните даноци, може да се стабилизираат очекувањата, да се зголеми очекуваниот приход на потрошувачите и да се зголеми довербата кај инвеститорите, со што може да се поттикне личната побарувачка.

Сличен VAR пристап е користен и во повеќе други студии за утврдување на ефектите на монетарната политика (види подетално кај Бернанке и Михов (1998)). Таквиот пристап, всушност, е подобро скроен за проучување на фискалната политика и тоа од две причини.¹⁶

Прво, спротивно со монетарната политика, фискалните варијабиле се движат поради повеќе причини, од кои најдоминантна е стабилизацијата на аутпутот, односно, кажано со други зборови, постојат егзогени (во врска со аутпутот) фискални шокови. Второ, повторно спротивно со монетарната политика, привлекувањето со одлучувањето и примената на фискалната политика наложува дека со доволно висока фреквенција, да речеме за еден квартал, има мал или воопшто нема дискреционен одговор на фискалната политика за неочекувани истовремени движења кај активността.

Фаверо Б. И Џијаваци Ф. (Favero, B. и Ф. Giavazzi) – 2007, заклучуваат дека промените во даноците или во владиното трошење (т.н. „фискален шок“) во кое било време, ставаат пречка на нивниот пат во иднина, бидејќи на крајот на краиштата ќе мора да се соочиме со пречката на владиниот меѓувременски буџет. Интересно е тоа што овој едноставен факт се занемарува при анализирањето на **ефектите на фискалната политика** врз основа на векторските авторегресивни модели. Тука ги проучуваат **ефектите на фискалните шокови** преку следење на динамиката на **долгот** што се јавува по **фискален шок** и ја дозволува можноста даноците, трошењето и каматните стапки да реагираат на нивото на **долг** додека тој се развива со текот на времето. Покажуваат дека со испуштање на повратните информации за **долгот** може да дојде до неточни проценки на **ефектите** од динамиката на **фискалните шокови**. Отсуството на ефект од **фискалните**

¹⁶Bernanke, B., and I. Mihov, “Measuring Monetary Policy,” *Quarterly Journal of Economics*, CXIII (1998), 869-902.

шокови врз долгорочните каматни стапки, како чест наод на проучувањата каде што се изостава давањето на повратни информации за **долгот**, може да се објасни со нивната погрешна спецификација.¹⁷

Со примена на податоци од економијата на САД и две алтернативни претпоставки за идентификација, ги разгледуваме **ефектите** од шоките врз **фискалната политика**, со корекција на овие недостатоци.

Кристина и Дејвид Ромер (Romer Christina и David), (2007), во својата наративна анализа ги одделиле промените во приливите што се јавуваат поради законодавството, од оние што се јавуваат поради други причини. Исто така, подетално ги расчлениле легислативните промени на оние што се применуваат поради причини што се поврзани со очекувани економски услови, како контрациклични активности и даночни промени поврзани со промени во владиното трошење, а и оние што се применуваат поради егзогени причини, како намалување на наследениот буџетски дефицит или промоција на долгорочен раст. Добиените проценки покажуваат дека даночните зголемувања во голема мерка се контракциски, а ефектот значително потекнува од силниот негативен ефект на даночните покачувања за инвестициите. Укажуваат и на тоа дека законодавните даночни зголемувања наменети за редуцирање на истрајниот буџетски дефицит, имаат многу помали трошоци за аутпут од други даночни покачувања.¹⁸

Промените во даноците се јавуваат поради многу причини, поради филозофски причини или за намалување на буџетскиот дефицит, поради војна што е во тек или поради слаба економија за која се предвидува дополнителен пад. Исто така и многу големи промени во приливите воопшто не се озаконети, а се јавуваат автоматски поради тоа што даночната база варира со севкупното ниво на приход или резултира од промени во цените на акциите, инфлацијата и други неполитички сили, поради тоа што факторите што ги поттикнуваат даночните промени често се поврзани со друг развој во

¹⁷Favero , B. и Ф. Giavazzi (2007): NBER работни документи 12.822 ", долг и ефектите на фискалната политика." Националното биро за економски истражувања, Inc

¹⁸Romer Christina and David Romer, (2007), The Macroeconomics Effects of Tax Change: Estimates Based on a New Measure of Fiscal Shocks", NBER working paper 13264.

економијата. Конкретно, овој проблем го засега импактот на озаконетите промени на контрацикличните даноци. Откриено е дека егзогените даночни покачувања имаат голем, брз и статистички значаен негативен ефект врз аутпутот. Проценетиот импакт е поголем и позначителен од поопштите мерки, отколку кога се користи промената кај циклично прилагодените приливи или сите озаконети даночни промени. Откриено е дека кај егзогените даночни промени даночните зголемувања што се мотивирани од желбата да се намали наследениот дефицит се чинат со многу помал ефект врз аутпутот, од даночните промени што се преземаат за долгорочни цели. Најшокантен наод е дека даночните зголемувања имаат негативен ефект врз инвестициите.

Дејвид Ф. и Џорџио Карас (Davide Furceri и Georgios Karras) во нивните наоди наложуваат дека зголемувањето на придонесите за социјално осигурување или даноците за стоки и услуги има поголем негативен ефект на аутпутот по глава на жител, за разлика од зголемувањето на данокот за доход. Ги разгледувале и ефектите на четири од најголемите типови даноци: данок на профит од доход и капитални добивки, данок на имот, данок на придонесите за социјално осигурување и данок за стоки и услуги. Откриле дека сите имаат негативен ефект по БДП на глава на жител, како и дека зголемувањето на придонесите за социјално осигурување или даноците за стоки и услуги имаат поголем негативен ефект по аутпутот на глава на жител од зголемувањето на данокот на доход.

Многу европски земји се опфатени со сериозна фискална регулција. Општиот кејнсијански ставе дека овие прилагодувања може да предизвикаат длабока рецесија доколку се јават на страната на потрошувачите. Живописната литература иницирана од трудот на Џијаваци и Пагано (Giavazzi и Pagano) - 1990, открива ефекти на обемни фискални регулации кои не се кејнсијански. Последното продолжение од ова истражување е статија од Алберто Алесина и Силвија Ардања (Alesina и Ardagna 2010).

Овој труд дава три заклучоци:¹⁹

1. Фискалната регулација кај потрошувачите најверојатно ќе доведе до трајна стабилизација на буџетот.
2. Фискалната регулација кај потрошувачите има пониска цена во однос на изгубениот аутпут(изгубеното производство).
3. Некои прилагодувања/регулации кај потрошувачите не се намалени дури ни под силно влијание.

Ова може да се должи на резултатот од довербата кај потрошувачите и инвеститорите или поради монетарната политика која може да биде поекспанзивна кога фискалната регулација е реална. Тие мислат дека зголемувањето на даноците ќе има негативни ефекти врз понудата за цената на работната сила, обезбедувањето на работна сила и врз инвестициите. Овие влијанија во понудата не се однесуваат на намалување на трошоците, што напротив значи воведување пониски даноци во иднина. Студијата опфаќа 21 земја во периодот од 1970-та па сè до истражувањето за да се поправи бизнис циклусот, ова статија смета дека растот на секоја земја се разликува од просечниот раст на земјите од групата Г-7. Главно откритие е дека околу една петина од фискалните регулаторни програми се експанзивни и главно се засновани врз намалување на трошоците.²⁰

Алесина и Ардања (2010), во својата студија покажуваат дека документите ја дефинираат регулацијата кога постои голем пад на основниот дефицит (повеќе од 1,5% од БДГ) по ликвидирањето на ефектите од циклусот на основниот дефицит. Идејата е дека таквото нагло намалување на циклично прилагодениот дефицит, во речиси сите случаи мора да е резултат на некои политички, а не бизнис дејства како што е вообичаено. На пример, во деведесеттите години во САД немало дискрециона контракторна политика и покрај наглото намалување на дефицитот, туку сето тоа се должело на одржливиот развој на економијата.

¹⁹Alberto Alesina, Fiscal adjustments and the recession, 12 November 2010. Research-based policy analysis and commentary from leading economist.

²⁰Alberto Alesina, Fiscal adjustments and the recession, 12 November 2010. Research-based policy analysis and commentary from leading economist

Сите анализи извршени од страна на Алберто Алесина и Силвија Ардања утврдуваат два резултати:

1. Намалувањето на трошоците е помалку рецесивно отколку зголемувањето на данокот кога дефицитот е намален и
2. Понекогаш, некои фискални регулации засновани врз намалување на трошоците, не се поврзани со економски падови.

Една нова студија од харвардските професори д-р Роберт Баро и д-р Чарлс Редлик дава одговор на прашањето: Дали владиното трошење создава економски раст? Тие го тестираат тврдењето дека владиното трошење создава економски раст со користење на расходите во одбраната, како полномошно за севкупните расходи на владата. Нивното испитување покажало дека поголемото трошење не помага на економијата, туку создава намалена потрошувачка и инвестиција. Овој ефект на бруто домашниот производ од зголеменото владино трошење се нарекува ефект на мултипликатор.²¹

Баро одговорил и на прашањето: Што се случува ако финансирањето на владиното трошење е со даноци? Го пресметал импактот врз економијата ако владата се финансира со даноци и открил дека ако владата потроши еден долар и собира даноци за да го врати, економијата ќе се намали за еден долар и десет центи. Односно, поголемите расходи финансирани од даноци се штетни за економијата.

Моми Дахан и Мишел Стравчински (Momi Dahan и Michel Strawczynski, 2010), во своето емпириско истражување откриваат дека редуцијата на социјалните трансфери во врска со владината потрошувачка не се јавува во земјите со силна правна заштита на социјалните права.²²

Мишел Стравчински и Џозеф Зеира (Michel Strawczynski и Joseph Zeira, 2011), покажуваат дека развиените и новите земји имаат проциклична политика за инвестициските расходи, а процикличноста се гледа кај новите

²¹ Robert Barro and Charles Redlick, "Macroeconomic Effects from Government Purchases and Taxes" (working paper, Mercatus Center at George Mason University, Arlington, VA, July 2010)

²² За повеќе види: Momi Dahan & Michel Strawczynski, 2010. "Fiscal Rules and Composition Bias in OECD Countries" CESifo Working Paper Series 3088, CESifo Group Munich.

земји и по владината потрошувачка и трансферите. Во периодот на зголемена глобализација, по 90-те години од минатиот век, има знаци на редукција во процикличната политика на трошење кај новите земји. Откриле и дека во земјите со голем процент на директни странски инвестиции, процикличноста е поблага.²³

За да се изведат проценетите мултипликатори, емпириската литература користи два типа модели: големи макроекономски модели што се утврдени по емпириски пат, како моделот ИМФ МУЛТИМОД (IMF MULTIMOD, Бајрант и др, 1988; 1993; Мек Кибин, 1996; Саито, 1997; Далсгард и др, 2001; Бартолини и др, 1995) и мали општи динамични модели со равенки што се пресметуваат, а потоа и се решаваат нумерички (Ротемберг и Вудфорд, 1993; Деверо и др, 1996; Лудвигсон, 1996; Рејми и Шапиро, 1998; Ардња, 2001), Овие проценки зависат од спецификацијата на шоките на фискалната политика, на функцијата на одговорот на монетарната политика и обемот до кој очекувањата се свртени нанапред (Хеминг, 2002).

Исто така, има многубројни студии што преку редуцирани равенки го евалуираат импактот од фискалната политика врз аутпутот (Ајснер, 1989; Ромер и Ромер, 1994; Пери и Шулц, 1993). Рејми и Шапиро (1997) идентификуваат три епизоди на силно зголемено воено трошење и ги користат како варијабила на индикатор во авторегресивна равенка со една варијабила за БДП. Вебер (1999) користи коинтегративна регресија и модел за решавање на грешки за да ги процени долгорочните мултипликатори на импактот од поствоените податоци на САД, како и да повлече долгорочен мултипликатор помеѓу 1,1 и 1,4. Овие проценки се многу блиску до оние на Бакстер и Кинг (1993).

Хаки Монтиел (1991) проценуваат динамична, мала и отворена економија (модел Мандел-Флеминг) за 31 земја во развој и предлагаат дека краткорочните и ефектите со средна трајност на зголемените владини

²³ Michel Strawczynski & Joseph Zeira, 2011. " Procyclicality of Fiscal Policy in Emerging Countries: the Cycle is the Trend ," Working Papers Central Bank of Chile 624, Central Bank of Chile.

трошења се контракциски, а долгорочни ефекти нема. Хајдер (2001) ја тестира хипотезата со ширењето за Пакистан, користејќи векторски систем за корекција на грешки, како и бруто домашен производ, јавни инвестиции и приватни инвестиции. Ја потврдува комплементарната врска помеѓу јавните и приватните инвестиции.²⁴

Исто така, многубројни студии сметаат дека цикличноста на фискалната политика се разликува помеѓу новите и земјите со високи примања. Бројни емпириски истражувања (види пр. Лизетски и Веб - 2008) откриле дека фискалната политика во земјите во развој претендира да стане проциклична, за разлика од земјите со високи примања каде што фискалната политика е сè повеќе контрациклична. Меѓународниот монетарен фонд (ММФ) упатува на тоа дека фискалната политика претендира да стане помалку контрациклична на новите пазари со фиксен девизен курс. Хеминг (Hemming) и други (2002) донеле заклучок дека соодветениот фискален став за време на криза ќе зависи од низа фактори, како и од самиот пристап на земјите и секако од пристапот на епизода по епизода, од што може да се открие дали фискалната експанзија или контракција е соодветна. Како фактори се сметаат изворите на криза, реакцијата од каматните стапки и девизниот курс, придружуваните политики, одржливост на долгот, составот на фискалниот импулс, како и влијанијата врз личното однесување. Некои пак се фокусираат на ограничување на ефектите од фискалната политика. Слично на ова и ММФ, World Economic Outlook (WEO 2009 глава 5) нагласува дека дискреционата фискална политика може успешно да го стимулира производството ако стимулативните пакети се спроведуваат навремено и без да бидат спречени од одржливоста на долгот. Спилмберго (Spilimbergo) и други (2008) во своето истражување истакнуваат дека оптималните фискални пакети кои се соочуваат со глобалната криза треба да се навремени, обемни, трајни, збогатени, можни, колективни и одржливи. Ескесен (2009), анализирајќи податоци за Сингапур обезбедил докази дека влијанието на фискалната политика може да биде краткотрајно, особено онаму каде што

²⁴Hyder, K. (2001) Crowding-out Hypothesis in a Vector Error Correction Framework: A case study of Pakistan. *The Pakistan Development Review* 40(4): 633-650

економските застапници не се кредитно ограничени и/или се високо наклонети кон штедење, монетарниот фокус е врз стабилноста на цените, а загубите се високи поради економската отвореност.

Според наведеното, може да заклучиме дека иако теоријата за фискалната политика е добро развиена, таа до неодамна не добиваше големо внимание од страна на практичната (применетата) економија. Првата категорија е насочена кон проценување на макроекономскиот импакт од големите редукции во буџетскиот дефицит, а второто истражување, општо земено, ја анализира стабилизаторската способност на варијабилите на фискалната политика. Динамичните ефекти на дискреционата фискална политика врз макроекономските варијабилни неодамна беше воскресната во опусот за векторските авторегресији на Бланшар и Пероди (2002).

Неколку емпириски студии нашле врска помеѓу буџетскиот дефицит, растот на парите и инфлацијата, како кај индустријализираните, така и кај економиите во развој. За индустриските економии повеќето од овие студии заклучуваат дека има малку докази, бидејќи владиниот долг влијае врз растот на парите и инфлацијата. Во земјите во развој честопати се расправа дека високата инфлација се реализира кога владите ќе се соочат со големи и истрајни дефицити што се финансирани преку создавањето пари. Ова истражување емпириски прави евалуација на ефектите на шоките на дискреционата фискална политика врз економските варијабилни, со примена на системот за структурна векторска авторегресија.

3. ПРЕГЛЕД НА МАКЕДОНСКАТА ЕКОНОМИЈА

Транзицискиот период на Република Македонија се карактеризираше со релативно висока макроекономска стабилност, но ниски стапки на економски раст. Одржувањето на макроекономската стабилност и постепеното зголемување на економскиот раст, е основниот макроекономски приоритет во 2012-та година. Во овој период Р. Македонија не успеа да им се придружи на останатите земји кои брзо ги реструктурираа своите стопанства и започнаа да остваруваат високи стапки на раст. Овој негативен тренд беше прекинат во 2007-ма година и оствари стапка на раст на БДП од 6,1%.²⁵ По оваа пресвртна точка, економијата започна забрзано да закрепнува и да ги искористува сите свои потенцијали за висок раст, со што продолжува започнатиот тренд на остварување забележителни стапки на раст. Значајно е да се напомене диверзифицираноста на овој пораст, односно фактот што учество во порастот имаа сите производни сектори.

Најзабележителен раст на економијата забележа преработувачката индустрија, трговијата на големо и мало и секторот хотели и ресторани.

Под налетот на светската економска криза, потенцијалот за раст на македонската економија беше значително ограничени во 2009-та година беше забележан пад на бруто домашниот производ за 0,9%.²⁶ Со здравите макроекономски политики, контрацикличната фискална политика, антикризните мерки и структурните реформи за подобрување на бизнисклимата, рецесијата во Република Македонија беше и поблага и пократкотрајна во однос на другите земји.

Додадената вредност во услугите доведе до натамошна промена на производната структура на БДП. Основна цел на Владата на Република Македонија и понатаму останува да биде задржување на високиот економски раст, при што е потребно неколку годишно последователно остварување на

²⁵ Државен завод за статистика на Р. Македонија

²⁶ Државен завод за статистика на Р. Македонија

високи стапки на раст, заграѓаните да почувствуваат позначајно зголемување на расположливиот приход и подобрување на нивниот животен стандард. Основна цел е и привлекувањето на странски директни инвестиции, како и реализацијата на планираните капитални инвестиции.

Од расходната страна на БДП, поттикнувач на економскиот раст ќе биде личната потрошувачка и инвестициите. Во рамките на инвестициите се очекува придонес да дадат странски директни инвестиции и капиталните инвестиции. Од аспект на производниот метод за пресметка на БДП, големо учество во неговото создавање имаат услугите како главен поттикнувач на растот, индустриското производство како резултат на продолжување на реструктурирањето на домашните капацитети и новите странски директни инвестиции. Во економската теорија и практика се смета дека само стапката од над 25% на бруто инвестициите може да повлече повисок раст и развој на националната економија.²⁷

Моделот на економски развој кој го промовира Владата на Република Македонија се заснова на конкурентна и интегрирана економија, која овозможува исти можности за сите кои ќе бидат успешни во реализирањето на економските цели: макроекономска стабилност, брз економски раст и нови вработувања. Имајќи ги предвид спецификите и приоритетите на Македонија за интегрирање во ЕУ, ваквиот модел се заснова врз Стратегијата на ЕУ за економски развој, позната како Европа 2020.

Чекорите кон одржлива и поефикасна економија, главно му се припишуваат на комбинацијата на фискална и монетарна макроекономска политика, спроведувани соодветно и внимателно од страна на владата и монетарната власт. Друг фактор со важен придонес во економската стабилност на Република Македонија беа радикалните структурни реформи, како што се фискалните, административните и правните реформи, спроведувани од страна на владата во изминатите години, како и ефикасната буџетската политика со ислучително впечатливите приоритети,

²⁷Ристевски Славе, Економски годишник, Движењето на бруто-домашниот производ и вработеноста, 2010. Скопје

што се совпадна со ова тешко економско време поради негативните ефекти од глобалната криза.

Основна цел на управувањето со јавниот долг е преземање мерки и активности од страна на државата заради обезбедување финансии за потребите на државата со најнизок можен трошок, на среден и долг рок, при одржливо ниво на ризик.

Дефицитите во трговскиот и во платниот биланс се трите клучни проблеми на македонската економија. Владата се обврза да ги решава со неодамна предложената економска програма со дефинирани приоритетни мерки за поголем економски раст. Тоа може да се постигне преку подобрување на вкупниот амбиент за работа, со реструктуирање на секторот на претпријатијата и на финансискиот сектор, со директна поддршка на средните и малите претпријатија, со нови бенефиции за извозно ориентираните фирми, како и со елиминирање на бариерите за инвестирање и зголемување на активните мерки за пораст на вработеноста.

Конверзијата на стапките на растот на една помалку развиена земја кон стапките на поразвиените земји е единствено можна преку долгорочен напор во реализацијата на стратешките цели. Теоријата и практиката го потврдуваат влезот на информациите како нови фактори на растот, кои ги менуваат основите на општественото живеење, комуницирање и организирање. Глобализацијата ги засилува овие промени, па земјите во транзиција кои се веќе дел на ЕУ, како и тие кои се со статус на кандидати, се во процес на изградба на свои стратегии и политики кои ги антиципираат современите тенденции за развој на општеството засновано на знаење. Исто така, во време на глобализација, извозните стратегии се неделливи од иновациските стратегии.

Патот кон членство на Р.Македонија во ЕУ е воедно и пат кон промена на општествениот однос кон новите фактори за развој, односно стремеж кон општество засновано врз знаење. Членството во ЕУ е сложен трансформациски процес кој мора да ги зафати сите сфери на економското и општествено организирање и дејствување. Тоа не е само примена на

стандарди, директиви или договорени програми за реформи, туку и процес на создавање основи за самогенерирање на факторите на растот, за самоприспособување кон предизвиците на глобалната конкуренција. За реализација на европската иновациска политика релевантни се дваесет индикатори кои се групирани во четири области:²⁸

- човечки ресурси;
- создавање знаење;
- пренос и примена на знаењето и
- финансирање на иновации, резултати од иновациите и пазари.

Големината на дефицитот на платниот биланс е последица на застарените и непродуктивни структури. И технолошкиот капацитет на бизнис секторот е на незадоволително ниво. Може да се каже дека ниедна политика, ниедна стратегија или мерка не може да има успех доколку не се активни и продуктивни механизмите за обезбедување правилна конкуренција на домашниот пазар.

Покрај квантитативните индикатори, сумарниот показател би требало да ги земе предвид и структурните аспекти на фискалната политика (наплатата на приходите и реализацијата на расходите). Последниве години, прашањето на одржливоста на фискалната политика привлече големо внимание. За фискалната политика на Република Македонија може да се каже дека не може да биде одржлива доколку сегашната и идната фискална позиција резултираат со постојан и брз раст на јавниот долг изразен како процент од БДП (клучниот индикатор на одржливоста се базира на висината и стапката на пораст на соодносот јавен долг/БДП). Практиката во многу земји покажува дека континуирано високиот процент на јавниот долг во однос на БДП на долг рок е скап за финансирање и неминовно станува неодржлив, така што е потребна ревизија како на фискалната, така и на политиката на долгот. Овој висок процент врши притисок врз реалните каматни стапки и врз

²⁸2003 European Competitiveness Report, SEC (2003) 1278; "Towards a European Research Area- Science, Technology and Innovation-Key Figures 2003-2004"; Luxembourg : OPOCE, 2003- 96 pp.; "Investing in Research: an Action Plan for Europe", Luxembourg: OPOCE, 2003- 76 p.- known as the "3% Action Plan".

промената на очекувањата на финансиските пазари. За ублажување и премостување на последиците од неповолното влијание на опкружувањата во регионот и одржување континуитет на производството и извозот, неопходно е со мерките на економската политика да се донесуваат решенија кои на ефикасен начин ќе обезбедат услови за зголемување на производните активности и поттикнување на развојните активности на подолг рок. Особено значење треба да му се даде на развојот на профитните и извозно ориентирани програми, особено оние што со развојот би можеле да влијаат врз порастот на производството на поголем број индустриски гранки.

Макроекономските и фискалните политики и зголемувањето на економскиот раст, е главен приоритет на економската политика на Владата на Република Македонија во наредните 4 години. Поинтензивен економски раст се очекуваше во 2012-та година. За одржлив раст и развој, владата предвидува:

- Одржување на макроекономска стабилност како предуслов за развој;
- Одговорна фискална политика со одржување на умерено ниво на буџетски дефицит и одржливо ниво на јавен долг;
- Ниски даноци, социјални придонеси и други давачки кон државата;
- Инвестиции за подобра и поразвиена инфраструктура;
- Раст на домашните и странските инвестиции;
- Понатамошно подобрување на бизнис климата;
- Подобрување на квалитетот на работната сила.

3.1. БРУТОДОМАШЕН ПРОИЗВОД

Бруто домашниот производ БДП (Gross Domestic Product-GDP) е значајна макроекономска категорија. Со него се мери вкупната економска активност на една земја и тој е најсинтетичкиот показател на макроекономската активност на една земја.

Главната цел на економската теорија и применетата економска политика на една земја е да се објасни функционирањето на националната економија, односно да се објасни ефикасноста на производството, дистрибуцијата и потрошувачката на економското ниво на земјата, кои се изразуваат преку макроекономска анализа и кои се потпираат на глобалните економски индикатори. Преку овие показатели се одразува степенот на постигнатиот развој или економската неразвиеност на една земја, спроведуваната економска политика, развојната ориентација на таа земја итн.

Бруто домашниот производ е збир од изразување на вредноста на финалните стоки и услуги произведени во една година или четвртина од годината, во рамките на територијата на една земја.²⁹

По пазарни цени, БДП е финален производ на производната активност на резидентните производни единици и е збир на бруто додадената вредност од одделните институционални сектори или одделните дејности по основни цени, плус данокот на додадена вредност и царините, минус субвенциите на производи.

По основни цени, бруто додадената вредност претставува основна категорија на бруто домашниот производ и се дефинира како разлика меѓу бруто вредноста³⁰ на производството и меѓу фазната потрошувачка.

Вредноста на производството се состои од три вида на производство: пазарно производство, непазарно производство и производство наменето за сопствена финална употреба.

Во трговијата, бруто вредноста на производството претставува разлика помеѓу продажната и набавната вредност на продадената трговска стока, односно бруто вредноста на производството е еднаква на бруто маржата во оваа дејност. Во банкарските финансиски институции, бруто вредноста на производството е еднаква на збирот од приходите на банката

²⁹ СТОЈАНОВИЌ, Ивица. Економија, Мегатренд универзитет примењених наука, БЕОГРАД, 2005, стр. 120

³⁰ Бруто вредност на производството претставува вредност на произведените стоки и извршените услуги во текот на една година, независно дали тие во целост се продадени или дел од нив е ставен на залихи.

добие ни од вршење на банкарски услуги и пресметаната вредност на импутираните банкарски услуги кои се добиени како разлика помеѓу примените и платените камати. Кај осигурителните друштва се пресметува како разлика помеѓу приходите од премии за осигурување и останатите надоместоци за штети од осигурувањето. Кај производителите на државни услуги и други непазарни и непрофитни институции, бруто вредноста на производството се пресметува како збир на меѓуфазната потрошувачка, амортизацијата, средствата на вработените и даноците на производството.

Постојат два основни методи за пресметување на БДП:

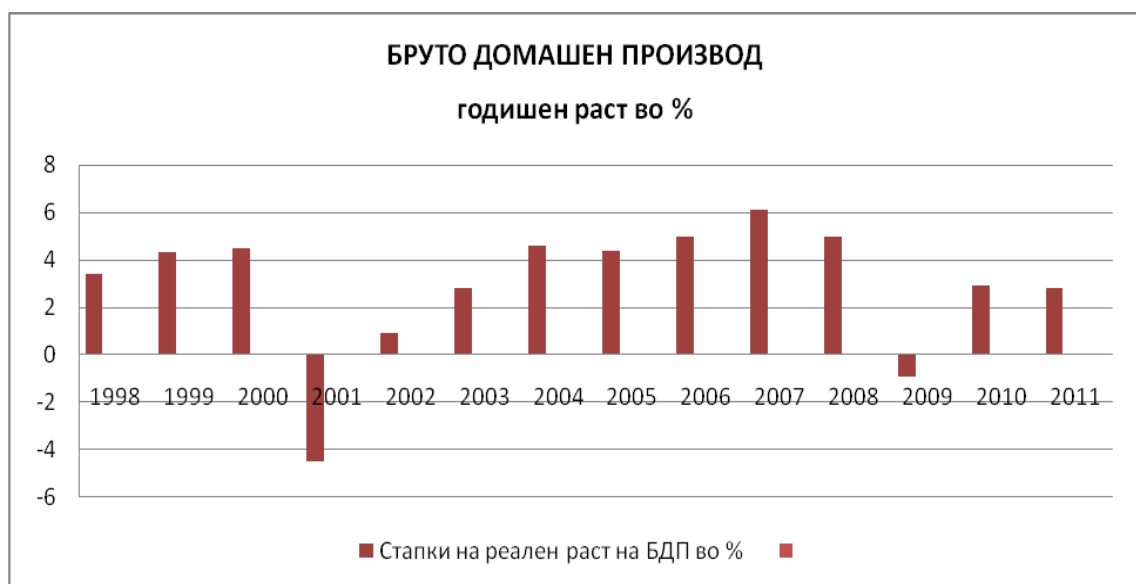
- БДП како збир на вредноста на финалните добра и услуги (производно-расходен метод) и
- БДП како збир на трошоци за ангажираните инпути на производството (доходен метод).

Потенцијалот за развој на македонската економија од периодот на транзицијата досега е многу ограничен и секогаш под макроекономските проекции. Како резултат на ваквите трендови, дури и по 13 години од анализираниот период, не го достигна нивото од почетокот.

Таб.4.1.1: Бруто-домашен производ, 1998-2011³¹

Год.	БДП во тековни цени (во милиони денари)	БДП по жител во евра (по тековен курс)	БДП во милиони евра (по тековен курс)	Стапки на реален раст на БДП во %	БДП дефлатор
1998	194 979	1 590	3 193	3,4	101,4
1999	209 010	1 709	3 448	4,3	102,7
2000	236 389	1 921	3 893	4,5	108,2
2001	233 841	1 887	3 839	-4,5	103,6
2002	243 970	1 981	4 001	0,9	103,4
2003	258 369	2 081	4 217	2,8	100,3
2004	272 462	2 185	4 442	4,6	100,8
2005	295 052	2 363	4 814	4,4	103,8
2006	320 059	2 564	5 231	5,0	103,3
2007	364 989	2 919	5 965	6,1	107,4
2008	411 728	3 283	6 720	5,0	107,5
2009	410 734	3269*	6703*	-0,9	100,7
2010	434 112	3 434	7 057	2,9	102,7
2011 ¹⁾	461 730	3 645	7 504	2,8	103,5

Графикон бр.4.1.1.

³¹Завод за статистика на Р. Македонија-www.stat.gov.mk

Кризата во 2001-ва година предизвика пад на БДП по стапка од 4,5%, што најави голема празнина во стопанството. Закрепнувањето на македонската економија во 2003-та година доаѓа по еден турбулентен двегодишен период поради безбедносната криза во 2001-ва година, која предизвика остар засек во економијата со последици кои долго потоа сè уште беа присутни, преку постепено стабилизирање во 2002-ра година, кога е евидентирано пораст на БДП од 0,9%.

Интензивирањето на економската активност во 2003-та година доведе до остварување на реален пораст од 2,8%.

Како резултат на развојот на гранките на економско поле, во 2004-та година успеа значително да се зголеми бруто домашниот производ за 4,6%. Во 2005-та година, реалната стапка на БДП изнесува 4,4%, а во 2006-та година реалниот БДП е со стапка на пораст од 5,0%.

Во 2007-ма година БДП забележа раст од 6,1%, што претставува највисока стапка на раст остварена од осамостојувањето на Македонија. Економскиот раст е потврден од повеќе водечки индиректни индикатори (leading indicators). Враќањето на рамнотежата во голема мера беше овозможено со примена на тесна и прудентна монетарна политика, фискална политика и зајакнување и подобрување на правната основа. Сепак, овие добиени резултати, во споредба со другите транзициски економии, се многу слаби. По глобалната рецесија започна и намалувањето на домашната активност, пареалната стапка на раст на БДП во 2009-та година изнесува - 0.9%.

Реалната стапка на раст на БДП во 2010-та година, во однос на претходната година изнесува 2,9%, а во 2011-та година стапката на раст изнесуваше 2.8%.

Како што е веќе истакнато, за целиот период Република Македонија се карактеризираше со релативно висока макроекономска стабилност, но со ниски стапки на економски раст. Во овој период Република Македонија не успеа да им се придружи на останатите земји кои брзо ги реструктурираа

своите стопанства и започнаа да остваруваат високи стапки на раст, така што анализата покажува дека и после дванаесет години, повторно сме на почетокот. И понатаму цел на македонската економија останува да биде задржување и забрзување на високиот економски раст, при што е потребно неколку годишно последователно остварување на високи стапки на раст, за граѓаните да почувствуваат позначајно зголемување на расположливиот приход и подобрување на нивниот животен стандард.

Анализа на БДП според производниот метод

Од 2002-ра година, за првпат е извршена анализа од аспект на производната страна на бруто домашниот производ. Во 2006-та година позитивни стапки на раст забележаа сите сектори, при што особено висок раст забележаа услужните сектори, финансиското посредување, транспортот и комуникациите, секторите трговија, хотели и ресторани.

**Табела 4.1.2. Бруто домашен производ по произведен метод
(годишни реални стапки на раст)³²**

	Земјоделство, шумарство и рибарство	Вадење руди и камен, преработувачка индустрија и снабдување со ел. енергија, гаси вода	Градежништво	Трговија на големо и трговија на мало	Хотели и ресторани	Сообраќај, складирање и врски	Финансиско посредување, активности во врска со недвижен имот, изнајмување импугирани станарини	Јавна управа и одбрана, социјална заштита, образование, здравство и социјална работа	Додадена вредност	Нето-даноци на производство	БРУТО ДОМАШЕН ПРОИЗВОД
	A+Б	В+Г+Д	Ѓ	Е	Ж	З	С+И+Љ	Ј+К+Л			
2002	-2,0	-0,8	0,6	5,4	16,7	-1,8	-3,7	3,5	0,4	3,3	0,9
2003	4,8	5,0	13,3	1,8	9,6	0,4	-3,6	4,9	3,3	0,6	2,8
2004	6,4	2,8	5,7	11,7	-1,7	-4,8	13,8	-0,6	3,3	4,9	4,6
2005	0,3	4,6	-0,3	16,1	4,8	10,2	-0,9	3,6	3,9	8,2	4,4
2006	4,8	2,6	4,8	4,9	1,5	9,8	8,2	1,5	5,0	5,5	5,0
2007	-2,9	12,6	3,3	6,6	8,5	10,5	4,1	2,4	5,9	7,8	6,1
2008	5,7	2,4	-5,5	6,5	5,9	12,2	6,6	4,5	4,9	5,5	5,0
2009	2,7	-10,7	4,4	4,6	-8,6	-1,1	4,6	2,4	0,1	-6,1	-0,9
2010	6,4	3,4	2,4	0,9	-2,7	0,4	3,9	3,9	3,1	1,3	2,9
2011	1,8	4,0	15,3	6,4	11,2	1,5	-0,4	3,1	3,8	-2,1	2,9
2008 К-1	1,4	8,0	-6,3	9,9	14,4	14,2	8,0	4,2	7,2	0,0	6,2
К-2	7,0	5,8	-5,3	9,2	3,3	17,3	9,9	4,4	4,0	3,5	6,6
К-3	13,0	4,8	-11,2	5,5	4,7	12,5	5,2	4,9	5,5	7,5	5,8
К-4	1,9	-7,8	0,6	2,6	3,4	5,8	3,5	4,5	0,5	9,7	1,7
2009 К-1	2,7	-13,5	4,4	4,8	-5,1	0,3	6,9	2,1	-0,9	-2,9	-1,4
К-2	-2,3	-12,2	8,6	3,6	-7,3	-2,3	2,7	3,0	-1,4	-7,4	-2,4
К-3	13,0	-14,0	2,0	6,8	-7,5	0,3	5,5	2,1	-1,1	-8,5	-2,1
К-4	5,6	-2,2	2,7	10,0	-14,2	-2,5	3,6	2,3	2,7	-5,0	2,0
2010 К-1	2,2	-2,7	1,7	1,6	-11,7	-2,5	3,9	5,0	1,1	-7,7	0,0
К-2	3,4	3,4	-17,6	1,7	-0,7	1,4	4,0	2,8	1,7	6,2	2,5
К-3	21,8	6,6	7,2	1,7	-0,8	-6,2	4,0	3,6	5,0	1,9	4,5
К-4	1,3	5,7	20,0	-1,1	1,3	8,5	3,5	4,3	4,3	3,4	4,0
2011 К-1	9,8	16,8	21,9	3,8	5,7	6,0	-1,4	3,3	7,4	0,2	6,4
К-2	3,0	6,0	23,4	15,7	9,0	1,2	-0,3	4,0	6,3	10,7	3,7
К-3	-8,8	0,2	11,2	2,5	16,7	2,5	-1,5	-3,2	0,9	3,0	1,2
К-4	6,6	-4,1	10,4	3,8	10,9	-2,8	1,5	1,8	1,3	-0,8	0,9
2012 К-1	-0,1	-9,6	-9,8	0,3	5,2	1,4	3,0	2,3	-1,8	2,7	-1,3
К-2	2,4	-6,9	-5,1	-2,2	0,2	-3,0	3,8	2,1	-1,6	3,6	0,9

³² Министерство за финансии. Билтен, август, 2012

Анализирано од аспект на производната страна на бруто домашниот производ, позитивни стапки на раст во 2007-ма година забележаа речиси сите сектори, освен земјоделството, при што, особено висок раст забележа индустријата, услужните сектори, трговијата, транспортот и комуникациите, како и хотелите и рестораните. Така, во 2007-ма година најголем придонес во растот на индустријата има секторот вадење руди и камен, преработувачката индустрија и снабдувањето со електрична енергија, гас и вода (со 12,6%). Значаен раст забележа и секторот хотели и ресторани од 8,5%. После две извонредни години на висок раст и натфрлање на планираните буџетски приходи, кон крајот на 2008-ма година (K4) економијата започна да ги чувствува ефектите од глобалната криза. Иако македонскиот финансиски сектор не беше директно погоден од глобалната финансиска криза, реалната економија и производството започнаа да опаѓаат. Прва индустрија која ги почувствува негативните ефекти од влошеното глобално опкружување беше металопреработувачката индустрија која се намали за 7,8%, при што и светските цени на металите и светската побарувачка се намалија. На кризата не остана имуна ниту текстилната индустрија.

Намалената странска побарувачка во првите три месеци од 2009-та година се забележува преку прелевање на ефектите и врз останатите сектори од економијата. Индустријата, како најзначајна дејност за домашната економија, бележи негативен придонес. Сепак, динамиката на пад на индустриското производство е значително забавена, што упатува на отпочнат, но релативно бавен процес на закрепнување.

Гледано по одделни дејности од производствената страна, во 2010-та година може да се забележи дисперзираност на економскиот раст. Имено, со исклучок на активноста во индустријата и угостителската дејност, во 2010-та година позитивна годишна промена беше забележана кај сите останати дејности. Главни носители на растот се градежништвото и трговијата, а значаен придонес има и дејноста која го опфаќа финансиското посредување и другите деловни активности, како и земјоделската дејност.

Во 2011-та година, анализирано од аспект на производната страна, главен носител на растот е градежништвото и секторот хотели и ресторани, а пад забележа само секторот за финансиско посредување и другите деловни активности.

Во првиот квартал од 2012-та е забележан пораст само во некои сектори, а пад од 0,1% забележа земјоделството, индустријата од 9,6% и секторот за градежништво од 9,8%. Во вториот квартал најголем пораст е забележан во секторот за финансиско посредување и другите деловни активности со стапка на раст од 3,8%. Сепак, значителна е динамиката на пад на индустриското производство.

Анализа на БДП по расходниот метод

**Табела 4.1.3. Бруто домашен производ по расходен метод
(годишни реални стапки на раст, во %)³³**

Год.	БДП	Финална потрошувачка			Бруто инвестиции	Извоз на стоки и услуги	Увоз на стоки и услуги
		Вкупно	Лична	Јавна			
2002	0,9	6,3	12,5	-11,1	13,1	-5,2	9,7
2003	2,8	-3,3	-1,5	-9,9	-2,4	-5,7	-15,2
2004	4,6	7,5	9,1	1,3	10,6	11,7	16,7
2005	4,4	4,8	5,9	0,7	-3,6	13,4	8,2
2006	5,0	6,1	7,5	0,5	7,9	8,2	10,1
2007	6,1	6,5	8,1	-0,3	22,2	11,8	16,1
2008	5,0	8,0	7,4	11,6	5,4	-6,3	0,8
2009	-0,9	-3,7	-4,7	0,5	-1,5	-16,2	-15,0
2010	2,9	0,6	1,3	-2,0	-4,3	23,6	9,5
2011	2,9	2,6	4,0	-2,8	17,3	11,3	14,1
2007K-1	6,5	5,4	6,3	2,5	21,3	21,9	24,9
K-2	4,8	5,7	8,2	-4,1	-22,3	18,0	9,1
K-3	5,3	6,1	6,5	4,2	35,6	2,7	14,2
K-4	7,9	7,6	9,7	-1,5	61,5	8,2	18,5
2008K-1	5,2	5,7	5,7	3,0	24,6	-11,2	-0,8
K-2	6,5	6,7	6,2	6,4	49,9	-12,5	4,5
K-3	5,9	7,7	8,5	0,8	-2,9	-2,0	-2,0
K-4	2,5	10,1	7,2	21,4	-19,8	-2,9	-1,6
2009K-1	-1,4	-2,6	-4,4	5,1	19,1	-20,9	-10,0
K-2	-2,4	-3,0	-5,1	5,9	-14,2	-12,8	-15,1
K-3	-2,1	-4,1	6,4	7,5	-10,3	-12,4	-15,6
K-4	2,0	-5,4	-3,5	-12,9	1,9	-18,2	-19,5
2010K-1	0,0	1,5	2,0	-0,6	-44,0	10,0	-10,2
K-2	2,5	3,8	6,7	-7,1	1,7	17,7	12,8
K-3	4,5	1,8	2,1	0,7	14,9	24,8	18,8
K-4	4,0	-4,2	-4,9	-0,8	10,0	40,1	16,0
2011K-1	6,4	2,9	4,4	-2,9	66,2	37,4	37,9
K-2	3,7	6,3	7,6	1,5	-15,8	12,8	7,0
K-3	1,2	0,9	2,7	-6,2	34,8	2,8	12,0
K-4	0,9	0,4	1,5	-3,6	11,5	0,5	5,7
2012K-1	-1,3	0,2	0,2	0,0	-8,8	-0,2	-0,6
K-2	-0,9	0,1	1,0	-3,9	32,1	-0,7	6,1

Според податоците од табелата за бруто домашен производ од расходен метод, за првпат во 2004-та година вкупната потрошувачка, бруто

³³ Министерство за финансии. Билтен, август, 2012

инвестициите, извозот на стоки и услуги и увозот на стоките и услугите, забележа стапка на раст. Во 2005-та година само бруто инвестициите забележаа пад од 3,6%.

Анализата на расходната страна на бруто домашниот производ укажува дека вкупната потрошувачка во 2006-та година забележа стапка на раст од 6,1%. Во рамките на вкупната потрошувачка, личната потрошувачка забележа реален пораст од 7,5%, додека јавната потрошувачка забележа реален пораст од 0,5% . Исто така, стапка на раст забележаа инвестициите, увозот на стоки и услуги и извозот на стоки и услуги.

Значителен пораст во 2007-ма година покажуваат бруто инвестициите со највисока стапка на раст од анализиран период. Вкупната потрошувачка во 2008-ма година ја забележа највисоката стапка на раст од 8,0%.

Што се однесува до расходните компоненти на БДП во 2009-та година, како и другите мали и отворени економии со релативно недиференцирана производствена структура, македонскиот извоз трпеше негативни последици од намалената побарувачка од странските партнери, предсѐ фирми од еврозоната. Во надворешниот сектор беше забележан остар пад на извозот во 2009-та година од 16,2%, додека падот на увозот беше помал и изнесуваше 15,0%. Негативни стапки на раст се остварени и во бруто инвестициите и личната потрошувачка.

Во 2010-та година, анализирано според расходниот метод, инвестициската побарувачка оствари реален пад од -4,3% на годишна основа. Годишниот раст на личната потрошувачка започна на почетокот од 2010-та година, сигнализирајќи позитивна реакција на домаќинствата на подобрените глобални и домашни економски изгледи. Минимален раст од 1,3 % регистрираше и финалната лична потрошувачка, што претставува прв позитивен резултат по пет квартали и истото се очекува да биде пресвртна точка во однос на идните движења на оваа компонента на БДП. Финалната јавна потрошувачка забележа пад од 2,0%. Реалниот раст на извозот на стоки

и услуги изнесуваше 23,6%, додека увозот забележа реална стапка на раст од 9,6%.

Инвестициската побарувачка во 2011-та година оствари реален пораст од 17,3 %, а исто така и личната потрошувачка забележа пораст за 4%. Оваа година продолжи негативниот тренд во финалната јавна потрошувачка, со пад од 2,8%. Извозот на стоки и услуги оствари стапка на пораст со 11,3 %, додека увозот забележа реална стапка на раст од 14,1%.

Во 2012-та карактеристично е дека бруто инвестициите во првиот квартал забележаа пад за 8,8%, кои во вториот квартал забележаа пораст од 32,1%. Минимален раст во двата квартали регистрираше и финалната лична потрошувачка, а јавната потрошувачка во вториот квартал забележа пад од 3,9%. Извозот на стоки и услуги во двата квартали од оваа година забележа пад. Увозот на стоки и услуги во првиот квартал забележа пад, а во вториот квартал реалната стапка на пораст беше 6,1%.

3.2. ДЕТЕРМИНАНТИ НА РАСТОТ

Во современата макроекономска теорија, при разгледување на постојните проблеми на економските процеси, евидентна е доминантната позиција на развојната проблематика, особено дејството на разновидните фактори на растот, нивната поврзаност и меѓусебната условеност.

Економскиот раст претставува квантитативно зголемување на потенцијалниот бруто национален производ на една економија.³⁴

Економскиот раст е мултидимензионален процес кој е условен од истовремено и паралелно дејство на голем број фактори од економска природа. Република Македонија треба да биде општество во кое економскиот раст се одвива паралелно со подобрување на социјалната праведност и со подобрување на животната средина.

Анализата на економскиот раст во една земја е од особено значење за креирањето и спроведувањето на економските политики. Теоријата на економски раст го припишува истиот на три групи фактори:³⁵

³⁴Гоговски Ристо, Основи на економија. Охрид, 2005, стр.221

- пораст на капиталот во економијата (односно, акумулираниот капитал во економијата плус инвестициите во тековната година, намален за амортизацијата според пондерирана стапка),
- пораст на работната сила (бројот на вработени во економијата) и
- пораст на вкупната факторска продуктивност (ВФП), што претставува вкупен степен на ефикасност со кој се користат факторите на производство – капиталот и работната сила.

Растот е комплексна проблематика во која што се влеваат позитивните или негативните импликации на сите економски и општествени појави и процеси, а претставува најважно обележје на современото живеење. Проблемите на економскиот раст не претставуваат само обични прашања од занемарливо и краткорочно значење, туку тие се од изразено егзистенцијална важност, како за националното стопанство, така и за поединечните економски субјекти. Економскиот развој е детерминиран од голем број економски и општествени фактори.

Макроекономските агрегати, како збиен израз на економски ресурси се: вработени или невработени, капацитетот за производство кој го има една економија, расположливите природни ресурси, бројот на компании кои ќе постигнат економска активност, бројот на домаќинствата, потоа, компании кои обезбедуваат ресурси и работна сила од кои добиваат приходи на пари, чија употреба ја формира побарувачката за нивните производи и услуги.

Индустрија

Индустријата е еден од најважните фактори кој влијае врз економската активност на една земја, преку координирање на политиките за конкурентност. Основна цел на индустриската политика на Република Македонија е зголемување на конкурентноста на домашната индустрија, базирана на знаење, иновации и истражувања кои водат кон раст и развој, создавање стимулативна деловна и инвестициска клима и поддршка на

³⁵ Министерство за финансии, Претпристапна економска програма, 2009-20011. Скопје, јануари 2009, стр.12

претпријатијата за подобрување на нивните конкурентски способности со стекнување на знаења, нови технологии и пазари.

Различните вложувања можат да доведат до промени во производството во различни насоки, на пример кога се зголемуваат вложувањата во многу индустриски процеси, се зголемува продуктивноста на трудот и се намалуваат трошоците на производството. Високите технологии водат кон зголемени приноси. Кога производството расте, каматните и профитните стапки се одржуваат стабилни на долг рок, а стопанството бележи економски раст.

Во рамките на стратешките приоритети на Владата на Република Македонија е определбата за зголемување на економскиот раст и конкурентноста на трајна основа, а креирањето на проактивна интегрирана индустриска политика е една од клучните цели за зголемена конкурентност на корпоративниот сектор. Со имплементација на индустриската политика ќе се обезбеди стабилен развој на земјата врз основа на диверсификација и модернизација на економијата, а со креирање на услови за производство на конкурентни производи, ќе се обезбеди зголемување на вработеноста и пораст на извозот.

Во досегашниот период, политиките кои се применуваат во Република Македонија содржат елементи на индустриска политика, чие основно начело е воспоставување и одржување на еднаков третман на сите деловни субјекти, обезбедување еднакви услови за пазарна конкуренција и поддршка на претпријатијата во зголемување на нивната конкурентност. Во овој контекст, тековната “индустриска политика” на Република Македонија се состои од меркисодржани во други политики, национални стратешки документи, програми и акциони планови кои имаат хоризонтален пристап. Токму хоризонталната димензија на индустриската политика бара интегрирање и координација во планирањето и спроведувањето на активностите за зголемување на конкурентноста на македонската индустрија.

Процесот на приближување на Република Македонија кон Европската унија ја ескалираше за зголемување на свеста на релевантните институции за

потребата и значењето од донесување на стратешки документ за интегрирана проактивна индустриска политика, со координација на постојните и идни политики кои се во функција на зголемување на конкурентноста на македонската индустрија.

Индустриската политика на Република Македонија за 2009-2020 е во согласност со индустриската политика на ЕУ која се развива во насока на имплементација на Лисабонската стратегија - зајакнување на индустрискиот сектор и создавање предуслови за раст и развој заснован врз знаење и иновации.

Целта на европската индустриска политика е забрзување на прилагодувањето на индустријата кон структурните реформи, охрабрување на иницијативите, развој и соработка помеѓу преземените активности и поттикнување на потенцијалот на индустријата за иновации, истражување и развој на технологии.

Индустриската политика во Р. Македонија се развива и делува како интегрирана политика во координација со другите политики, поврзана е со политиките на образование, наука и иновации, регионален развој, одржлив развој, животна средина, МСП и претприемништво, трговија, СДИ, внатрешен пазар, вработување и конкуренција.

За ефикасна имплементација на индустриската политика потребен е амбиент на доверба и широк национален консензус кој ги третира конкурентноста и претприемништвото од перспектива на раст и развој, во целост почитувајќи ги принципите на државна помош. Индустриската политика го поттикнува развојот на проактивни, иновативни региони кои економски се специјализираат согласно нивните автентични конкурентни предности. Мерките на индустриската политика го поддржуваат регионалниот развој на учесниците и нивните активности за дефинирање и имплементирање на единствени и успешни регионални развојни стратегии. Визијата на индустриската политика во Р. Македонија се базира на развивање можности за апликативни истражувања и индустриско производство на одржливи, органски и специјализирани високо технолошки

производи и услуги за потребите на меѓународниот пазар, со сопствен дизајн, високо обучена работна сила, модерен менаџерски пристап, користење на истражување и развој. Идниот економски развој на земјата се базира на создавање знаење за градење на карактеристични, конкурентни способности на домашната индустрија, како подолгорочно решение за конкурентно подобрување, како услов за привлекување на квалитетни странски инвестиции.

Таб.4.2.1.Индекс на индустриското производство
(Годишни стапки на раст во %)³⁶

	По сектори				По група на производи				
	Вкупно	Рударство и вадење на камен	Преработувачка индустрија	Снабдување со електрична енергија, гас, пара и климатизација	Енергија	Интермедијарни производи, освен енергија	Капитални производи	Трајни производи за широка потрошувачка	Нетрајни производи за широка потрошувачка
2002	-5.3	-24.5	-4.7	-3.8	-16.8	-8.0	53.3	-22.6	-2.4
2003	4.7	-39.1	5.9	9.8	28.7	-12.1	-9.0	36.9	19.0
2004	-2.2	-5.0	-2.1	-2.6	-1.8	0.9	-20.1	9.1	-3.4
2005	7.0	40.4	7.3	2.5	4.6	14.2	-3.2	-14.9	3.8
2006	5.9	11.1	6.4	0.8	3.2	10.1	6.1	-17.1	4.7
2007	3.9	10.0	5.5	-9.5	-6.9	11.8	25.0	9.3	-1.3
2008	5.1	9.4	5.9	-3.1	-0.1	7.5	-1.0	64.6	2.8
2009	-8.7	-12.4	-10.4	8.7	2.5	-14.9	-23.1	-21.6	-3.3
2010	-4.8	-3.8	-7.5	14.4	6.8	-12.8	-10.8	-1.0	-1.8
2011	3.3	7.4	5.5	-11.1	-10.6	2.1	41.1	57.2	3.5
2010 Кв.1	-9.3	-6.4	-14.6	19.1	-2.5	-15.5	-27.7	-1.3	-6.2
Кв.2	-0.9	-0.4	-5.8	38.5	28.6	-5.1	-5.9	1.9	-8.1
Кв.3	-3.6	5.1	-5.1	6.9	8.5	-12.6	-12.7	-5.8	3.0
Кв.4	-6.0	-12.5	-5.9	-3.8	-1.7	-17.6	5.1	1.1	2.9
2011 Кв.1	13.8	7.9	18.4	-3.1	6.8	19.9	64.5	65.2	3.8
Кв.2	5.3	14.6	9.7	-21.6	-23.3	4.2	44.7	117.5	9.7
Кв.3	1.4	-5.2	4.0	-16.7	-18.2	2.3	43.0	59.8	0.6
Кв.4	-4.7	13.4	-5.6	-4.1	-9.9	-11.3	18.6	-1.5	0.6
2012 Кв.1	-8.4	-10.4	-6.4	-17.6	-24.2	2.0	-13.9	-42.8	-1.5
Кв.2	-5.6	-7.4	-5.5	-5.1	-17.6	1.3	-13.6	-50.0	0.0
Кв.3	-6.8	5.6	-9.0	8.9	-13.2	-6.6	22.3	-24.3	-7.6

³⁶Државен завод за статистика - Анкета за работна сила и пресметки на НБРМ

Графикон.бр.4.2.1.

За првпат од анализираниот период, во 2005-та година индустриското производство е главниот двигател на интензивираната економска активност. Индустријата ја заврши годината со раст од 7,0%, меѓу кои најзначајни сектори се прехранбената индустрија, индустријата за основни метали, за градежни материјали, како и текстилната, тутунската и хемиската индустрија.

Во 2006-та година индустриското производство оствари пораст од 5,9%. Растот на индустриското производство во оваа година е резултат на интензивираната активност во повеќе сектори, со најголемо учество во вкупниот индекс и високи стапки на раст остварени во основните метали (со раст од 11,1%).

Растот на индустриското производство во 2007-ма година изнесуваше 3,9%. Позитивен придонес во растот на индустриското производство во 2007-ма година имаа сите гранки, освен производството на електрична енергија. Анализирано по сектори, преработувачката индустрија има најголемо учество во вкупниот индекс, како и секторот вадење руди и камен.

Позитивен придонес во растот на индустриското производство во 2008-ма година имаа сите гранки, освен електричната енергија. Растот на

индустриското производство изнесувал 5,1%, што укажува дека производството на електрична енергија и понатаму е значаен ризик за македонската економија. Анализирани по сектори, растот на индустриското производство во 2008-ма година се должи на зголеменото производство во секторот преработувачка индустрија од 5,9%, како и секторот вадење руди и камен од 9,4%.

Во 2008-ма година за првпат се изготви Стратегија за индустриска политика. Составен дел на Стратегијата беа неколку значајни студии и анализи, како на пример Бенчмаекинг (Benchmarking) студија (студија со таргети) за индустриска политика, систем за мерење и евалуација на конкурентноста на македонската економија, студија за мерење на индикатори за конкурентност на македонската индустрија.

Во 2009-та година, индустријата оствари најзначаен пад од 8,7%, поради намалената извозна побарувачка.

Индустриското производство во 2010-та година забележа пад од 4,8%. Гледано по сектори, индустриското производство во секторот вадење на руди и камен, во декември 2010-та година бележи опаѓање од 3,8 %, секторот преработувачка индустрија бележи опаѓање од 7,5%, а секторот снабдување со електрична енергија, гас и вода бележи пораст од 14,4%.

Во 2011-та година индустриското производство оствари пораст од 3,3%. Гледано по сектори, секторот рударство и вадење на камен во декември 2011-та година бележи пораст од 7,4%, секторот преработувачка индустрија бележи пораст од 5,5%, а секторот снабдување со електрична енергија, гас, пареа и климатизација бележи опаѓање од 11,1%.

Индустриското производство во првиот квартал од 2012-та година забележа пад од 8,4%, кој продолжи и во вториот и третиот квартал.

Инвестиции

Инвестициите во низа активности на развојните текови, поаѓајќи од интензитетот на нивното влијание врз темпото, типот и квалитетот на развојот, несомнено се еден од најважните фактори што не смее да се

занемари при секоја анализа. Инвестициите во основни средства ја претставуваат вкупната вредност на набавките на основни средства, намалена за отуѓувањата на основни средства во текот на пресметковниот период и зголемена за определени додатоци на вредноста на непроизведените средства. Тие имаат повеќекратна улога и се основа на општествено-економскиот развој. Нивното значење е во тоа што тие се чинители на континуираниот процес на општественото производство, зголемување на производствените капацитети, задоволување на постојано растечките потреби на општеството, подобрување на општествениот стандард, создавање на материјално-технички услови, зачувување на економската и политиката на самостојност, развивање на интеграциските односи со другите земји, надминување на економската заостанатост и рамноправно вклучување на меѓународната поделба на трудот итн.

Мотивација за проучување на инвестициите е тоа дека тие се основен детерминант на растот. Исто така се и компонента на БДП, па затоа играат важна улога во вкупните флуктации. Посебно внимание треба да се посвети на изворите на нивното финансирање и каузалната поврзаност со развојот. Општо познато е дека транзициските процеси наметнаа повеќе страни и сложени промени во економскиот и општествениот живот во националните економии, од кои посебно се издвојуваат: реформите во економијата, сопственичката трансформација, градење пазарна економија, системска рамка и други. Сложените трансформации на економската структура предизвикаа значајни промени и во стопанскиот живот, а пред сè во сегментот на инвестициите. Така, проблемите со кои се соочуваат стопанствата во транзиција (опаѓање на обемот на производство, невработеност, платниот дефицит, нискиот животен стандард, малите инвестиции, ниското штедење), ги предизвикаа потребите за изнаоѓање сигурни извори на финансирање на инвестициите заради нивната улога за побрз економски развој.

Вредноста на инвестициите во основните средства во 2011-та година изнесува 94.537 милиони денари.³⁷

Номиналниот пораст на инвестициите во основните средства во 2011-та, во однос на 2010-та година, изнесува 13,9 %.³⁸ Во техничката структура на инвестициите во основни средства, градежните работи учествуваат со 62,2%, машините и опремата со 33,6%, а останатите инвестиции со 4,2%.³⁹

Според податоците од Државниот завод за статистика, најголема вредност на инвестициите во основни средства е реализирана во секторот градежништво (31,3%).

Капиталните инвестиции предвидени со Буџетот ќе влијаат во насока на зголемување на економската активност и ревитализација на индустријата и градежништвото. Во областа на инфраструктурата се предвидува реализација на неколку проекти во делот напатната и железничката инфраструктура која не поврзува со главните трговски партнери, како и инвестиции во делот на енергетиката во насока на зголемување на домашното производство на енергија и подобра конекција со околните земји. Предвидени се и инвестиции во образованието, здравството, како и силна поддржкана земјоделството.

Решение за проблемот со ограничените домашни ресурси за анимирање и интензивирање на инвестициите, реструктурирање и зголемување на производството и извозот, се бараше во дополнителните домашни и странски извори, а особено во привлекување странски инвестиции. Тежиштето на странските инвестиции на некој начин се поклопи и беше комбинирано со процесите на глобализација, дерегулирање со финансиските пазари, користење на достигнувањата од научно-техничкиот прогрес итн. Последниве години, како резултат на ова, приливот на странски капитал во земјите на транзиција бележи постојан пораст, така што тие земји

³⁷Завод за статистика на Р. Македонија-www.stat.gov.mk

³⁸Завод за статистика на Р. Македонија-www.stat.gov.mk

³⁹Завод за статистика на Р. Македонија-www.stat.gov.mk

се во потрага по надворешни извори и сè повеќе сметаат на нивна поддршка во развојните движења.

Странските инвестиции постојано го побудуваат интересот на научната мисла и стопанската практика, бидејќи со интернационализацијата на капиталот се одвива интензивна деловна соработка меѓу стопанствата на сите земји, така што во иднина нема да биде можен нов и динамичен светски економски развој, без паралелно развивање на сите земји одделно. Во поново време, странските инвестиции како придружна појава на меѓународната трговија добиваат сè позначајно место во економската наука, така што сопфатните анализи ги елиминираат евентуалните дилеми, недоверба и скептичност за развојните придонеси и нивните текови.

Странските инвестиции, како круцијален и особено витален елемент во глобалната економија отсекогаш иницирале надеж и страв, истовремено и главно заради потребата од координирање на различните интереси, концепции и стратегии при донесување на одлуката каде да се инвестира.

Денес не постои земја, без разлика на степенот на развиеност, која не остварува определен прилив од странски инвестиции. Интересни за оваа проблематика се ефектите од странските инвестиции.

Долгорочните ефекти од странските инвестиции за националните економии се: зголемување на акумулацијата и вложувањата, создавање претпоставки за трансформирање на договорната во отворена пазарна економија и приклучување на светските текови, овозможување трансфер на техника и технологија, менаџмент и маркетинг техники и **know how**, обезбедување подобар пристап до производствените ресурси и странските пазари (извоз), зголемување на девизниот прилив, намалување на вкупните трошоци, јакнење на економската моќ на државата и др. Преку влијанието на странските инвестиции врз менаџментот се пренесуваат, покрај ресурсите од земја во земја, исто така и знаењата, вештините и контролата на избраните локации (претпријатија) за инвестирање.

Современата економска теорија им посветува значаен простор токму на долгорочните ефекти од странските директни инвестиции (СДИ)⁴⁰, потенцирајќи ја улогата на странските инвестиции во финансирањето на структурните реформи и развојот во транзицискиот период. Странските директни инвестиции се дефинираат како инвестирање на долг рок, што воспоставува контрола од еден субјект од националната економија од странство врз резидент во националната економија или формирање на филијала на еден субјект од една во друга национална економија. Во статистичка смисла, странските директни вложувања се инвестиции на правни и физички лица од странство во домашни претпријатија со постоење на долгорочен интерес, каде што странскиот инвеститор поседува најмалку 10% од вкупната вредност на претпријатието.

Цел на истражувањето на инвестициите се:

- Укажување на нивните долгорочни ефекти;
- Потенцирање на потребата од создавање поволен инвестициски амбиент за привлекување странски инвестиции;
- Анализа и проценка на странските директни инвестиции врз економската активност на Р. Македонија.

⁴⁰СДИ-Странски директни инвестиции

Табела бр.4.2.2. Прилив на СДИ во Р. Македонија, 2000-2011-та година, изразена во милион долари.⁴¹

Година	Учество	Вкупен прилив СДИ воземјите во транзиција	% Учество
2000	215	6.973	3,08
2001	447	9.335	4,78
2002	106	10.703	0,99
2003	113	18.511	0,61
2004	324	29.410	1,10
2005	96	29.038	0,33
2006	433	49.639	0,87
2007	693	86.716	0,80
2008	586	120.984	0,48
2009	201	71.617	0,28
2010	211	68197	0,31
2011	422	109.803	0,38

Од табелата, може да забележиме со колкав удел Р. Македонија учествува во вкупниот тек на СДИ во земјите на транзиција. Кога гледаме во апсолутни бројки, се забележува дека текот на СДИ во Р. Македонија се карактеризира со големи осцилации од година во година. Најголем пад на инвестициите има во 2005-та година.

Вкупниот прилив на СДИ во земјите на транзиција се карактеризира со тренд на пораст. Кога разгледуваме во апсолутни бројки, земјите во транзиција го достигнуваат својот максимум во привлекување на СДИ во 2008-ма година, а потоа доживуваат пад во 2009-та и 2010-та година. Ваквиот тренд се должи на светската економска криза. Од 2011-та година, како што закрепнува глобалната економија, така и текот на СДИ во земјите во транзиција се зголемува. Генерално, приливот на СДИ во земјите во транзиција изразено во проценти, забележува негативен тренд. Најголема

⁴¹UnctatStat(2012)

стапка на учество има во 2001-ва година (со 4,78%), а најмала во 2009-та година (со 0,28%).

Доколку го анализираме текот на учеството на СДИ изразено во проценти во Р. Македонија, ќе се увиди дека Р. Македонија има мало учество во вкупниот прилив на СДИ во однос на другите земји во транзиција, кои постигнуваат подобри резултати, а привлекуваат и поголем обем на странски инвестиции.

Но, доколку се разгледуваат преку нивното учество во БДП, се доаѓа до друг заклучок.

**Табела бр.4.2.3. Учество на СДИ во БДП во Р. Македонија,
2000-2011-та година, изразено во %.⁴²**

Год.	Учество
2000	6,0
2001	13,1
2002	2,78
2003	2,38
2004	5,87
2005	1,60
2006	6,60
2007	8,49
2008	9,96
2009	2,16
2010	2,31
2011	4,15

⁴²UnctatStat(2012)

Графикон.4.2.2.

Од податоците се забележува дека во последните години од анализираниот период, учеството на СДИ во БДП се на ниско ниво. Овие проценти сè уште се ниски за да се обезбеди анимирање на развојните текови на Р. Македонија.

Странските директни инвестиции, како важен фактор за секоја земја, а особено за земјите во транзиција, каква што е Р. Македонија, се неопходни во рамките на генералната развојна стратегија. Како заклучок, ваквите оценки покажуваат дека главниот проблем се наоѓа во елементите за создавање инвестициска клима: малиот пазар во регионот, незавршените реформи во стопанскиот систем, бавното менување на производствената структура, распространетата корупција, нетранспарентност на приватизацијата и др. Поголеми прилив би се постигнал со подобрување на политичката клима во земјата и промовирање на подобра бизнис клима.

СДИ се клучен фактор за интензивирање на производството, без да се поттикне порастот на агрегатната потрошувачка во земјата, со што ефикасно и на краток рок се влијае врз намалувањето на трговскиот дефицит. Зголемувањето на продуктивноста исто така е во директна зависност од техничко-технолошката модернизација и новите знаења кои најбрзо доаѓаат со странските инвестиции. Домашните инвестиции треба да имаат еднаков

системски третман. Во тој контекст, мерките за намалување на даноците не се доволни за реализација на целта. Треба да се донесе Закон за поттикнување на вложувањата, на пример како во Р. Хрватска.

Пазар на труд

Вработувањето е значаен алтернативен фактор на економскиот раст. Исто така, вработувањето е услов за зајакнување на социјалната сигурност на луѓето и подигнување на животниот стандард на населението, што е стратешка цел на развојот. Работната сила ја сочинуваат вкупниот број на вработени и невработени лица.⁴³ Според теоријата на сегментација на пазарот на трудот, забележано е дека економиите на развиените земји се карактеризираат со постоење на два сегменти на пазарот на трудот, во кои постојат бројни елементи кои го спречуваат неконтролираното движење на потребната работна сила и бараат хомогенизација на работните услови и наградувањето. Анализите покажуваат дека сегментацијата даде видливи резултати и поради категоризацијата, квалификацијата и социјалната поделба на работната сила според возраста, расата и националноста.

Социјалното партнерство на земјите во транзиција влијае врз изградбата на регионален и локален пазар на работна сила со флексибилна ориентација. Исто така, паралелно влијае врз градењето на правната регулатива заснована врз промените кои настануваат и се случуваат во областа на интелектуалната сопственост. Главни цели на реструктурирањето на работната сила се: намалување на бројот на вработени во јавниот и државниот сектор, одржување отворена невработеност во граници на толеранција, зголемување на просторната мобилизација и професионализација на работната сила во овие земји, раст на разликите на платите врз основа на нивото на образование и продуктивноста на трудот. Со цел да се постигне поефикасно социјално партнерство, мора да се работи на национално и регионално ниво, да се формираат заеднички институти за труд и социјална политика. Формирањето на овие институти ќе им послужи на

⁴³Недановски, Пеце, “Применета економија”, Скопје, 2003 година.

социјалните партнери за решавање на акутните проблеми во областа на економскиот развој, во областа на вработувањето и социјалната сфера.

Со цел да се намали стапката на невработеност, секоја земја може да спроведе активни и пасивни политики на финансискиот пазар. Активните политики главно се фокусираат на мерки кои влијаат врз создавањето на нови работни места, додека пасивните политики се насочени да им обезбедат надомест на работниците кои ги изгубиле своите работни места.

Самовработувањето се смета како еден од начините за зголемување на вработеноста. Оваа форма на вработување се применува во некои западноевропски земји во земјоделството, како на пример: Грција, Шпанија и Португалија. Во некои други земји од западна Европа, како што се: Холандија, Данска, Белгија, Велика Британија, Луксембург, итн, оваа форма се применува во областа на услугите, транспортот и во областа на градежништвото.

Што се однесува до стапката на невработеност, тоа е многу важен проблем за земјите во транзиција. Овој проблем може да се реши преку професионална едукација и реструктурирање на работната сила врз основа на трендовите на глобализација на светската економија.

Агенцијата за вработување на Република Македонија учествуваше во реализацијата на проектот “Техничка помош за поддршка на политиката за вработување – 3-та фаза”. Спроведувањето на проектот започна во ноември 2007-ма година, а имплементацијата на активностите продолжи до мај 2009-та година. Проектот се спроведуваше преку Европската агенција за реконструкција, а изведувачи беа Шведската јавна служба за вработување и Консултантска кука од Германија (ГВГ).

Општата цел на проектот беше да се подготви земјата за прифаќање на насоките на политиката за вработување што произлегуваат од Европската стратегија за вработување и интегрираните насоки за пораст на работните места, како и да ја намали невработеноста, особено на младите луѓе, жените

и другите ранливи групи, преку имплементација на ефективни активни мерки на пазарот на трудот.⁴⁴

Агенцијата за вработување на Република Македонија е вклучена и во спроведувањето на повеќегодишната оперативна програма за развој на човечки ресурси 2007-2013, ИПА – инструментот за предпристапна помош, каде се спроведуваат активности во рамките на компонентата IV, во делот на вработувањето.

Приоритети на оваа компонента се:⁴⁵

- Вработување, привлекување и задржување на повеќе луѓе на пазарот на трудот;
- Образование и обука - инвестирање во човечки капитал преку подобро образование и обука;
- Социјално вклучување - промовирање на вклучувачки пазар на труд.

Целта на овој проект е да помогне на земјата во развојот и јакнењето на административниот капацитет за управување, имплементација, следење и контрола на средствата од Европскиот социјален фонд (ЕСФ). Ова ќе се постигне преку процесот на подготовка и спроведување на системските активности и пилот проекти во вработувањето, образованието, социјалното вклучување, како и во форма на техничка помош со користење на ИПА фондовите.

Што се однесува до креирањето работни места и релокацијата на трудот, нашата земја е една од најслабите во Европа, како во смисла на стапките на невработеност, така и на вработеност. Се чини дека македонската економија влегла во фаза на транзиција во периодот од 2003-та до 2005-та, кога стапката на затворање на работни места го достигна нивото кое новите земји членки го искусија во деведесеттите.⁴⁶

Политиките во земјата треба да проектираат реформи кои треба да осигураат дека работната сила е конкурентна на пазарот во ЕУ и дека

⁴⁴ www.avrm.gov.mk.

⁴⁵ www.avrm.gov.mk

⁴⁶ Приближување кон Европската унија, Предизвици и можност. Република Македонија, Министерство за финансии, јуни 2009, стр. 92.

политиките ги стимулираат работниците да изберат работа наспроти неактивност. Македонската економија досега покажува мал капацитет за креирање на работни места, на што укажува векот на вработеноста и ниската стапка на вработеност. Трансформацијата на сопственоста и секторската релокација во транзицискиот период, доведоа до значајно намалување на вработените во индустрискиот сектор, проследено со благо зголемување на вработените во секторот на услугите.

Активните политики на пазарот на трудот во Р. Македонија имале ограничена ефективност поради слабиот капацитет на фирмите за создавање работни места. Досегашните мерки за вработување, како што се субвенциите за плати и работни места, даваат мешани резултати. Креирањето на работни места директно од владата, како јавни работи, е неефикасно, затоа што не ги подобрува шансите на учесниците за наоѓање на редовно вработување по заклучувањето на мерката која може да биде корисна како социјална политика.

Табела бр.4.2.4. Вработеност во целата економија ⁴⁷

	Вкупно работоспо собно население	Активно население:			Број на вработени лица по економски дејности*:			Стапки на раст на вработеноста во % ¹
		Вкупно	Вработени	Невработени	Земјоде лство	Индустрија	Услуги	
1998	1.503.365	823.826	539.762	284.064	107.249	190.674	241.839	-
1999	1.518.250	806.674	545.222	261.452	115.361	185.283	244.580	1,0
2000	1.534.256	811.557	549.846	261.711	119.971	187.066	242.809	0,8
2001	1.554.420	862.504	599.308	263.196	131.094	190.458	277.755	9,0
2002	1.566.953	824.824	561.341	263.483	134.293	186.917	238.868	-6,3
2003	1.579.450	860.976	545.108	315.868	120.132	184.855	238.583	-2,9
2004	1.594.557	832.281	522.995	309.286	88.050	171.390	261.810	-4,1
2005	1.607.997	869.187	545.253	323.934	106.533	175.868	261.523	4,3
2006	1.618.482	891.679	570.404	321.274	114.777	186.085	268.117	4,6
2007	1.628.635	907.138	590.234	316.905	107.717	184.928	294.305	3,5
2008	1.633.341	919.424	609.015	310.409	119.749	190.530	297.189	3,2
2009	1.638.869	928.775	629.901	298.873	116.668	187.077	324.410	3,4
2010	1.648.522	938.294	637.855	300.439	121.771	185.243	328.778	1,3
2011	1.656.215	940.048	645.085	294.963	120.893	193.554	328.206	1,1
2010 Кв.1	1.644.423	925.613	615.962	309.651	109.821	182.562	321.505	-
Кв.2	1.648.132	923.323	627.129	296.194	121.442	183.307	320.243	1,8
Кв.3	1.649.507	949.313	648.773	300.540	128.825	186.077	332.186	3,4
Кв.4	1.652.026	954.928	659.557	295.371	126.995	189.024	341.179	1,7
2011 Кв.1	1.653.275	944.216	649.575	294.641	118.837	192.349	335.187	-1,5
Кв.2	1.655.188	936.256	642.809	293.448	122.698	194.047	323.785	-1,0
Кв.3	1.657.216	942.395	648.617	293.778	123.973	197.175	325.504	0,9
Кв.4	1.659.180	937.326	639.340	297.986	118.065	190.645	328.349	-1,4
2012 Кв.1	1.667.862	941.019	643.668	297.351	109.222	190.928	341.116	0,7
Кв.2	1.669.368	942.420	648.200	294.220	119.440	194.222	330.594	0,7
Кв.3	1.670.550	940.657	652.498	288.159	109.173	197.276	344.224	0,7

¹ Годишни стапки на раст на вработените во (%), пресметки од авторот.

⁴⁷ Државен завод за статистика - Анкета за работна сила и пресметки на НБРМ.

Графикон бр.4.2.3.

Почнувајќи од 2002-ра до 2005-та година, стапката на вработеност бележи тренд на опаѓање. Во 2005-та година стапката на вработеност почнува да расте и тоа за 4,3%. Во 2006-та година вработувањата бележат раст од 4,6% во однос на претходната година. Стапката на вработеност во 2007-ма бележи раст од 3,5%, а во 2008-ма година стапката на раст е со 3,2%, која продолжува и во 2009-та година со раст од 3,4%. Во овој период е забележлива одредена позитивна динамика што може да се смета за одраз на закрепнувањето на економијата од светската економска криза.

Во текот на 2010-та година се појавија сигнали за посткризно закрепнување на пазарот на работна сила во македонската економија, манифестирани преку зголемување на бројот на вработени за 1,3% во однос на 2009-та година. По падот во првото тромесечие од годината, веќе од вториот квартал на годината беа забележани првите знаци на подобрување на условите на пазарот на труд, кои особено зајакнаа кон крајот на годината (во вториот квартал од 1,8% квартален раст на бројот на вработени, на 3,4% и 1,7% раст во третиот и четвртиот квартал). Одреден дел од зголемената вработеност можеби е резултат на останати фактори, како што е зголемениот трансфер на вработени од неформалниот во формалниот сектор на

економијата, согласно со стимулативните политики, особено оние за поддршка на руралниот развој.

Во 2011-та година, стапката на вработеност бележи раст од 1,1% (во првиот, третиот и четвртиот квартал бележи тренд на опаѓање, а само во вториот квартал бележи стапка на раст). Од изложеното може да се заклучи дека Република Македонија има навистина сериозен проблем со невработеноста, а на тоа укажува и фактот дека високите стапки на невработеност се преку 30%. На пример во 2011-та година стапката на невработеност е 31,4 %, пресметано од податоците во табелата.

Во првите три квартали во 2012-та година стапката на раст на вработеноста е 0,7%. Податоците во Р. Македонија покажуваат ниски стапки на раст на вработеноста. Поради тоа што стапката на вработеност има значајно влијание врз БДП по жител, решавањето на овој проблем може да се постигне преку активна политика на пазарот на работна сила од страна на владата, креирање на нови работни места и зголемување на мобилноста на работна сила, преку субвенционирани програми за дообразование и преквалификација на сите невработени. Решавањето на овој проблем во иднина може да предизвика динамизирање на економскиот пораст.

Надворешна трговија

Во современи услови експанзијата на односите со надворешната трговија претставува суштински предуслов за динамиката на развивање на економијата и ефикасно членство во меѓународниот пазар на труд. Надворешната трговија е многу значајна активност на економијата која се занимава со односите на една земја со друга, во сферата на купување и продажба на стоки, што ги вклучува акцизите на увозот и извозот.

Економијата на една земја не може да биде изолирана и развиените земји не можат да ги исполнат економските услови без надворешната трговија, а не можат ниту да се развијат. Во последно време надворешната трговија е една од најзначајните фактори на целокупниот развој, како и во рамките на внатрешната економија. Со увозот се обезбедуваат стоките кои се

потребни за да се обезбеди проширена репродукција, а кои не се произведуваат во соодветната земја. Во меѓувреме, со извозот се извезуваат стоки кои се над обемот на исполнување на внатрешните потреби.

Извозот во сите земји, а посебно во земјите во транзиција, е најважниот фактор за развој. Трговскиот биланс на земјите во транзиција го потенцира значењето на извозниот сектор. Ваквата ситуација прави овие земји да бидат зависни од меѓународните финансии и ги класифицира како земји со поголем ризик при справување со финансиски кризи и неспособни за враќање на јавниот долг.

Студијата на надворешната трговија секогаш е еден од поинтересните делови на економијата. Според анализата на современата економија, многу податоци се добиени од дебатите поврзани со меѓународната трговија. Денес, повеќе од кога било треба да се студира надворешна трговија. Преку надворешната трговија со стоки и трговски услуги, повеќе се поврзуваат економиите на земјите.

Светската економска криза и навлегувањето на македонската економија во фаза на рецесија, имаа најсилно манифестирачко дејство врз надворешната трговија на земјата. Ако се има предвид фактот дека Република Македонија е мала и отворена економија, односно дека нејзиниот економски развој во голема мера е условен од случувањата во светската економија, особено во земјите со кои таа традиционално остварува најинтензивна економска размена, новонастанатите состојби, всушност потребите, наложија почетно планираните активности во значителна мера да се заменуваат со други мерки и активности заради санирање на последиците од засилувачката рецесија. Значајно е донесувањето мерки во макроекономската политика за поттикнување и охрабрување на извозните активности на домашните стопански ентитети, како и креирање мерки за таргетирано привлекување на трудо интензивни извозно ориентиранти странски инвестиции, кои ќе придонесат за намалување на трговскиот дефицит и невработеноста. Сите земји во Југоисточна Европа имаат билатерални договори за слободна трговија, што им овозможува на државите да си ги

задржат карактеристиките на свои надворешни трговски режими. Значи, со креирање на зона на слободна трговија во Југоисточна Европа (Southeast European Free Trade Area-SEEFTA), ќе дојде до супституција на билатералните договори со еден абрела-договор за слободна трговија, додека земјите членки на зоната ќе си ги задржат своите надворешно трговски режими.⁴⁸

Во текот на извештајниот период, Владата на Република Македонија ги продолжи претходно започнатите активности за создавање подобри услови за дејствување на економските субјекти во земјата. Тие главно се сведуваат на следното:⁴⁹

- Од 1-ви јануари 2010-та година продолжи започнатото намалување на придонесите за пензиско, здравствено и социјално осигурување, со цел да се намали и оптовареноста на фирмите со тој вид трошоци;
- Продолжи намалувањето на дел од надоместоците што претпријатијата ги плаќаа(т) кон државните институции, што е особено забележливо кај надоместоците за добивање информации, податоци и документи од Агенцијата за катастар и недвижности;
- Засилена е динамиката за востановување катастар на недвижности;
- Намалени се царинските стапки за увоз на 426 производи, сировини и репроматеријали. Најголемо намалување има на царинските стапки што се пресметуваат при увоз на производи, сировини и репроматеријали за потребите на текстилната индустрија. Таа мерка е во согласност со претходно утврдената динамика на намалување на царинските стапки што е договорена со Светската трговска организација, но и во функција на зголемување на конкурентноста на соодветните готови производи на меѓународниот пазар, а со тоа и за поттикнување на извозот;
- Од 1-ви јануари 2010-та година пренесени се надлежностите за управување со акцизните давачки од Управата за јавни приходи на

⁴⁸Извештај за надворешна трговија на Македонија. Материјали подготвени за втората годишна конференција за зајакнување на извозот, 2006 година, стр.18.

⁴⁹Нановски, Томе, Надворешна трговија.

Царинската управа, што треба да услови нивна рамноправна и поенергична наплата.

Република Македонија треба да ја има предвид важноста на земјоделството за нејзината економија и надворешната трговија. На ова поле Република Македонија има потенцијал да добие погодности од пристапувањето во ЕУ во поголема мера отколку поголемиот дел од индустријализираните нови земји членки. За да ја искористи оваа можност, Република Македонија треба да инвестира во прехранбената индустрија и да го подигне квалитетот на земјоделското производство со стандардите на ЕУ. Со ова ќе биде овозможено земјоделските производи да се претворат во конкурентни прехранбени производи, создавајќи поголема додадена вредност во економијата.

Над 80% од увозот на земјата доаѓа од Европа, додека над 95% од извозот оди кон Грција, Германија, Италија, Србија и Црна Гора, кои обезбедуваат големи пазари за македонските производи. Истите земји, заедно со Русија и Бугарија, се најголеми извори на увоз во Македонија.⁵⁰

Македонија треба да одржува најдобри можни политики со соседните земји и да развие добри економски односи.

Република Македонија е високо отворена економија која разменува значаен дел од своето производство со странство. Вкупната размена на стоки со странство во 2008-ма година бележи значителен раст во текот на транзицијата. Сепак, преносните негативни ефекти од меѓународната економска и финансиска криза во текот на 2009-та година, придонесоа за намалување на вкупната размена на стоки. Забавената меѓународна трговија ја сведе размената на стоки со странство речиси на просечното ниво од 2001-ва година до 2004-та година.

⁵⁰ Приближување кон Европската унија, Предизвици и можност. Република Македонија, Министерство за финансии, јуни 2009, стр.60.

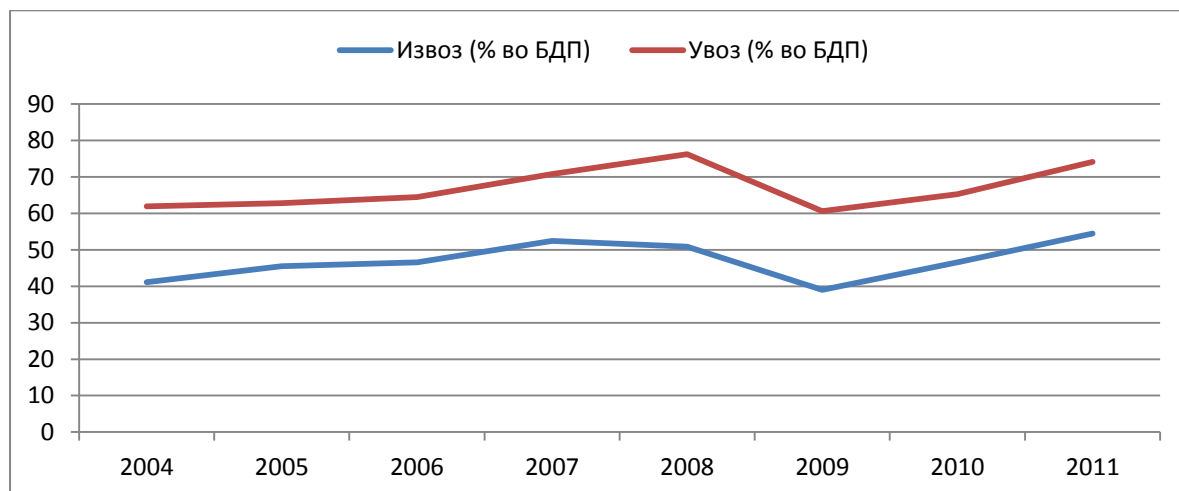
**Табела бр.4.2.5. Размена на стоки на Р. Македонија со странство - извоз
и увоз пресметани според системот на меѓународната трговска
класификација изразена во милиони УСД.⁵¹**

Год.	Извоз			Увоз			Трговско салдо ¹
		Стапки на раст ¹	Учество на извозот на БДП (во %)		Стапки на раст ¹	Учество на увозот на БДП (во %)	
1	2	3	4	5	6	7	8 = 2 - 5
2002	1.115,53	-	-	1.995,16	-	-	-879,63
2003	1.366,99	22,5	-	2.306,35	15,6	-	-939,36
2004	1.675,88	22,6	41,1	2.931,63	27,1	61,9	-1255,75
2005	2.042,30	21,9	45,5	3.232,84	10,3	62,8	-1190,54
2006	2.415,16	18,3	46,6	3.752,26	16,1	64,5	-1337,10
2007	3.398,27	40,7	52,4	5.280,58	40,7	70,8	-1882,31
2008	3.990,64	17,4	50,9	6.882,65	30,3	76,2	-2892,01
2009	2.708,49	-32,1	39,0	5.072,82	-26,3	60,6	-2364,33
2010	3.351,43	23,7	46,6	5.474,48	7,9	65,3	-2123,05
2011	4.455,37	32,9	54,5	7.007,25	28,0	74,1	-2551,88
2012	4.001,86	-10,2	-	6.510,92	-7,1	-	-2509,06

¹ Годишни стапки на раст на извозот, увозот и трговскиот дефицит, пресметки од авторот.

⁵¹ Државен завод за статистика на Р. Македонија.

Графикон бр. 4.2. 4. Учеството на извозот и увозот во БДП.

Порастот на економската активност во 2006-та година предизвика соодветно зголемување на обемот на стоквната размена, при што во анализираниот период извозот на стоки забележа пораст од 18,3 %, при истовремено зголемување на увозот за околу 16,1 %. Ваквата активност придонесе за пораст на дефицитот во рамената со странство за околу 15%, во споредба со истиот остварен во 2005-та година, што во најголем дел се должи на високиот пораст на цената на нафтата на светските берзи, во порастот на трговскиот дефицит нафтата.

Растот на вредноста на извозот во 2007-ма година изнесува 40,7%, додека растот на увозот изнесува 40,7%, што истовремено укажува на благо реално намалување на трговскиот дефицит. Намалувањена извозот е забележано само кај секторот производство на нафта и нафтени деривати.

Карактеристично за Република Македонија е што во период на зголемен економски раст се зголемува и трговскиот дефицит, заради увозната зависност на македонската економија. Така, трендот на забрзан раст на домашната економија во првите три квартали од 2008-ма година, воде под инвестициите поддржани со странски капитал, е проследен со висок раст на увоз на стоки. Заради забавената економска активност во последниот квартал, како резултат на влијанието на светската економска и финансиска криза, порастот на надворешно-трговската размена во 2008-ма година во однос на 2007-ма е помал и изнесува 17,4%. Истовремено, поради фактот

дека околу 60% од надворешно-трговската размена отпаѓа на ЕУ и други развиени земји кои се најпогодени од финансиската криза и рецесијата, побарувачката за македонски производи во овие земји бележи значајно намалување, а ефектите се чувствуваат кај сите извозно ориентирани субјекти, особено кај оние од металната индустрија.⁵² Движењата на цените на светските стокови берзи, односно порастот на цените на најголем дел од сировините на почетокот на годината, а потоа нивен пад, имаа силно влијание врз надворешно-трговската размена во 2008-ма година, што доведе до зголемување на вредноста на увозот и намалување на вредноста на извозот.

Влијанието на светската економска криза и навлегувањето на македонската економија во фаза на рецесија имаа најсилно манифестирачко дејство во надворешната трговија на земјата во текот на цела 2009-та година. Оваа година извозот се намали за 32,1 %, додека увозот се намали за 26,3%. Тоа е разбирливо, особено ако се има предвид фактот дека РМ е мала и отворена економија.

Растот на обемот на извозната побарувачка започна на почетокот на 2010-та година поради зголемената странска побарувачка и поволната конјunktура на пазарите на нашите главни извозни производи, кои се фактори коишто ја објаснуваат позитивната динамика на извозот. Во услови на се уште депресирана домашна побарувачка, ваквата динамика на извозот не беше доволно силна да предизвика нагорно придвижување на увозот. Следствено на сето тоа, во првото тромесечие беше регистриран голем позитивен придонес на нето извозот, кој сепак не беше доволен во целост да го неутрализира негативниот придонес на домашната побарувачка. Со постепеното закрепнување на домашната потрошувачка и инвестициите, веќе од вториот квартал увозната побарувачка започна да се движи по нагорна линија. Оттука, во вториот и третиот квартал нето извозот имаше негативен ефект врз вкупната промена на БДП. Во последното тромесечие на 2010-та година, заради поинтензивниот раст на извозот, нето извозната

⁵²Завод за статистика на РМ.

побарувачка повторно се позиционира во зоната на позитивен придонес. За целата 2010-та година реалниот раст на извозот изнесува 23,7%, додека увозот расте за 7,9%. Во услови на значителен раст на извозот беше вратена позицијата на нето извозник кон Германија, Шпанија и Холандија, додека позначајно стеснување на дефицитот во размената со стоки е остварена со Словенија, Италија, Полска, Литванија, Австрија и Романија. Од друга страна, значително зголемување на дефицитот има во размената со Велика Британија, условен од увозот на обоени метали. Наспроти подобрената размена со ЕУ, дефицитот во размената со земјите во развој е проширен во 2010-та година, во голем дел поради зголемениот увоз на сурова нафта од Русија и на топовалани производи од Украина. Суфицитот со земјите од Западен Балкан забележа незначително зголемување, во најголема мера поради високиот суфицит во трговската размена со Косово.⁵³

Во 2011-та година извозот забележа пораст од 32,9% и зголемување на увозот за 28,0%. Извозот во 2012-та година забележа негативна стапка на раст со намалување од 10,2% во споредба со преходната година, а исто така и увозот се намали за 7,1 %.

Во врска со трговското салдо, очигледно е дека на континуиран начин имаме дефицит во трговскиот биланс, а највисок трговски дефицит Р. Македонија забележа во 2011-та година.

Монетарна политика

Монетарната политика во малите и отворени транзициски економии во изминатава деценија, беше заснована главно на стратегијата на таргетирање на девизниот курс на националната валута во однос на некоја цврста валута (за земјите од Југоисточна Европа најчесто германската марка, односно еврото). Оваа стратегија даде солидни резултати на планот на макроекономската стабилизација, намалувањето на инфлацијата и стабилизирањето на инфлационите очекувања. Тоа се должи на фактот што девизниот курс е значајна детерминанта на нивото на цените во малите и

⁵³Завод за статистика на РМ.

отворени економии. Имено, овие економии се упатени на соработка и размена со странство, при што на светските пазари се јавуваат во улога на апсорбери на екстерните шокови, без можност за позначајно влијание врз нивото на светските цени. Преку врзување на девизниот курс за валутата на земјата, се избегнува потенцијалната опасност од загрозување на ценовната стабилност на домашната економија поради евентуалните флуктации на цените на светските пазари.

Монетарната и фискалната политика на таа економија на долг рок мора да биде усогласена со соодветните на земјата значаен трговски партнер. Притоа, монетарната понуда добива ендеген карактер и нејзиниот пораст е детерминиран од соодветниот во земјата чија валута се користи како номинално сидро. Истовремено, на стабилен девизен курс кој се одликува со висок степен на транспарентност и може да се следи на дневна основа, овозможува јакнење на кредибилитетот на Централната банка и потиснување на инфлаторните очекувања. Сето тоа овозможува стабилност на цените во домашната економија, што воедно значи и остварување на крајната цел на монетарната политика.

Народната банка на Р. Македонија е главен дизајнер на монетарната политика. Нејзината цел е одржување на ценовната стабилност, како и стабилноста на девизниот курс на денарот. Остварувањето на основната цел на монетарната политика е резултат на заеднички координиран напор на монетарната и фискалната политика.

Монетарната политика, како интегрална компонента на макроекономската политика, креира амбиент за одржлив економски развој преку одржување на ниска и стабилна стапка на инфлација. За одржување на ценовната стабилност, цел на монетарната политика на Народна банка на Република Македонија (НБРМ) и понатаму е стратегијата на таргетирање на номиналниот девизен курс на денарот наспроти еврото. Од крајот на 2007-ма година и во првите три квартали од 2008-ма година, во услови на раст на инфлацијата и зголемен дефицит на тековната сметка (пред сè заради продлабочувањето на трговскиот дефицит и намалените нето приливи врз

основа на приватни трансфери), предизвиците за монетарната политика беа концентрирани кон стабилизирање на инфлациските очекувања и одржување на стабилноста на домашната валута. Во таа насока, во првата половина од 2008-ма година, НБРМ изврши промена во поставеноста на монетарните инструменти и во три наврати ја зголеми референтната каматна стапка, што придонесе за смирување на инфлациските очекувања и стабилизирање на движењата на девизниот пазар. Во овој период, растот на инфлацијата и инфлациските очекувања, како и намалените девизни приливи врз основа на приватни трансфери, соодветно се одразија врз динамиката на монетарните агрегати, резултирајќи со забавување на интензитетот на раст на најшироката парична маса. Сепак, растечкиот притисок од конкуренцијата, како и поактивното користење на дополнителни извори на финансирање од страна на банките, овозможија одржување на високи стапки на раст на кредитирањето на приватниот сектор (со постепено забавување во вториот и третиот квартал од 2008-ма година).

Стапката на инфлација претставува значаен инпут во пресметките на реалните економски индикатори, како што се БДП и продуктивноста, но не помалку значајни при утврдувањето на платите, пензиите и финансиските инструменти. Поради тоа, несоодветното мерење на инфлацијата може да продуцира несоодветни економски политики. Затоа инфлацијата треба да биде адекватно измерена, а податоците за инфлацијата неопходно е да бидат меѓународно споредливи, заради соодветни компаративни анализи кои имаат поголемо значење за економските субјекти и креатори на економската политика во услови на глобализирани економски и финансиски системи. Од тие причини, мерењето на инфлацијата сè повеќе го свртува вниманието кон креаторите на монетарната политика.

Континуираниот развој на општеството, глобализацијата и развојот на технологијата, наметнуваат низа предизвици во мерењето на инфлацијата, наметнувајќи постојано барање нови методологии во изработката на ценовните индекси, кои ќе придонесат за што помали грешки при мерењето

на инфлацијата. Во поново време, поголем број земји одржуваат ценовна стабилност и релативно ниски стапки на инфлација.

Инфлацијата е носител на информации за остварувањата на економијата и донесување на тековни одлуки, но воедно и темел на проекции за идните движења и успешно функционирање на економијата на една земја.

Како услов за одржлив економски раст и креирање нови работни места, е одржувањето ниска и стабилна инфлација, што денес постои како генерален консензус. За ценовната стабилност, како крајна монетарна цел, засега не постои финален одговор за индексот кој монетарните власти би требало да го користат како мерка на инфлацијата, односно како мерка на ценовната стабилност. Клучните карактеристики кои треба да ги има еден ваков индекс се: кредибилитет (односно директна поврзаност со благосостојбата на потрошувачите), да не биде подложен на значителни грешки во мерењето и на честите ревизии, да се изработува и десиминира во мало временско задоцнување од референтниот датум и да биде меѓународно споредлив.⁵⁴

Потрошувачките цени (наспроти БДП дефлаторот) многу често се користат како мерка за инфлацијата и за комуникација на централната банка со јавноста. Овој индекс повеќе им е познат на економските субјекти и често се користи во голем број економски трансакции (на пример, индексација на договори и преговори за висина на платата).

Постои дилема за избор на соодветен индекс во пресметката на потрошувачките цени (CPI): индекс на цените на стоките и услугите (COGI) и индекс на трошоците на животот (COLI).

Принципот COGI ("cost-of-goods" index) може да биде дизајниран за мерење на чистите ценовни промени помеѓу тековниот и базниот период за фиксна потрошувачка кошница и за мерење на минималниот трошок за одржување на постојано ниво за животен стандард. Државниот завод за статистика на Р. Македонија, врз основа на просечните цени на мало,

⁵⁴Преглед на квантифицирани грешки во мерењето на инфлацијата во одделни земји може да се види кај Hoffmann (1998), Bundesbank (2002), Brachinger et al. (2000), Rossiter (2005), Wynne (2005), Brachinger et al. (2000).

пресметува два вида индекси на цени: индекс на цените на мало и индекс на трошоците на живот.

Табела бр.4.2.6. Годишни стапки (%)⁵⁵

	Индекс на трошоци на живот (стапки на раст)															Индекс на цени на производи на индустриски производи (стапки на раст)	
	Вкупно	Стоки	Услуги	По категории													
				Исхрана	Тутун и пијалаци	Облека и обувки	Домување				Хигиена и здравје	Култура и разонода	Сообраќајни средства и услуги	Ресторани и хотели ^{/1}	Останати услуги ^{/1}		
							Вкупно	Стан (станарина, вода, услуги)	Огрев и осветление	Покуќнина							
2000	5,8	5,2	8,9	-0,4	13,9	2,3	19,3	8,8	27,4	1,7	-1,7	-1,6	22,4	-	-	8,9	
2001	5,5	4,5	10,9	6,9	2,3	1,3	5,5	11,3	3,9	0,1	-0,7	1,9	9,5	-	-	2,0	
2002	1,8	1,2	5,0	1,8	1,0	6,8	1,7	4,1	1,0	-0,6	-3,8	3,6	2,1	-	-	-0,9	
2003	1,2	0,3	5,9	-1,4	3,4	2,2	3,9	3,9	4,4	1,1	3,9	2,2	4,2	-	-	-0,3	
2004	-0,4	-1,1	3,3	-3,1	1,1	0,9	2,2	-0,3	3,0	4,2	0,4	1,3	4,0	-	-	0,9	
2005	0,5	0,3	1,3	-1,2	5,5	2,2	0,4	0,3	1,0	-1,2	-3,5	0,9	3,7	-	-	3,2	
2006	3,2	3,7	1,3	2,2	17,8	0,2	2,0	-0,7	3,7	-0,8	2,0	6,4	1,8	-	-	6,9	
2007	2,3	3,0	-0,3	3,9	1,8	1,8	4,7	6,3	5,8	-0,7	0,3	2,4	-3,1	4,7	8,6	2,5	
2008	8,3	9,2	5,1	15,3	4,0	1,8	6,0	6,1	7,3	1,4	1,5	0,2	3,2	11,4	2,2	10,2	
2009	-0,8	-0,8	-0,8	-1,6	4,0	0,0	4,5	2,0	6,3	1,7	2,1	-3,8	-7,9	2,2	-5,8	-7,0	
2010	1,6	1,9	0,0	0,3	0,5	0,8	5,1	0,6	8,7	0,4	0,4	0,4	3,7	0,4	-5,6	8,7	
2011	3,9	4,5	0,7	6,4	0,9	1,4	3,7	5,6	4,8	0,1	2,9	-0,8	3,1	1,6	-0,1	11,1	
2012	3,3	3,7	1,6	2,4	0,1	5,3	7,6	2,5	11,1	0,3	2,7	1,6	2,8	2,3	-0,2	-	
2011 Кв.1	4,1	4,5	1,0	7,1	1,0	1,0	3,0	6,0	3,3	0,4	1,4	-0,8	4,8	1,5	-5,5	13,6	
Кв.2	4,7	5,4	1,1	8,4	1,0	1,4	4,3	6,9	5,5	-0,1	3,5	-2,6	2,8	1,6	2,4	11,7	
Кв.3	3,6	4,4	0,2	5,4	1,2	1,5	3,9	6,3	5,0	0,0	3,8	-0,7	2,6	1,6	2,0	10,2	
Кв.4	3,2	3,8	0,6	4,7	0,2	1,6	3,5	3,1	5,2	0,0	2,8	0,8	2,4	1,8	1,1	9,1	
2012 Кв.1	2,6	2,6	1,6	1,4	0,0	1,6	6,8	1,9	10,3	-0,2	1,8	0,7	3,6	3,0	1,0	5,0	
Кв.2	2,1	2,4	1,5	0,2	0,2	4,2	5,4	2,4	7,7	0,0	2,5	1,3	3,7	2,8	-0,7	3,0	
Кв.3	3,8	4,3	1,3	3,4	0,1	5,6	8,6	2,6	12,6	0,3	2,5	1,4	2,4	2,1	-1,0	4,7	
Кв.4	4,9	5,4	2,1	4,8	0,1	9,7	9,6	3,1	13,8	0,9	4,2	3,1	1,6	1,5	-0,2	-	

⁵⁵Државен завод за статистикаи пресметки од НБРМ

Графикон бр.4.2.5.

По неколку години исклучително ниска стапка на инфлација, во Република Македонија до 2006-та година инфлацијата не надмина 5%, а во втората половина од 2007-ма година (почнувајќи од октомври) инфлациските притисоци значително се интензивираа. Врз мала и отворена економија, каква што всушност е Република Македонија, со de facto фиксен девизен курс, промените на цените на светските пазари влијеле и на домашниот пазар. Република Македонија во 2007-ма година, како и во првата половина од 2008-ма година, не остана имуна на движењата на цените на светските стокови берзи.

Покрај различните движења по месеци, просечната годишна стапка на инфлација во 2007-ма година беше ниска и изнесуваше 2,3%. Движењето на индексот на трошоците на живот во 2007-ма година беше различно по одделни групи на потрошувачка. Пораст беше забележан во групите: домување и хотели и ресторани (4,7%), исхрана (3,9%), култура и разонода (2,4%), тутун и пијалаци и облека и обувки за 1,8% и останати услуги неспомнати на друго место за 8,6%.

Во 2008-ма година стапката на инфлација мерена преку трошоците на живот изнесуваше 8,3% и е значително повисока од проектираната. Ваквото

отстапување генерално се должи пред сè на драстичниот пораст на цените на нафтата и храната. Трендот на пораст на стапката на инфлација запре во јули, со стабилизирањето на цените на светските берзи на храната и на енергенсите.

Очекувањата за 2009-та година упатуваат на понатамошно забавување на стапката на инфлација и во следниот период се очекуваше развиените економии да продолжат да растат со забавено темпо, а цената на нафтата и екстерната инфлација да бидат стабилни.

Процесот на дезинфлација започна на крајот на третото тромесечие на 2008-ма и продолжи во текот на вториот квартал на 2009-та година, како ефект од забавената побарувачка и зголемената домашна понуда.

Падот на домашната економија доведе до натамошно намалување на инфлациските притисоци (со промените во цените на прехранбената и енергетската компонента на инфлацискиот индекс и со појавата на глобалната рецесија дојде до најзначајна корекција на цените на нафтата и врз домашните цени).

Годишната стапка на инфлација во 2010-та година беше 1,6%, мерена преку трошоците за живот. Движењето на индексот на трошоците на живот во 2011-та година, исто така беше различно по одделни групи на потрошувачка и стапката на инфлација изнесуваше 3,9% (пораст на индексите е забележан во групите: исхрана за 6,4%, станарина, вода и услуги за 5,6%, огрев и осветлување за 4,8%, сообраќајни средства и услуги за 3,1%, хигиена и здравје за 2,9%, ресторани и хотели за 1,6%, облека и обувки за 1,4%, тутун и пијалаци за 0,9% и покуќнина за 0,1%). Намалување на индексот е забележано во групата култура и разонода за 0,8% и останати услуги, неспоменати на друго место за 0,1%

Стапката на инфлација, измерена според индексот на трошоците на живот, во 2012-та година изнесува 3,3%. Движењето на индексот на трошоците на живот во 2012-та година, исто така беше различно по одделни групи на потрошувачка. Пораст на индексите е забележан во групите: огрев и осветлување за 11,1%, облека и обувки за 5,3%, сообраќајни средства и

услуги за 2,8%, хигиена и здравје за 2,7%, стан (станарина, вода и услуги) за 2,5%, исхрана и ресторани и хотели за 2,4%, култура и разонода за 1,6%, покуќнина за 0,3% и тутун и пијалаци за 0,1%. Одржувањето на ценовната стабилност (Мастрихтшки критериум), всушност претставува и основна цел на централните банки, не само во рамките на ЕУ, туку и во целиот свет. Ниската и стабилна инфлација овозможува непречена економска активност, го зголемува животниот стандард, се зајакнува довербата во националната валута, како и кредибилитетот на централната банка.

3.3. ЈАВНА ПОТРОШУВАЧКА И ДАНОЦИ

Во економијата и политичката наука, **фискалната политика** е користење на владиното трошење и прибирањето на приходи (оданочување), за дејствување врз вкупната економска активност. Двата главни инструменти на фискалната политика се јавната потрошувачка и оданочувањето.

Владите ја користат фискалната политика да влијаат врз нивото на агрегатната побарувачка во економијата, во обид да постигнат стабилност на цените, целосна вработеност и економски раст. Ако економијата се наоѓа во фаза на експанзија (инфлаторен јаз), доаѓа до пораст на општото ниво на цени, а со тоа и до пораст на номиналните приходи на учесниците во економскиот живот. За да се спречи инфлацијата, државата ќе треба да води рестриктивна фискална политика (намалување на државната потрошувачка, зголемување на даноците или комбинација на првата и втората опција, односно намалување на јавната потрошувачка со истовремено зголемување на даноците). Исто така, ако економијата е во фаза на рецесија, владата ќе спроведува експанзивна фискална политика (зголемување на јавната потрошувачка, намалување на даноците или комбинација на двете варијанти).

Кејнзијанските економисти предлагаат дека зголеменото владино трошење и намалените даночни стапки, се најдобриот начин за стимулација на агрегатната побарувачка, која може да се користи во период на рецесија или мала економска активност како суштинска алатка за изградба на рамка за

силен економски раст, како и за напредување кон целосна вработеност. Дефицитите што ќе се јават како резултат на ова ќе се исплатат од страна на економијата во експанзија. Буџетскиот суфицит може да се користи за две работи: да го успори ритамот на силниот економски раст и да ги стабилизира цените кога инфлацијата ќе биде превисока.

Класичните економисти, за разлика од Кејнзијанските, имаат различни верувања за ефектот на даночните промени врз агрегатната побарувачка. Класичарите велат дека даночните промени не влијаат врз националното штедење, односно врз агрегатната побарувачка.

Според класичното гледиште, експанзионистичката фискална политика го намалува нето извозот, што пак има олеснет ефект на националниот аутпут и прилив. Кога владиното трошење ќе ги зголеми каматните стапки, привлекува странски капитал од странски инвеститори, поради тоа што обврзниците што ги издава една земја што води експанзионистичка фискална политика ќе понуди повисоки стапки за враќање. Компаниите коишто сакаат да финансираат проекти мора да се натпреваруваат со својата влада за капитал и за тоа да понудат повисоки стапки за враќање на парите. Ако се купат обврзници од една земја, странските инвеститори мора да ја купат валутата на таа држава. Кога ќе дојде странски капитал во земјата што е во фискална експанзија, побарувачката за валутата на таа земја расте. Зголемената побарувачка предизвикува валутата на земјата да ја зголеми својата вредност. Добрата што потекнуваат од таа земја се поскапи за странците, додека странските стоки се поевтини од претходно. Според тоа, извозот опаѓа и увозот расте.

Економистите дебатираат за ефикасноста на фискалниот стимул, а аргументите се главно насочени кон ширењето, феномен каде што владиното позајмување води до повисоки каматни стапки, со кои пак се јавува стимулативен импакт на трошење. Ако владите финансираат дефицит преку издавање на владини обврзници, каматните стапки можат на целиот пазар да пораснат, бидејќи владиното позајмување создава поголема побарувачка за

кредити на финансиските пазари. Ова е спротивно со целите на фискалниот стимул, што предизвикува помала агрегатна побарувачка за добра и услуги.

Други можни проблеми со фискалниот стимул се и временската разлика помеѓу спроведувањето на политиката и забележливите ефекти врз економијата, како и инфлаторските ефекти што се наметнати од зголемената побарувачка. Теоретски гледано, фискалниот стимул не предизвикува инфлација кога користи ресурси што инаку не би се искористиле. На пример, ако еден фискален стимул бара да се вработи работник што инаку би бил невработен, не се јавува инфлаторски ефект. Меѓутоа, доколу стимулот бара да се вработи работник што и онака би имал работа, се зголемува побарувачката од работна сила, а понудата останува фиксна, што ќе доведе до инфлација на платите, а со тоа и до ценовна инфлација.

Дискреционата фискална политика претставува право навладите на современите економии да предлагаат и применуваат промени во даночните стапки и во програмите на јавната потрошувачка, во зависност од фазата на економскиот циклус. Тука станува збор за активна стабилизацииска фискална политика која владата ја конципира и спроведува за да ги избегне несаканите последици од фазите на економскиот циклус, односно да функционира економијата на нивото на потенцијалниот БДП.

При конципирањето и спроведувањето на дискреционата фискална политика влијаат:

- Задоцнувањата поврзани со конципирањето и спроведувањето на фискалната политика (time Lag);
- Неможноста на економската наука со сигурност да ги антиципира и предвиди настаните во иднина.

За да се избегнат проблемите на флексибилноста на фискалната политика и долгите доцнења кои ја спречуваат употребата на контрацикличната фискална политика, потребно е да се изградат автоматски стабилизатори во буџетот. Кога БДП се зголемува, автоматските стабилизатори предизвикуваат намалување на расходите или зголемување на даноците, без потреба за директна законска мерка. Слично на ова, кога

БДП се намалува, автоматските стабилизатори предизвикуваат зголемување на државните расходи или намалување на даноците.

Јавна потрошувачка се расходите направени од страна на "јавниот сектор" во текот на своите активности. Јавниот сектор, во организациска и економска смисла, е збир на оние делови од економијата кои формално се под контрола на државата, вклучувајќи ги и централната и локалната власт.

Јавна потрошувачка е термин кој најчесто се однесува на вкупниот збир на сите трошоци на јавниот сектор. Постојат различни начини на мерење на јавната потрошувачка.

Збирот на Владини мерки (The Government's preferred measure) е вкупно одржување на трошоците (Total Managed Expenditure-TME), кој ги опишува сите форми на трошоци направени од страна на централната власт, локалните власти и јавните претпријатија, особено вклучувајќи ги трошоците за социјални услуги и бенефиции, здравствено осигурување, транспорт, образование, одбрана, интерес за долг, домување, судската и услуги за заштита и вработување.

Во однос на буџетското планирање и контрола, TME е збир на намалување на трошоците по оддели (Departmental Expenditure Limits) и годишната потрошувачка (Annually Managed Expenditure -AME), поставени од страна на Министерството за финансии.

Намалувањето на трошоците по оддели, каде буџетот е одреден за владини и невладини јавни тела, а пак локалните власти се одговорни за тригодишна ревизија на трошоците (вклучуваат провизија за сите фирми и нивните планирани трошоци по оддели, трошоците за набавка, субвенциите во приватниот сектор, главната амортизација, приходите и резервите).

Годишната потрошувачка (AME) содржи програма за трошоците која неможе да биде разумно намалена на циклуси од по три години(социјална сигурност, трошоци за пензии во јавниот сектор, даночни олеснувања, заедничка земјоделска политика на плаќање итн.). Исто така содржи локално финансирани трошоци (локални фондови со локален данок и други локални

извори) и нето исплата на Европската унија и интересот на централната власт за подмирување на долгот.

Јавната потрошувачка е контраверзно прашање, не само поради основната разлика на тоа колку треба да биде, туку и во однос на деталите на нејзината дистрибуција и финансирање и на тоа како таа се дефинира. Јавниот сектор го формира голем дел од економијата и како таква, јавната потрошувачка има големо влијание врз макро-економијата, како и врз квалитетот на животот на луѓето. Некои економски теории сугерираат дека зголемувањето на јавната потрошувачка врши негативен ефект врз приватниот сектор во економската активност и се спротивставуваат на тоа.

Оданочувањето означува наметнување на финансиски износ за наплата од **даночен обврзник** (физичко или правно лице) од страна на државата или на функционален еквивалент на државата. За неизвршување на обврската следува казнување по закон. Даноците се наметнати од страна на многу административни сектори и се состојат од директни и индиректни даноци, а може да се платат со пари или со нивниот еквивалент во работа. Данокот може да се дефинира како задолжителна распределба на дел од приходот или имотот.

Данокот не е доброволна исплата или донација, туку наметнат придонес, утврден според законодавната власт. Без оглед дали како такса, данок, рента, обврска, царина, акциза, финансиска помош, понуда итн., данок е секој придонес што го наметнува државата.

Даноците најчесто се пресметуваат во проценти, наречени *даночни стапки*. За даночните стапки е важно да се прави разлика помеѓу маргиналната стапка и ефективната (просечна) стапка. Ефективната стапка е целиот данок што треба да се плати поделен со вкупниот износ на данокот, а маргиналната стапка е стапката што се плаќа на следните парични приливи и приходи.

Парите што се обезбедуваат преку оданочувањето се користат од страна на државите и нивните функционални еквиваленти за многу намени: за расходи при војна, за наметнување на закон и јавен ред, заштита на имот,

економска инфраструктура (патишта, правни исплати, стапување во сила на договори итн.), јавни работи, општествен инженеринг и работа на владата, за финансирање на социјалната помош и јавните услуги. Дел од даноците се користи за исплаќање на државниот долг и каматните стапки што ги акумулирал овој долг. Некои од јавните услуги се: образовните системи, системите за здравствена заштита, пензиите, придонесите за невработени лица, јавниот превоз, системите за ракување со енергија, вода и смет итн. Владите користат различни видови такси, со различни даночни стапки, со цел распределба на даночниот товар меѓу поединците или одредена група луѓе кои се вклучени во даночни активности, како бизниси, или пак, за прераспределба на ресурси помеѓу поединци или одредена група луѓе.

Модерните системи за социјална заштита се наменети за издршка на сиромашните, инвалидите или пензионираниите од даноците на оние кои сè уште се во работен однос. Исто така даноците се наменети за финансирање на странска помош во воени потфати, за влијаење врз макроекономската изведба на економијата или за измена на моделите за потрошувачка или вработување во една економија, со правење на некои класи на трансакции помалку или повеќе привлечни.

Многу европски земји се опфатени со сериозна фискална регулација. Општиот Кејнзијански став е дека овие прилагодувања може да предизвикаат длабока рецесија доколку се јават на страната на потрошувачите.

Улогата на фискалната политика при влијанието врз економската активност е меѓу прашањата со најобемни дискусии кај академиците и кај креаторите на политики. За улогата на фискалната политика, современата литература може да се подели на две општи идејни школи. Неокласичната литература тврди дека експанзионистичката фискална политика го намалува аутпутот на приватниот сектор преку ширењето, а со тоа и инфлацијата. Зголемувањето на јавниот долг води до зголемување на каматните стапки, а со тоа се намалува аутпутот и инфлацијата. Освен тоа, зголемувањето на јавниот долг води до зголемување на јавните очекувања за даноците во иднина, а тоа пак ќе ја зголеми обезбедената работна сила и последователно

ќе ги намали реалните плати и потрошувачката, паралелно со тековната активност и инфлација. Од друга страна, Новокејнзијанската школа расправа дека зголемувањето на јавното трошење ја зголемува побарувачката и со тоа ја зголемува економската активност, т.е. аутпутот. Ова е таканаречен ефект на „прибирање“ или на „мултипликатор“.

Бланшар и Пероти (2002) предлагаат дека структурниот ВАР-пристап се чини попогоден за проучување на фискалната политика отколку за монетарната политика. Тие велат дека има многу фактори што придонесуваат за движењето на буџетските варијабили, односно, има многу егзогени фискални шокови (во врска со аутпутот).

Спротивно на монетарната политика, фискалните варијабили се движат поради повеќе причини, од кои предоминантна е стабилизацијата на аутпутот, односно, кажано со други зборови, постојат егзогени (во врска со аутпутот) фискални шокови. Повторно спротивно со монетарната политика, привлекувањето со одлучувањето и примената на фискалната политика наложува дека со доволно висока фреквенција – да речеме, за еден квартал има мал или воопшто нема дискреционен одговор на фискалната политика за неочекувани истовремени движења кај активната, каде со доволни институционални информации за даночните и трансферските системи, човек може да прави проценки за автоматските ефекти на неочекуваните движења кај активната на фискалните варијабили и со импликација да се стекне со проценки за шоките врз фискалната политика. Откако ќе се идентификуваат овие шокови, може да се следат нивните динамични ефекти врз БДП и неговите компоненти.

Многубројни студии сметаат дека цикличноста на фискална политика се разликува помеѓу новите и земјите со високи примања. Бројни емпириски истражувања откриле дека фискалната политика во земјите во развој претендира да стане про-циклична, за разлика од земјите со високи примања каде што фискалната политика е се повеќе контрациклична. ММФ упатува на тоа дека фискалната политика претендира да стане помалку контрациклична на новите пазари со фиксен девизен курс. Хеминг (Hemming) и други(2002)

донеле заклучок дека соодветениот фискален став за време на криза ќе зависи од низа фактори, како и од самиот пристап на земјите и секако од пристапот на епизода по епизода, од што може да се открие дали фискалната експанзија или контракција е соодветна. За да се постигне препознавање, се потпираме на институционалните информации за даночните и системите за трансфери, како и на тајмингот на даночното прибирање, со цел да создадеме автоматски одговор на фискалната политика за економската активност, со импликација да ги препознаеме шоките на фискалната политика.

Промените во даноците или во јавната потрошувачка (т.н. „фискален шок“) во кое било време, го попречуваат нивниот развој. Овој едноставен факт се занемарува при анализирањето на ефектите на фискалната политика, врз основа на векторските авторегресивни модели.

Фискалните експанзии што се наменети за стимулирање на економијата може да имаат различни ефекти на различни сектори на економијата. Исто така, ефектот на севкупната активност во експанзијата може да биде позитивен, но различните сектори може да се развијат на многу различни начини што ќе значи дека на некои делови од населението ќе им биде полошо. Веројатноста да се случи ова е поголема за зголемена јавна потрошувачка отколку за даночни намалувања. Причина за тоа е што промената во владините купувања е поверојатно да биде сконцентрирана во одредени специфични сектори на економијата.

Кандидатурата на Р. Македонија за членство во ЕУ има импликации и по однос на буџетот. Ќе се добијат фондови од ЕУ, но Владата треба да управува и да ги користи тие фондови. Откако ќе стане членка на ЕУ, земјата ќе треба да придонесува и во буџетот на ЕУ. Користењето на фондовите од ЕУ е една од најважните задачи со кои ќе се соочува Македонија.

Република Македонија, како и другите нови земји членки на ЕУ, мора да направи промени во јавните расходи и во даночниот систем. Република Македонија континуирано се наоѓа под мултилатерален фискален надзор на Европската комисија преку доставување на фискални нотификации и

претпристапна економска програма. Од 2005-та година, со стекнувањето на статус на земја-кандидат, Република Македонија доби обврска на редовна годишна основа да подготвува и доставува до Европската комисија среднорочна претпристапна економска програма, што претставува подготовка на земјите кандидати за понатамошната координација на економските политики како идни земји членки на ЕУ. Преку оваа програма, Република Македонија се подготвува за постепен интеграција во мултилатералниот фискален надзор во контекст на економската и монетарната унија и стратегија – Европа во 2020-та.

За да се утврди цикличниот карактер на фискална политика, односно дали таа е про/контрациклична, потребно е да се направи разлика помеѓу дискреционата компонента на фискалната политика и автоматските стабилизатори. Вкупното буџетско салдо ги интегрира двата елемента, односно влијанието на дискреционите мерки и фазата во којашто се наоѓа економијата, а истото може да се подели на два дела:

- a) циклично прилагодено буџетско салдо (структурно салдо) и
- b) цикличен дел, којшто автоматски реагира на економскиот циклус (автоматски стабилизатори).

Цикличноприлагоденото буџетско салдо или структурното салдо, е она коешто би се реализирало кога БДП би бил на ниво на потенцијалот, односно го исклучува ефектот од фазата во којашто се наоѓа економијата (или влијанието на автоматските стабилизатори). Тој се пресметува со т.н. „агрегиран пристап“, којшто се користи од страна на Меѓународниот монетарен фонд (ММФ), Организацијата за економска соработка и развој (ОЕЦД) и Европската комисија (ЕК). Според овој пристап, еластичноста на приходите е 1, односно се претпоставува дека промените во приходите не ги претставуваат дискреционите мерки, односно дека тие се резултат исклучиво на фазата во која се наоѓа економијата. Така, цикличното однесување на дискреционата фискална политика се утврдува преку оценка на односот помеѓу структурното салдо и производниот јаз. Доколкурелацијата меѓу структурното буџетско салдо и производниот јаз е позитивна, тоа значи дека

фискалната политика е контрациклична, со што стеснувањето на негативниот произведен јаз (или проширувањето на позитивниот произведен јаз) е проследено со зголемување на циклично прилагоденото позитивно буџетско салдо (или со стеснување на негативното). Ако соодносот помеѓу структурното буџетско салдо и производниот јаз е негативен, тогаш фискалната политика има процикличен карактер. Во овој случај, при стеснување на негативниот произведен јаз (или проширување на позитивниот произведен јаз), циклично прилагоденото позитивно буџетско салдо се зголемува (или негативното се проширува), со што и фискалниот стимул е позитивен во фаза на економско закрепнување или во фаза на експанзија.

Определбите за дисциплинирана фискална политика и фискална одржливост, како и анализите на тековните макроекономски и буџетски остварувања, беа предмет на преговорите со мисијата на Меѓународниот монетарен фонд, во насока на понатамошна имплементација на структурниот аранжман, кој го поддржува стартот на новите реформски процеси во новата фискална 2007-ма година.⁵⁶

Глобалната економска криза имаше директни негативни ефекти врз јавните финансии во сите светски економии и тоа преку два канала: намалување на јавните приходи под влијание на економската рецесија и зголемување на јавните расходи преку делување на автоматски стабилизатори. Неколку европски земји се соочија со зголемена фискална ранливост и сериозна криза на јавните финансии, што наметна потреба од обемни фискални приспособувања преку намалување на буџетските дефицити, воспоставување програми за намалување на јавниот долг до нивоа соодветни со принципите на фискалната одржливост на среден рок и зајакнување на институционалниот капацитет за управување со јавните финансии.

Во 2009-та година, анализата на промената на циклично прилагоденото буџетско салдо (изразено како процент од потенцијалниот

⁵⁶Собрание на Р. Македонија, Комисија за одбрана и безбедност, бр.11-3880/2, 5 декември 2006, Скопје, стр.3.

БДП) и фазата од економскиот циклус, укажува на фактот дека фискалната политика во клучните напредни економии во 2009-та година била контрациклична (обемни фискални стимули при контракција на економијата), додека во 2010-та година таа е проциклична (зголемување на фискалниот стимул, при започнато економско закрепнување). Имено, процесот на фискална консолидација е забавен во САД⁵⁷ и Јапонија заради донесувањето нови стимулативни мерки. Позицијата на дискреционата фискална политика кај еврозоната, во просек остана неутрална. Сепак, кај одделни земји во рамките на еврозоната, во 2010-та година е забележан значаен фискален стимул (Германија)⁵⁸, додека кај некои, со претходно влошени фискални позиции, процесот на фискална консолидација се спроведува со забрзано темпо (Шпанија).

Република Македонија треба да има предвид дека земјите од еврозоната, коишто беа насочени кон голема фискална консолидација, генерално успеаја да го постигнат предвиденото намалување на буџетскиот дефицит. Така, кај брзорастечките економии, во 2010-та година фискалната политика беше контрациклична.⁵⁹

Видови даноци и други јавни приходи во даночниот систем на Република Македонија се: **даноци на доход** (данок на добивка и персонален данок на доход), **даноци на потрошувачка** (данок на додадена вредност,

⁵⁷Во САД, остварувањата се поврзуваат со одредени законски одложувања во одобрувањето на трошоците и пониската поддршка кон финансискиот сектор.

⁵⁸Во Германија, остварувањата се поврзуваат со поволните движења кај пазарот на трудот.

⁵⁹На пример: во некои економии, наплатата на приходите ги надмина очекувањата, главно како одраз на посилниот раст и повисоките цени на стоките, а во некои случаи и на обемните еднократни приходи (особено продажбата на нафтените концесии во Бразил и аукцијата на телекомуникациските лиценци во Индија). Овие повисоки приходи генерално беа искористени за финансирање на високото буџетско трошење, што во некои земји (особено Бразил, Кина и Индија) доведе до повисока фискална нерамнотежа од проектираната. Кај неколку земји се очекува да се реализираат пониски вкупни и циклично прилагодени дефицити од претходно проектираните, заради влијанието на повисоките цените на стоките (Русија, Саудиска Арабија) и доцнењата во спроведувањето на капиталните проекти (Турција).

акцизи, царини и други увозни давачки и данок на промет на недвижности) и **даноци на имот** (данок на имот, данок на наследство и подарок и данок на промет на недвижности).

Јавна потрошувачка е употреба на средствата собрани од јавните приходи за покривање на јавните потреби кои претставуваат остварување на функциите на државата. Големината на јавната потрошувачка се искажува како процент од БДП.

Среднорочната фискална стратегија на Република Македонија ги дефинира насоките на макроекономската и фискалната политика за среднорочниот период 2011-2013-та година. Владата на Р. Македонија со фискалната стратегија воспоставува врска помеѓу стратешките приоритети и расположливите средства во буџетот и на овој начин стратешкото планирање се позиционира во реална тригодишна фискална рамка, во рамки на одржливо ниво на вкупната јавна потрошувачка.

Според фискалната стратегија 2011-2013-та година, вкупните изворни приходи за период 2011-2013-та година се планирани во висина од околу 29% од БДП, при што нивното учество се намалува согласно со политиката за намалување на даночното оптоварување на стопанството. Во структурата на планираните приходи даночните приходи учествуваат со околу 54%, приходите по основ на социјални придонеси со околу 29%, неданочни и капитални приходи со околу 13%, додека остатокот од приходите се очекува да се реализираат од ИПА фондовите.⁶⁰ Најзначаен износ на приходи ќе се остварува по однос на ДДВ, персонален данок на доход и акциза, а испланирана е и динамиката за намалување на стапките на социјални придонеси, како и ефектите од реформата за интегрирана наплата на социјалните придонеси и персонален данок на концептот на бруто плата. Според оваа стратегија, неданочните приходи се очекува да учествуваат со околу 10% од вкупните приходи.

Расходната страна на буџетот на Република Македонија, според фискалната стратегија за периодот 2011-2013-та година, е дизајнирана во

⁶⁰ Министерство за финансии, Фискална стратегија 2011-2013 година, Скопје 2010, стр.13

функција на поддршка на заздравувањето на македонската економија и пребродување на последиците од кризниот период. Во таа насока предвидена е стриктна контрола на тековните расходи и значајно зголемување на капиталните расходи за инвестиции во инфраструктурни проекти. Проектираното учество на расходите според ова стратегија изнесува околу 33% од БДП. Исто така беше планирано зголемување на капиталните расходи и намалување на тековните расходи.

Во претпристапната економска програма 2013-2015-та година, планирани се вкупните јавни приходи во висина од околу 29,0% од БДП, поради продолжувањето на политиката за намалување на даночното оптоварување на стопанството. За разлика од фискалната стратегија, се планира зголемување на даночните приходи за 2%, намалување на приходите по основ на социјални придонеси за 1% и реформи во овој сегмент, како и зголемување на капиталните приходи за 1%.⁶¹ Проектираните расходи во планираниот период, според оваа програма, се насочени кон поддршка на заздравувањето на македонската економија, подобрување на последиците од кризниот период, зголемување на инвестициите во инфраструктурни проекти, рестриктивна и ригорозна контрола на помалку продуктивни трошоци и зголемување на платите во јавниот сектор. Планираната стапка на учеството на расходите на буџетот на Република Македонија изнесува околу 32,% од БДП, која во споредба со фискалната стратегија 2011-2013-та година е помала за 1,0 % од БДП.

⁶¹За повеќе, Претпристапна економска програма, 2013-2015, Макроекономски движења, јавни финансии и структурни реформи, Скопје, јануари 2013.

Табела бр.4.3. 1.Фискален сектор (Буџет на РМ)⁶²

Год.	Во милион евра			Во % од БДП		
	Вкупни приходи	Вкупни расходи	Суфицит/дефицит	Вкупни приходи	Вкупни расходи	Суфицит/дефицит
2000	1.426	1.329	97	36,6	34,1	2,5
2001	1.322	1.565	-244	34,4	40,8	-6,3
2002	1.415	1.637	-222	35,4	40,9	-5,6
2003	1.374	1.416	-42	32,6	33,6	-1,0
2004	1.438	1.437	0	32,4	32,4	0,0
2005	1.646	1.635	11	34,2	34,0	0,2
2006	1.700	1.728	-28	32,5	33,0	-0,5
2007	1.955	1.920	35	32,8	32,2	0,6
2008	2.227	2.289	-62	33,1	34,1	-0,9
2009	2.097	2.275	-178	31,3	33,9	-2,7
2010	2.148	2.320	-171	30,4	32,9	-2,4
2011	2.230	2.416	-187	29,6	32,1	-2,5
2012	2.430	2,627	-197	30,6	33,2	-2,5

Податоците од табелата покажуваат дека во 2001-ва година беше регистрирано пониско ниво од приходите во споредба со 2000-та година и значително зголемување на јавната потрошувачка. Фискалните движења во 2002-ра година укажуваат на зголемување на јавните приходите и изнесуваат 35,4 % од БДП. Јавната потрошувачка на општиот владин буџет се зголеми за 0,1%, достигнувајќи 40,9% од БДП.

Анализата на фискалното оптоварување се однесува на општиот владин буџет, поради фискалните давачки кои треба да се опфатат за

⁶² Министерство за финансии на Р. Македонија, Основни макроекономски индикатори и проекции.

нејзина пресметка. Резултатите говорат дека во 2003-та година фискалното оптоварување изнесува 32,6 % од БДП. Од аспект на промените на даночната политика, од 01.04.2003-та година се воведоа законски измени кај данокот на додадена вредност, со кои општата стапка на данокот на додадена вредност се намали од 19% на 18%, при што нејзината примена се прошири на поголем дел производи и услуги кои дотогаш беа оданочувани со повластена стапка од 5%.⁶³ Падот главно се должи на тоа што престана да важи данокот на финансиски трансакции. Јавната потрошувачка во 2003-та година изнесува 33,6% од БДП, што забележува пад во споредба со претходната година. Консолидираниот буџет во 2004-та година беше урамнотежен. Од аспект на дистрибуција на јавната потрошувачка, јавните расходи перманентно беа под проектираното ниво, што ја зголеми веројатноста за концентрација на буџетските трошоци на крајот од годината. Во 2004-та година и јавните приходи и расходите изнесуваат 32,4% од БДП. Анализирано во услови на умерен економски раст, вкупните приходи во 2005-та година забележаа зголемување за 1,8% и се сведе на 34,2% од БДП. Притоа, учеството на јавната потрошувачка во БДП се зголеми за 1,6% на годишна основа и во 2005-та година изнесува 34,0% од БДП. Во 2006-та година јавните приходи како процент во БДП изнесуваат 32,5%, при што споредено со претходната година е за 1,7% понизок. Јавната потрошувачка како процент во БДП изнесува 33%.

Фискалните движења во 2007-ма година, и покрај реформите во даночниот систем, односно приходите како процент во БДП, беа повисоки само за 0,3% и изнесуваа 32,8%. Расходите се намалија за 0,8 %, достигнувајќи 32,2% од БДП. Во оваа година беше остварен суфицит во општиот владин буџет од 0,6% од БДП. Повисоката фискализација и пониската стапка на данок на профит придонесе за намалување на сивата економија и зголемување на јавните приходите. Донесени се Законот за животна средина и Законот за тутун.

⁶³ Министерство за финансии

Во 2008-ма година, поради глобалната економска криза, продолжува да се води дисциплинирана и прудентна фискална политика, преземени се значајни фискални реформи (намалување на рамниот данок од 12% на 10%, намалување на ДДВ за одредени производи и сл.). И покрај реформите, во насока на намалување на даночното оптоварување, јавните приходи како процент во БДП изнесуваат 33,1%, повисоки за 0,3% во споредба со 2007-ма година. Вкупните годишни јавни расходи се зголемија за 1,9%, споредено со претходната година, што се должи на напорите на владата за ублажување на негативните ефекти од ценовниот шок, кој од светските стокови берзи се прелеа кон цените на македонските производи, главно нафтата и храната. Некои мерки беа насочени кон поддршка на земјоделци, фирми, корисници на автомобили и сите други граѓани кои беа погодени од зголемените цени.

Фискалните пакети за стимулирање на економската активност во 2009-та година беа обемни и придонесоа за значително проширување на буџетскиот дефицит. Светската економска криза го погоди домашниот реален сектор и неопходно беше фискално консолидирање преку намалување на обемот на јавните расходи. Учеството на јавните приходи во БДП во 2009-та година изнесуваше 31,3 %, така што истото се намали за 1,8 %. Поради законските измени донесени оваа година фирмите беа ослободени од обврската за плаќање данок на нераспределената добивка остварена во тековната година.⁶⁴ Се измени и Законот за царинска тарифа. Се намали или се укина царинската стапка за сировини и машини за вкупно 498 групи производи.⁶⁵ Јавната потрошувачка, изразена преку БДП, се намали за 0,2 %и изнесува 33,9% од БДП. Оваа година анализата на промената на циклично прилагоденото буџетско салдо и на фазата која се наоѓа домашната

⁶⁴ „Службен весник на РМ “ бр.159/2008 (член 36-г). Даночниот обврзник се ослободува од обврската за плаќање данок на нераспределена добивка осварена за тековната година. Под нераспределена добивка се подразбира разлика меѓу вкупните приходи и вкупните расходи на даночниот обврзник во износи утврдени со сметководствените прописи и сметководствените стандарди намалени за платниот данок утврден во даночниот биланс. Износот којшто се распределува во вид на дивиденди и други распределби од добивката било да е во пари или непаричен облик се оданочува во моментот на нивната исплата.

⁶⁵ „Службен весник на РМ“ бр.160/2008, Закон за изменување и дополнување на Законот за царинската тарифа.

економија, покажува контрациклична фискална политика. Во услови на затворање на производниот јаз, структурното салдо се зголемува, односно фискалниот импулс беше позитивен. Имено, улогата на фискалната политика за стабилизација на економскиот циклус соодветствува со политиките кои беа спроведени во светски рамки.

Во 2010-та година јавната потрошувачка забележа реален годишен пад од 1,0% од БДП во споредба со 2009-та година. Вкупните јавни приходи како процент во БДП се забележуваат со пад од 0,9 % и изнесуваа 30,4% од БДП. Оваа година негативниот производен јаз постепено се стеснуваше.

И покрај преземените фискални мерки во 2011-та година, јавната потрошувачка сепак бележи раст. Во 2011-та година вкупните јавни приходи изнесуваа 29,6 % од БДП, што претставува намалување од 0,8 % споредено со претходната година. Вкупната јавна потрошувачка во 2011-та година изнесува 32,1 % од БДП, односно се намали за 0,8 % во споредба со 2010-та година.

Вкупните годишни приходи за 2012-та година забележаа годишен раст за 1,7% и изнесуваа 30,7% од БДП. Јавната потрошувачка исто така забележа пораст од 1,1 % и изнесува 33,2%.

Што покажуваат структурните фискални показатели, позитивен фискален стимул или негативен фискален стимул во услови на економска активност?

Компаративната анализа ќе се фокусира на последните три години, во смисла на тоа како влијае дискрециската фискална политика во економската активност.

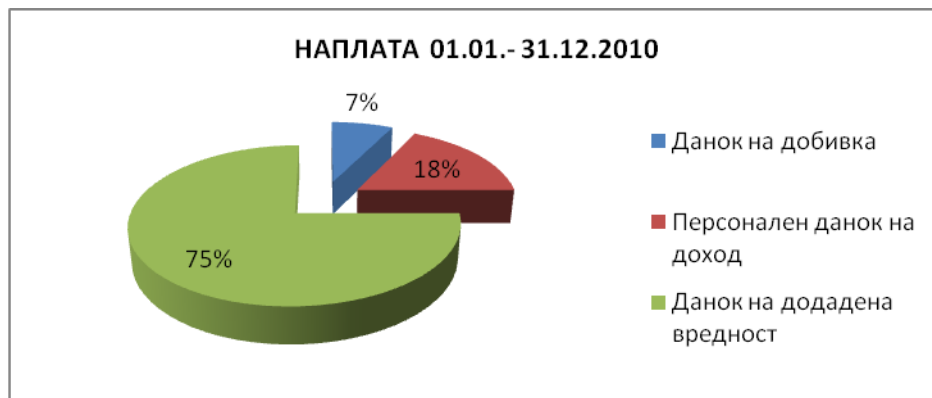
**Табела бр. 4.3.2.Консолидиран буџет
(централна државна власт и фондови) во милион денари⁶⁶**

	2010	Учество во % ¹	2011	Учество во % ¹	2012	Учество во % ¹
1.ВКУПНИ ПРИХОДИ	132.150	100,0	137.166	100,0	149.532	100,0
1.1. Даночни приходи и придонеси	112.440	85,1	118.669	86,5	123.766	82,8
Даночни приходи	73753	55,8	78910	57,0	82.295	55,0
Придонеси	38.687	29,3	39.759	29,0	41.471	27,7
Неданочни приходи	16.570	10,6	12.844	9,4	15.196	10,2
Капитални приходи	1.159	2,8	3.787	2,8	5.815	3,9
Странски донации и приходи од наплатени заеми	1984	1,5	1866	1,4	4.755	3,2
ВКУПНИ РАСХОДИ	142.692	100,0	148.649	100,0	161.667	100,0
Тековни расходи	127.358	89,3	130.939	88,1	140.231	86,7
Плати и надоместоци	22.638	15,9	23.147	15,6	23.057	14,3
Стоки и услуги	14.681	10,3	13.958	9,4	15.918	9,8
Трансфери	86.865	60,9	90.363	60,8	97.591	60,3
Камати	3.174	2,2	3.471	2,3	3.665	2,3
Капитални расходи	15.334	10,7	17.710	11,9	21.436	13,3
БУЏЕТСКИ ДЕФИЦИТ / СУФИЦИТ	-10.543		-11.483		-12.135	
Финансирање на дефицит	10.543		11.483		12.135	
Прилив	18.025		19.584		17.676	
Странски извори	7.177		23.718		13.876	
Домашни извори	6.796		2.906		3.600	
Депозити/дополнителни извори	4012		-7315		0,0	
Приходи од продажба на акции	40		276		200	
Одлив	7.482		8.101		5.541	
Надворешен долг	2.590		3.098		3.613	
Домашен долг	4.892		5.003		1.928	

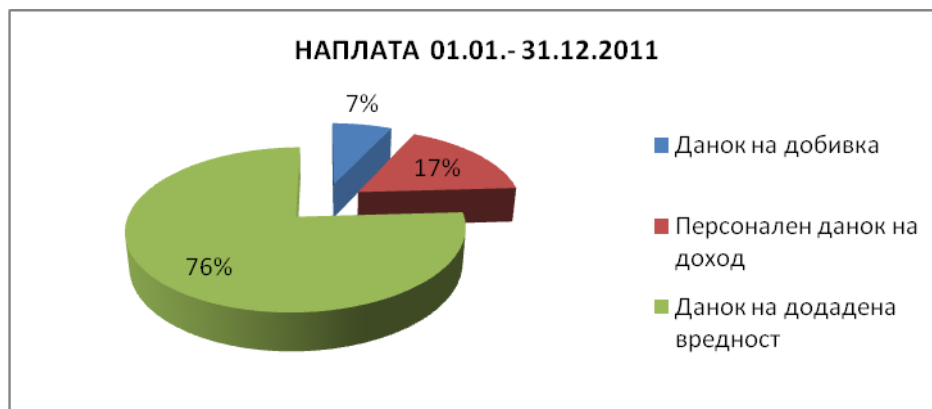
¹Учеството во (%), пресметки од авторот.

⁶⁶Министерство за финансии на Република Македонија и НБРМ

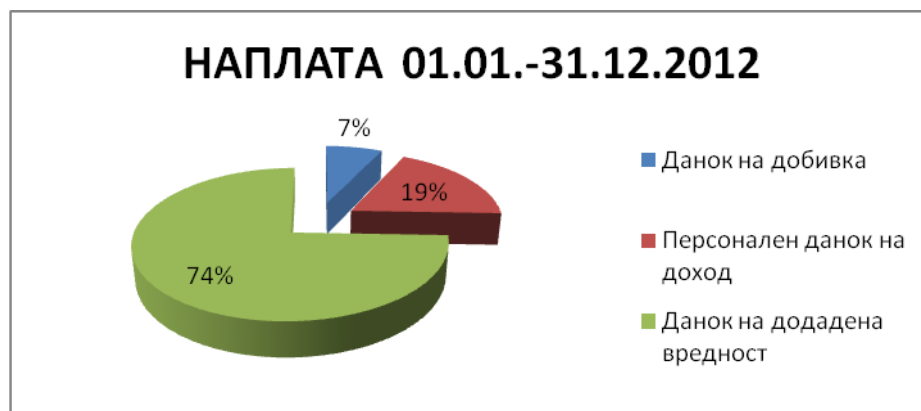
Графикон бр.4.3.1. Даночни приходи за 2010 -та година.⁶⁷

Графикон бр.4.3.2. Даночни приходи за 2011-та година.⁶⁸

Графикон бр.4.3.2. Даночни приходи за 2011-та година.⁶⁹

⁶⁷ ujp.gov.mk-Управа за јавни приходи на Република Македонија

⁶⁸ ujp.gov.mk-Управа за јавни приходи на Република Македонија

⁶⁹ ujp.gov.mk-Управа за јавни приходи на Република Македонија

Вкупните приходи, во услови на раст на економската активност во 2011-та година, забележаа раст од 10,6 % во споредба со претходната година, при што најголемиот дел произлегува од остварување на даночните приходи (зголемување на приходите врз основа на ДДВ за 12,02%, персонален данок на доход за 7,22% и данок на добивка за 5,34%).⁷⁰ И учеството на даночните приходи во вкупните приходи расте за 1,2% во споредба со претходната година. Во 2011-та година вкупните придонеси забележаа раст од 2,8%, а според учеството во вкупните приходи, забележаа пад од 0,3% во споредба со 2010-та година. Неданочните приходи во 2011-та година се пониски поради намалените приходи од имот (мерка за приватизација на градежното земјиште, со намалување на надоместокот за приватизација до 61,0 денар за 1м2).⁷¹ Капиталните приходи во 2011-та година се повисоки за 3,1 %, споредено со претходната година. Учеството на капиталните приходи во структурата на вкупните приходи е иста како претходната година.

Тековните расходи во 2011-та, споредено со 2010-та година се повисоки за 2,8%, а учеството во вкупните расходи се намали за 1,2%. Трансферите во структурата на вкупните расходи се многу високи, односно 60,9 % и во споредба со претходната година се повисоки за 4%. Капиталните расходи забележаа раст од 15,5% во однос со претходната година. Учеството во вкупните расходи е 11,9% и е поголемо за 1,2% од 2010-та година. И покрај преземените мерки за намалување на јавните расходи и превентивното фискално консолидирање, јавните расходи беа повисоки, особено расходите за трансфери кои се многу високи во споредба со другите земји.

Во структурата на приходите во 2012-та година, даночните приходи учествуваат со 55,0%, и се повисоки од претходната година за 4,3 %. Најзначаен износ на приходи во 2012-та година забележа ДДВ како процент во вкупните приходи. Споредено со 2011-та година, даночните приходи се намалени за 2%. Во вкупните приходи, приходите по основ на социјални

⁷⁰ ujp.gov.mk-Управа за јавни приходи на Република Македонија

⁷¹ За повеќе, „Службен весник на РМ“ бр. 115/2009.

придонеси учествуваат со 27,7%, неданочните приходи со 10,2%, капиталните приходи со 3,9% и странските донации и приходи од наплатени заеми со 3,2% (со раст од 1,8%). Структурата на расходната страна на буџетот на Република Македонија во 2012-та година, и покрај преземените мерки, не забелжува некои големи промени. Во структурата доминираат социјалните трансфери со учество од 60,3%, кои во однос на 2011-та година забележаа раст за околу 8%. Ова покажува дека преземените мерки од страна на владата не се насочени во вистинска насока, што влијае во неостварувањето на превидените стапки во економскиот раст. Ова коренсподира со определбата за продолжување на рестриктивна буџетска потрошувачка во делот на непродуктивните расходи и очекуван прилив на инвестиции за финансирање на капитални проекти, како од домашни, така и од надворешни извори (ИПА и други средства). Структурата на капитални расходи во 2012-та година е 13,3%. Капиталните расходи во оваа година забележаа раст од 21%. За остварување и одржување на позитивни стапки на економски раст треба да се издвои значителен износ од буџетот и да се намени за јавни инвестиции.

Автоматските стабилизатори во економскиот раст и буџетскиот дефицит во 2011-та и 2012-та година имаат помало влијание врз фискалните движења. Фискалната политика во 2011-та и 2012-та година може да се смета за контрациклична. Структурниот дефицит во истиот период покажува нагорна линија.

4. МЕТОДОЛОГИЈА НА ИСТРАЖУВАЊЕТО

Векторските авторегресивни модели (се означуваат со VAR, што доаѓа од англискиот термин Vector Auto-Regression). VAR моделите овозможуваат моделирањето да се темели на еволуцијата на фундаментални фактори, пред сè финансиски и макроекономски. Така, еден VAR модел претставува систем на регресиони модели, т.е. содржи повеќе од една зависна променлива.⁷²

VAR моделите се сметаат за хибрид помеѓу авторегресивните модели и структурните модели.⁷³ Кај структурните модели постојат два типа на променливи кои се вклучуваат во системот на симултани равенки: ендогени (англ. endogenous) и егзогени (англ. exogenous).⁷⁴ Токму затоа, пред да се изврши нивно оценување, сите равенства во системот мора да бидат определени. Притоа, идентификацијата често се постигнува со претпоставката дека некои од егзогените променливи се присутни само во некои од равенствата. Поради тоа што често оваа претпоставка е субјективна, таа трпи големи критики.⁷⁵ Во основата на VAR моделите се наоѓа тврдењето дека ако постои вистинска симултаност помеѓу група на променливи, тие сите треба да бидат третирали подеднакво, односно не смее да има никаква претходна поделба на ендогени и егзогени променливи.

Посебен облик на векторските авторегресивни модели е структурниот VAR пристап. Овие модели имаат голема примена во фискалната политика бидејќи овие модели претставуваат природна генерализација на авторегресивните модели. За разлика од авторегресивните модели кои се базираат само на историските вредности на временската серија, VAR моделите овозможуваат моделирањето да се темели на еволуцијата на фундаментални фактори, пред сè фискални и макроекономски. Така, еден

⁷²Тевдовски, Д., Докторска дисертација, Скопје,

⁷³Brooks (2002), стр. 330.

⁷⁴Ендогените променливи се оние чии вредности се определени од моделот. Егзогените, уште се нарекуваат и претходно определени (англ. predetermined), се оние чии вредности се определени надвор од моделот. Ендогените променливи се сметаат за стохастички, додека егзогените за нестохастички. Повеќе за структурните модели може да се најде кај Gujarati(2003), стр. 715-791.

⁷⁵Тевдовски, Д., Докторска дисертација, Скопје,

VAR модел претставува систем на регресивни модели, т.е. содржи повеќе од една зависна променлива. Во основата на векторските авторегресивни модели се наоѓа тврдењето дека ако постои вистинска симултаност помеѓу група на променливи, сите тие треба да бидат третирани подеднакво, односно не смее да има никаква претходна поделба на ендогени и егзогени променливи.

4.1. Векторски авторегресивни модели

Јавната потрошувачка и оданочувањето влијаат врз БДП (брuto домашниот производ) бидејќи се претпоставува дека и двете се зависни една од друга. За да се проценат ефектите од едната променлива, исто така е неопходно да се вклучат и другите променливи. Ќе се фокусираме на два променливи дефекти на буџетот, кои се состојат од трошоците и од променливата на приходите.

Променливата кај трошоците се дефинира како вкупна набавка на стоки и услуги, односно владината потрошувачка плус владините инвестиции. Тоа се нарекува "јавна потрошувачка" или едноставно "трошењена краток временски рок". Променливата на приходите се дефинира како вкупен даночен приход минус трансфери (вклучувајќи камати). Тоа се нарекува "нето даноци" или "даноци" за краток временски рок.

Основната VAR спецификација е:⁷⁶

$$(1) \quad Y_t = A(L, q) Y_{t-1} + U_t,$$

каде $Y_t = (T_t, G_t, X_t)$ е тридимензионален вектор на логаритмираните вредности логаритми на јавни приходи, јавни расходи и БДП по глава на жител.⁷⁷ Во моделот се користат квартални податоци.

⁷⁶Blanchard, O.J., and R. Perotti (2002). An Empirical Characterization of the Dynamic Effects of Changes in Government Spending and Taxes on Output. Quarterly Journal of Economics 117 (4): 1329-1368.

⁷⁷Според моделот на Blanchard, O.J., and R. Perotti (2002), се користи дефлацијата на БДП за да се отсликаат променливите во реални услови. Ова ни овозможува да ги прикажеме импулсивните реакции како што се акциите од БДП. Резултатите од користењето на сопствен дефлатор за да се прикаже потрошувачката во реални услови се многу слични.

$U_t = (t_t, g_t, x_t)$ е соодветен вектор на намалена форма на заостатоци кои главно ќе немаат нулта вкрстени корелации. За илустративни цели, данокот се плаќа во последниот квартал од секоја година за активноста во текот на годината, каде што даночните приходи ќе зависат од БДП во тековните и изминатите три квартали, додека во другите три квартали ќе биде еднаков на нула и нема да зависи од БДП(брuto домашен производ).⁷⁸

Равенствата можат да се напишат во следниот облик:

$$(2) \quad t_t = a_1 x_t + a_2 e_t^g + e_t^t$$

$$(3) \quad g_t = b_1 x_t + b_2 e_t^t + e_t^g$$

$$(4) \quad x_t = c_1 t_t + c_2 g_t + e_t^x,$$

каде e_t^t , e_t^g , и e_t^x се меѓусебно неповрзани структурни шокови. Првата равенка наведува дека неочекуваните движења на даноците може да се должи на еден од трите фактори: одговорот на непланираните движења во БДП претставен со $a_1 x_t$, одговорот на структурните шокови во потрошувачката, претставен со $a_2 e_t^g$ и структурните шокови на даноците претставени со e_t^t .

Во моделот слична претстава има и кај неочекуваните движења во трошењето во втората равенка. Третата равенка наведува дека неочекуваните движења во производството може да се должат на неочекувани движења на даноците, неочекувани движења во трошењето или на други неочекувани шокови e_t^x . Методологијата за идентификација на овој систем може да се подели во три чекори.⁷⁹

(1) Информации за данок, пренос и програми за трошоци за да се изградат параметрите a_1 и b_1 . Овие коефициенти би можеле да зафатат два различни ефекти на активност на даноци и трошење: автоматските ефекти на економската активност за даноците и трошењето под постоечките правила за фискалната политика, како и сите дискрециони приспособувања направени за

⁷⁸ Бидејќи равенката (1) е во редуцирана форма, кварталната зависност во однос на даноците на БДП (брuto домашниот производ) може да се појави во сите три равенки. Поради тоа треба да се земе предвид кварталната зависност во сите три равенки.

⁷⁹ Blanchard, O.J., and R. Perotti (2002). An Empirical Characterization of the Dynamic Effects of Changes in Government Spending and Taxes on Output. Quarterly Journal of Economics 117(4):

фискалната политика, како одговор на неочекувани настани во рамките на секое тромесечие. Клучот за нашата идентификациска постапка е да се докаже дека употребата на квартални податоци виртуелно го елиминира вториот канал.

Овој доказ за спроведувањето на фискалната политика покажува дека е потребен креатор на политика и законодавство, за да можат да дознаат повеќе детали за шокот на БДП (брuto домашниот производ), да се одлучи кои фискални мерки, доколку ги има, ќе се употребат, да се преземе одговорност, па потоа овие мерки да поминат низ законодавното тело и на крај да се имплементираат. До одреден степен, фискалната политика може да се земе како одговор за неочекувани промени во БДП во текот на годината.⁸⁰

За да се создадат a_1 и b_1 , треба само да се создаде еластичност во производството на владините набавки и на даноците минус трансферите. За да се добијат овие еластичности треба да се користат информации за карактеристиките на трошоците и даночните трансфер системи.

Поради тоа што не можат да се идентификуваат евентуалните автоматски повратни информации од економската активност во владините набавки на стоки и услуги, велиме дека $b_1 = 0$.

Претворајќи ги нето даноците, се запишува нивото на нето даноци $\check{T}$, како: $\check{T} = \sum \check{T}_i$, каде што $\check{T}_i$ се позитивни ако тие одговараат на даноците, а негативни ако кореспондираат со трансферите.⁸¹

V_i е даночната основа што одговара на данок $\check{T}_i$ (или во случај на трансфери, соодветен вкупен износ за трансфер програмата, односно невработеноста за бенефиции на невработени). Оттука, може да се сумира

⁸⁰Идентификација се постигнува со претпоставка дека променливите на приватниот сектор не реагираат на променливите на политиката истовремено. Спротивно на тоа, се претпоставува дека економската активност не влијае врз политиката, освен за автоматски повратни информации вградени во даночниот код и во трансфер системот.

⁸¹Според моделот (Blanchard, O.J., and R. Perotti, 2002) знакот тилда $\check{}$ го означува нивото на нето даноци. Тие претходно го користеле T за означување на логаритам од нето даноци по глава на жител.

по однос на кварталната еластичност на нето даноци од аспект на производството, a_1 ,

$$(5) a_1 = \sum_i \eta_{Ti \text{ Vi}} \eta_{Vi, x} \frac{\ddot{T}_i}{\ddot{T}},$$

каде $\eta_{Ti \text{ Vi}}$ означува еластичност на даноците од типот i за нивната даночната основаи каде што $\eta_{Vi, x}$ означува еластичност на даночната основица на БДП (брuto домашниот производ).

За создавање на овие еластичности, Џиорно (Giorno) и други(1995), ги создадоа $\eta_{Ti \text{ Vi}}$ и $\eta_{Vi, x}$ за четири одделни категории на даноци. Овие еластичности се пресметуваат во однос на годишните промени, а истото се направи во однос на кварталните промени.

(2) Со проценки на a_1 и b_1 , е создаден циклично прилагоден и со намалена форма на данок и остаток на потрошувачка $t_t \equiv t_t - a_1 x_t$ и $g_t \equiv g_t - b_1 x_t = g_t$ (како што $b_1 = 0$).

Очигледно е дека t_t и g_t сè уште може да бидат во меѓусебна корелација, но не и во корелација со e_t^x , така што може да се користат како инструменти за да се процени c_1 и c_2 во регресија на x_t за t_t и g_t .

(3) Се дава два коефициента за да се процени a_2 и b_2 . Не постои убедлив начин да се идентификуваат овие коефициенти од корелацијата помеѓу t_t и g_t . Кога владата ги зголемува даноците и трошењето во исто време, се поставува прашање дали даноците одговараат на зголемувањето на трошоците (односно, $a_2 \neq 0$, $b_2 = 0$) или обратно? На тој начин ги презентираме резултатите од две алтернативни претпоставки. Според првата, претпоставуваме дека даночните решенија доаѓаат во прв план, така што $a_2 = 0$ при што може да се процени b_2 . Според втората, претпоставуваме дека одлуките за трошењето доаѓаат во прв план, така што $b_2 = 0$, при што може да се процени a_2 . Ако корелацијата помеѓу t_t и g_t е доволно мала, напредката доведува до мала разлика на импулсот во однос на производството.⁸²

⁸² Според моделот (Blanchard, O.J., and R. Perotti, 2002), во сите помали димензии на ВАР, особено внимание треба да се обрне на пропуштените променливи.

Контролирањето на инфлацијата може да биде особено важно бидејќи сите променливи се изразени во реални услови, но трошоците за стоки и услуги се типично буџетирани во нормални услови и персоналната даночна група не е индексирана истовремено. Од овие причини инфлациските шокови најверојатно ќе влијаат на трошоците и на данокот.⁸³

4.2. Функции импулс одговор

Со идентификација на даноците и трошковните шокови, може да се проучат нивните ефекти врз БДП. Овде се појавуваат два проблеми. Првиот е дека изградената еластичност на нето даноците за производство, a_1 , варира со текот на времето, така што ќе го пресметаме импулс одговорот со помош на средната вредност на a_1 . Вториот проблем се однесува на резултатите од кварталната зависност, каде што ефектите на фискалната политика се разликуваат во зависност од тоа во кој квартал се одвива фискалниот шок. За да се избегне проценувањето на четирите различни импулс одговори се пресметува коваријансната матрица од кварталната зависна VAR, а потоа се користи VAR проценета без квартална зависност (освен за средната вредност), за да се карактеризираат динамичките ефекти на шоковите. Така, импулс одговорите несомнено даваат непрецизен и просечно динамичен одговор за фискалните шокови.

Нето даноците се збир на персонален данок и неданочни приходи, корпоративни даночни приходи, индиректни бизнис даноци и неданочни акумулации, како и придонеси за социјално осигурување, помалку нето исплати по лица и нето исплати на камати од страна на владата. Според Бланшар и Пероти (Blanchard, O.J., и R. Perotti), трошоците на владата се дефинираат како купување на стоки и услуги, како на тековни, така и на капитални.

⁸³ Ако делувањето на шоковите влијае на инфлацијата во самиот квартал, тогаш формираните вредности за a_1 и b_1 ќе бидат неточни бидејќи се игнорира ефектот на активноста преку инфлацијата на данокот и трошоците. Меѓутоа, ако во податоците корелацијата меѓу кварталната инфлација и реалните шокови на БДП (брuto домашниот производ) е мала, ова не претставува голем проблем и ова нема потреба да биде понатамошен предмет на истражување.

4.3 Предности и слабости на векторските авторегресивни модели

VAR моделите имаат повеќе **предности** во однос на авторегресивните модели и структурните модели.⁸⁴

1. **Нема потреба истражувачот да специфицира кои променливи се ендогени, а кои егзогени – сите се ендогени.**
2. **VAR моделите овозможуваат вредноста на променливата да зависи не само од своите претходни вредности, туку и од други променливи.** Поради тоа, тие се пофлексибилни од авторегресивните модели, кои пак можат да се гледаат и како редуцирана форма на VAR моделите. VAR моделите можат да содржат многу богата структура, со што се способни да опфатат повеќе карактеристики на податоците.
3. **Оценувањето е едноставно, методот на најмали квадрати (англ. ordinary least of squares - OLS) може да се користи посебно на секое равенство.**
4. **Предвидувањата добиени со VAR моделите се подобри од оние кои се добиени со структурните модели.**

Сепак, научната јавност посочува и проблеми при VAR моделирањето.⁸⁵

1. VAR моделите, како и ARMA моделите, се атеоретични, бидејќи корисат многу малку теоретски информации за односите помеѓу променливите. Поради ова, VAR моделите се помалку применливи за теоретски анализи и креирање на политики.
2. Најголемиот практичен проблем при VAR моделирањето е да се избере соодветната должина на временската разлика. Постојат повеќе пристапи за надминување на овој проблем.
3. При моделирањето често се јавува проблемот на премногу параметри. Ако се користат g променливи и во секое равенство има pk временски разлики од секоја променлива, потребно е да се оценат $(g + kg^2)$ параметри. На пример, ако $g = 3$ и $k = 3$, тогаш

⁸⁴Тевдовски, Д., Докторска дисертација, Скопје,

⁸⁵За повеќе видете Brooks (2002), стр. 333.

потребно е да се оценат 30 параметри. Во случај на мала големина на примерокот ова води до големи стандардни грешки и широки интервали на доверба за коефициентите на моделот.

4. Во еден VAR модел со n променливи потребно е сите n променливи да бидат заедно стационарни. Ако тоа не е случај потребно е да се диференцираат d -пати сè додека не станат стационарни. Сепак, поддржувачите на VAR моделите препорачуваат тоа да не се прави. Според нив, целта на моделирањето со VAR е да се испитаат односите помеѓу променливите, а диференцирањето ќе ги отстрани информациите за долгорочните врски помеѓу временските серии.⁸⁶

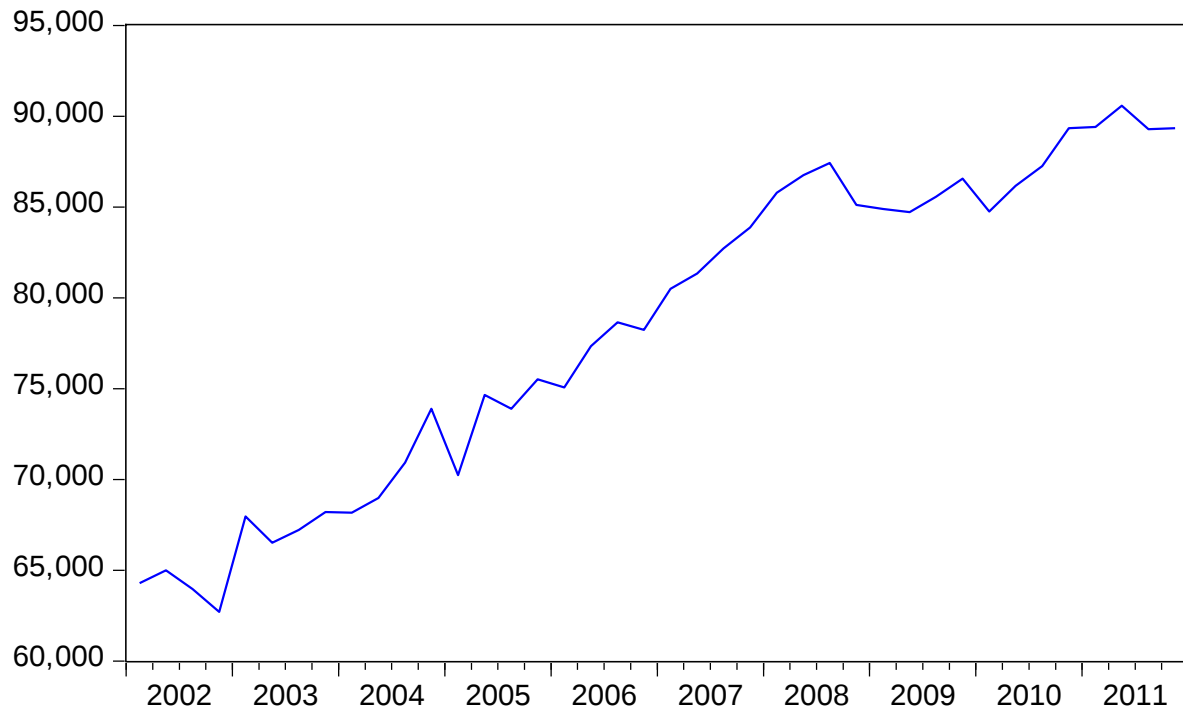
4.4 Емпириска анализа

Целта на емпириската анализа е да го утврди влијанието на јавната потрошувачка врз економската активност во Република Македонија. Економската активност е претставена преку бруто домашниот производ (БДП), сезонски прилагоден (со помош на CENSUS X-12 методот) и во реални износи (2005=100, во милиони денари). Јавната потрошувачка е претставена како потрошувачка на Централната Влада на Македонија, сезонски прилагодена (со помош на CENSUS X-12 методот) и во реални износи (во милиони денари). Номиналните износи на двете променливи се превземени од веб страната на Министерството за финансии на Република Македонија, а трансформациите на податоците се направени во економетрискиот програм EViews. Се користат квартални податоци, а за период на набљудување е земен периодот од првиот квартал на 2002 до четвртиот квартал на 2011 година. На графиконот 4.4.1 е прикажано движењето на реалниот БДП на Македонија во периодот на набљудување (се означува со променливата bdr), додека на графиконот 4.4.2 е прикажано движењето на

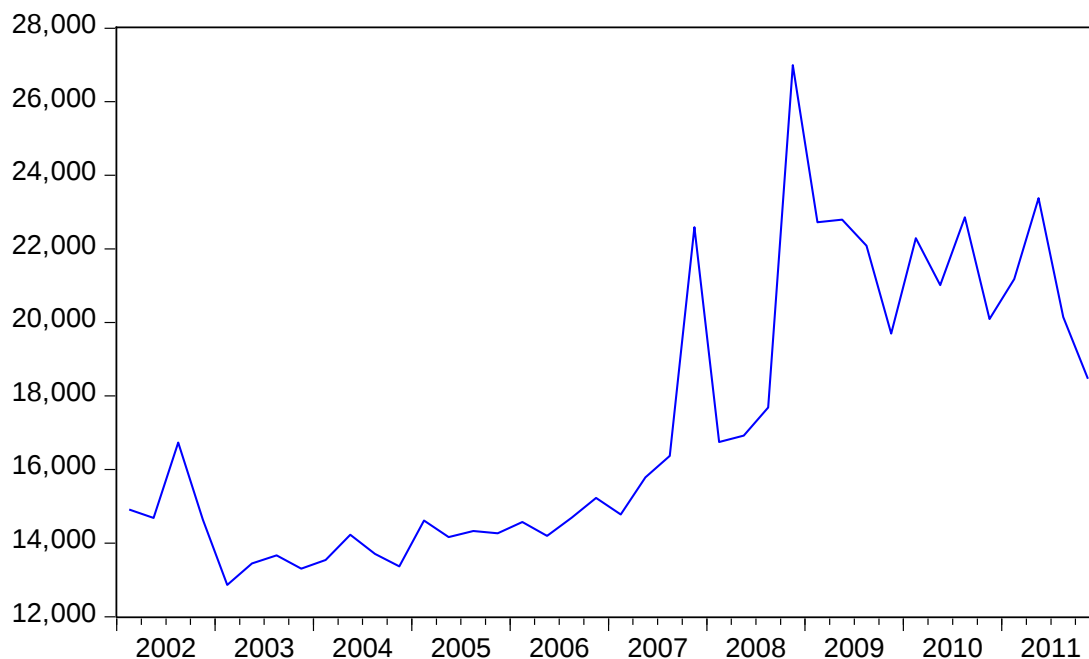
⁸⁶ Harvey(1993) смета дека резултатите од трансформацијата можат да бидат незадоволителни. Затоа тој истакнува дека вообичаениот пристап при VAR моделирањето да се работи со оригиналните податоци, дури и ако некои од сериите не се стационарни.

променливата реалната јавна потрошувачка во Македонија (се означува со rashodi).

Графикон 4.4.1: Движење на реалниот БДП, сезонски прилагоден

Графикон 4.4.2: Движење на реалната потрошувачка на Централната Власт, сезонски прилагодена RASHODI

Во табелата е прикажано тестирање на стационарноста на двете променливи со помош на тестот на единечен корен. Се користат три спецификации на овој тест: со отсечок, со тренд и отсечок и без ништо. Во табелата се прикажани t-вредностите на секоја спецификација на тестот, а во заградата се дадени соодветните p-вредности. Сите t-вредностите и p-вредности покажуваат дека двете променливи имаат единечен корен, односно се нестационарни, на ниво на значајност од 0.01.

Табела 4.4.1: Тестирање на стационарноста

Променлива	Отсечок	Тренд и отсечок	Ништо
BDP	-1.011558 (0.7394)	-1.371702 (0.8533)	3.194987 (0.9994)
Rashodi	-2.145794 (0.2287)	-3.838830 (0.0249)	0.082557 (0.7030)

Поради добиената нестационарност на променливите, во анализата се користи една спецификација на векторските авторегресивни модели која

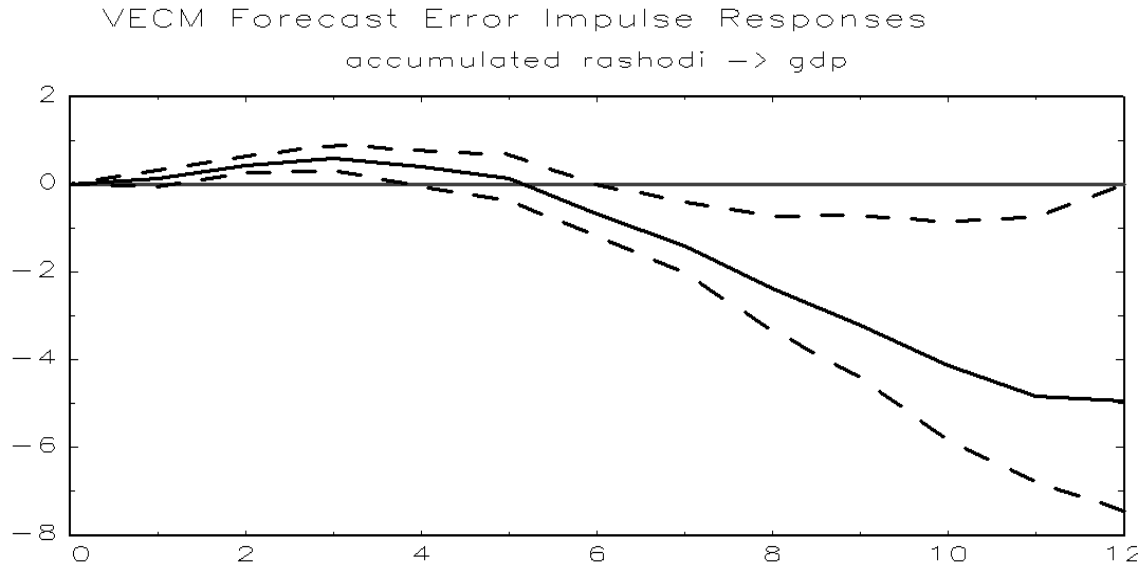
се нарекува модел на корекција на грешка. Моделот на корекција на грешка претставува динамички модел за првите диференции на $I(1)$ променливи кои се користат во коинтегрирани регресии. Самото име “корекција на грешка” доаѓа од таму што моделот е структуриран така што обезбедува корекција на краткорочните девијации од долгорочната рамнотежа. Математичкиот израз на моделот е следниот:

$$\Delta x_t = c_1 + \sum_{i=1}^{m_1} \phi_{1i} \Delta x_{t-i} + \sum_{i=1}^{m_2} \phi_{2i} \Delta y_{t-i} + \gamma_1 z_{t-1} + u_{1t}$$

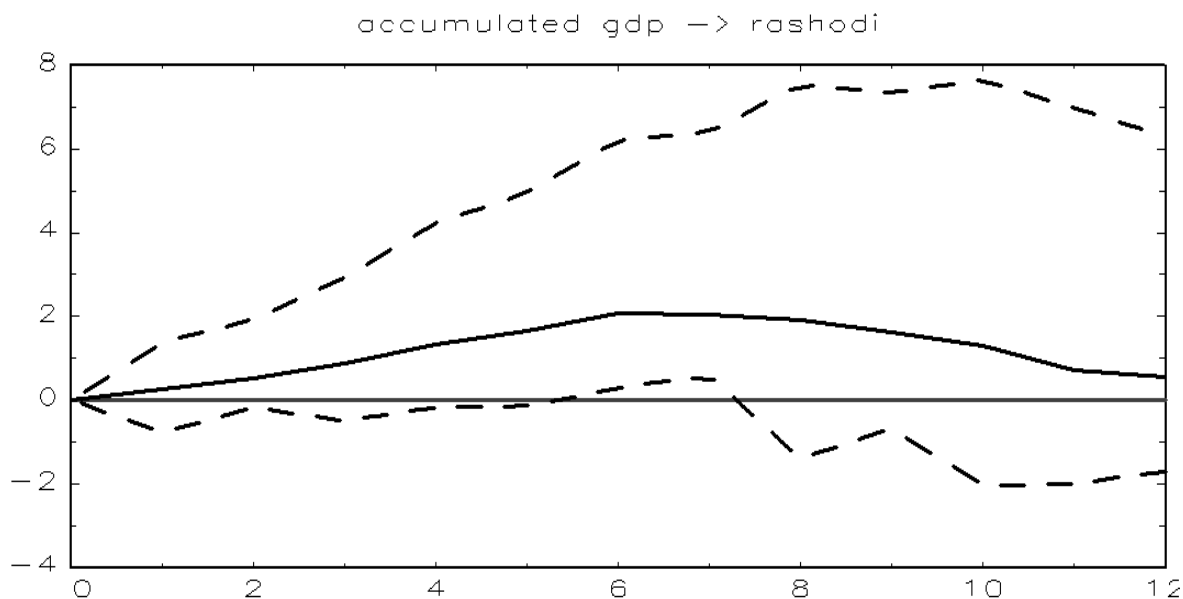
$$\Delta y_t = c_2 + \sum_{i=1}^{m_3} \phi_{3i} \Delta x_{t-i} + \sum_{i=1}^{m_4} \phi_{4i} \Delta y_{t-i} + \gamma_2 z_{t-1} + u_{2t}$$

каде Δ го означува операторот на диференцијата од прв ред, $z = x - cy$ е коректорот на грешка, а со x се означува bdp , а со y се означуваат расходите.

Графикон 4.4.3: Одговор на БДП на шок во јавната потрошувачка

Графикон 4.4.4: Одговор на јавната потрошувачка на шок во БДП

Информациските критериуми укажуваат дека оптималниот број на ендогени лагови во моделот е 10. Дополнително е утврдено дека постои 1 коинтегративен ранг. Оценувањето на моделот е направено во статистичкиот програм JMulTi. На графиконот 4.4.3 е прикажана функцијата на импулс – одговор за влијанието на јавната потрошувачка врз БДП. Со испрекинатите линии се дадени 95% интервалите на доверба на Hall. Позитивниот одговор на БДП во период од 4 квартали на шок на јавната потрошувачка е во согласност и со кејнзијанските модели и со неокласичните модели на бизнис циклус. Притоа, после 6 квартали одговорот на БДП станува негативен, а причина за ова може да е периодот на рецесија кој се јавува во втората половина на периодот на набљудување, но и квалитетот на јавните расходи.

Функцијата на импулс – одговор за влијанието на БДП врз јавната потрошувачка е прикажано на графиконот 4.4.4. Со испрекинатите линии се дадени 95% интервалите на доверба на Hall. Функцијата покажува дека постои перзистентност во одговорот, иако резултатите се главно статистички незначајни.

5. ЗАКЛУЧОК

Докторскиот труд има за цел да го процени влијанието на фискалната политика врз економската активност. Влијанието и улогата на фискалната политика врз економската активност е едно од најважните прашања како во академската литература, така и кај креаторите на економските политики. За улогата на фискалната политика, современата литература може да се подели на две општи идејни школи.

Кејнзијанската школа смета дека пазарот треба да се корегира преку активна улога на јавниот сектор, односно монетарната политика и на фискалната политика на владата. Оваа школа се залага за мешана економија, односно доминација на приватниот сектор каде што важна улога има владата и јавниот сектор. Кејнзијанскиот економски модел доминира сè до појавата на нафтените шокови и до феноменот наречен стагфлација.

Неокласичната школа ги критикува теориите на Кејнз и наоѓа решение за проблемот на стагфлација. Таа смета дека зголемувањето на јавниот долг води до зголемување на каматните стапки, а со тоа, се намалува аутпутот во економијата и инфлацијата. Освен тоа, зголемувањето на јавниот долг води до зголемување на јавните очекувања за даноците во иднина, а тоа, пак ќе ја зголеми обезбедената работна сила и последователно ќе ги намали реалните плати и потрошувачката, паралелно со тековната активност и инфлација.

Спротивно на ова, Нео-кејнзијанската школа смета дека зголемувањето на јавното трошење ја зголемува побарувачката и со тоа ја зголемува економската активност, т.е. аутпутот, преку ефектот на фискалниот мултипликатор.

Емпириската анализа во дисертацијата има за цел да го утврди влијанието на јавната потрошувачка врз економската активност на Република Македонија. Анализата е направена во програмите EViews и JMulTi. Моделирањето се базира на Векторските авторегресивни модели (VAR). Овие модели овозможуваат адекватна апроксимација на економската реалност бидејќи претставуваат систем на равенки кои овозможуваат симултаност помеѓу група на променливи, односно обезбедуваат можност

сите променливи да се набљудуваат подеднакво без никаква претходна поделба на ендогени и егзогени променливи.

Попрецизно во анализата се користи еден облик на векторските авторегресивни модели што се нарекува модел на корекција на грешка, поради утврдената нестационарност на набљудуваните променливи, реален БДП и реална јавна потрошувачка.

Моделот на корекција на грешка претставува динамички модел за првите диференции на променливите кои се користат во коинтегрирани регресии. Овој модел обезбедува корекција на краткорочните девијации од долгорочната рамнотежа.

Важно е да се нагласи дека за векторските авторегресивни модели Кристофер Симс доби Нобелова награда по економија во 2013 година, додека за коинтеграцијата Нобелова награда по економија во 2003 година му беше доделена на Клиф Грејнџер.

Емпириската анализа, во фазата на идентификација утврдува дека оптималниот на ендогени лагови во моделот е 10, а дека постои и еден ранг на коинтеграција. Поради специфичноста на векторските авторегресивни модели оценката на влијанијата се врши со помош на функцијата на импулс – одговор за влијанието на јавната потрошувачка врз БДП.

Функцијата на импулс-одговор покажува дека економската активност има позитивниот одговор на шок на јавната потрошувачка во период од 4 квартали, а после 6 квартали одговорот на економската активност станува негативен е во согласност и со кејнзијанските модели и со неокласичните модели на бизнис циклус. Притоа, после 6 квартали одговорот на БДП станува негативен, а причина за ова може да е периодот на рецесија кој се јавува во втората половина на периодот на набљудување, но и квалитетот на јавните расходи. Статистичката значајност на функцијата импулс-одговор е утврдена со помош на 95% интервалите на доверба на Hall.

Ограничување на анализата претставува релативно малиот број на опсервации на набљудуваните променливи. Но, ова е иманентна

карактеристика со која се соочува секоја макроекономска анализа на земјите во транзиција.

КОРИСТЕНА ЛИТЕРАТУРА

1. Alberto Alesina, Fiscal adjustments and the recession, 12 November 2010. Research-based policy analysis and commentary from leading economist.
2. Alesina. A., S. Ardagna, R. Perotti, and F. Schiantarelli, "Fiscal Policy, Profits, and Investment," mimeo, Boston College, 1999.
3. Andrew B. Abel, Ben S. Bernanke: Macroeconomics, 4-th ed. 2001.
4. Barro, J.R., (2008): Macroeconomics-a modern approach, Yhomson.
5. Baxter, M. and King, RG (1993), Fiscal policy in general equilibrium, American Economic Review, 83, 315-334.
6. Beetsma, R., (2008): "A survey of the effects of discretionary fiscal policy", Studier i Finanspolitik No.2008/2.
7. Begg, D., Ficher., and Dornbuch, R., (2008) Economics, The McGraw-Hill.
8. Bernanke, B., and I. Mihov, "Measuring Monetary Policy," Quarterly Journal of Economics, CXIII (1998), 869-902. Favero, B. и Ф. Giavazzi (2007): NBER работни документи 12.822, "долг и ефектите на фискалната политика." Националното биро за економски истражувања, Inc.
9. Blanchard, O.J., and R. Perotti (2002). An Empirical Characterization of the Dynamic Effects of Changes in Government Spending and Taxes on Output. Quarterly Journal of Economics 117 (4): 1329-1368. November.
10. Blinder, Alan S. (2002), "Keynesian Economics". The Concise Encyclopedia of Economics. <http://www.econlib.org/library/Enc/KeynesianEconomics.html>. Retrieved 2008-04-0.
11. Brooks (2002), стр. 330.
12. Burnside C., Eichenbaum M., and Jonas Fisher. (2003). Fiscal Shocks and Their Consequences. NBER working paper No 9772.
13. Choudhry, Narun. (1979). Measuring the Elasticity of Tax Revenues: A Divisia Index Approach. IMF Staff Papers, vol. 26, March 1979.

14. Corsetti, G. and Müller, G. (2007), Twin deficits, openness and the business cycle, *Journal of European Economic Association* 6, 404-413.
15. Dretzke, Beverly (2008), *Statistics with Microsoft Excel, 4th Edition*, Prentice Hall.
16. European Competitiveness Report, SEC (2003) 1278; "Towards a European Research Area- Science, Technology and Innovation-Key Figures 2003-2004"; Luxembourg : OPOCE, 2003- 96 pp.; "Investing in Research: an Action Plan for Europe", Luxembourg: OPOCE, 2003- 76 p.- known as the "3% Action Plan".
17. Fatás, A. and Ilian Mihov. (2001). The Effects of Fiscal Policy on Consumption and Employment: Theory and Evidence. CEPR Discussion Papers 2760.
18. Faust, J. and Eric Leeper. (1997). When do long-run identifying restrictions give reliable results? *Journal of Business and Economic Statistics*. Vol. 15(3). Pages 345–353.
19. Favero C., and Francesco Giavazzi (2007). Debt and the Effects of Fiscal Policy. NBER Working Papers 12822, National Bureau of Economic Research, Inc.
20. Giorno, C. et al. (1995). Estimating Potential Output, Output Gaps and Structural Budget Balances. OECD Economics Department Working Papers. No. 152, OECD Publishing.
21. Hall, P. (1992). *The Bootstrap and Edgeworth Expansion*, Springer, NewYork.
22. Heiricourt, J. (2006). Monetary policy transmission in the CEECs: A comprehensive analysis. *Economic and Business Review*. Vol. 8(1). Pages 37-82.
23. Hemming, Richard, Michael Kell and Selma Mahfouz, 2002, "The Effectiveness of Fiscal Policy in Stimulating Economic Activity—A Review of the Literature," IMF .Working Paper, WP/02/208, (Washington, D.C.: International Monetary Fund).
24. Hoffmann (1998), Bundesbank (2002), Brachinger at al. (2000), Rossiter (2005), Wynne (2005), Brachinger at al. (2000).
25. Hulten, C. (1973). Divisia Index Numbers. *Econometrica*. Vol. 41. Pages 1017-25.
26. Hyder, K. (2001) Crowding-out Hypothesis in a Vector Error Correction Framework: A case study of Pakistan. *The Pakistan Development Review* 40(4): 633-650
27. IMF Working Paper Western Hemisphere and European Department, Fiscal Stimulus and Credibility in Emerging Countries, Prepared by Magda Kandil and Hanan Morsy. Authorized for distribution by Bob Traa, May 2010.

28. Keynes, John Maynard (1924). "The Theory of Money and the Foreign Exchanges". A Tract on Monetary Reform.
29. Lütkepohl, H. and Markus Krätzig. (2004). Applied Time Series Econometrics Cambridge University Press. Cambridge. UK.
30. Madalla G.S: Introdukcion to Ekonometrics, USA 1992.
31. Mankiw, G. (2008). Spending and Tax Multipliers. Retrieved November 1st, 2010 at <http://gregmankiw.blogspot.com/2008/12/spending-andtax-multipliers.html>
32. Mankiw, N.G.,(2003): Macroeconomics, 5th edition, Neww York, Worth.
33. Markwell, Donald (2006). John Maynard Keynes and International Relations: Economic Paths to War and Peace . New York: Oxford University Press.ISBN 0198292368.
34. Michel Strawczynski & Joseph Zeira, 2011. " [Procyclicality of Fiscal Policy in Emerging Countries: the Cycle is the Trend](#) ," [Working Papers Central Bank of Chile](#) 624, Central Bank of Chile.
35. Momi Dahan & Michel Strawczynski, 2010. "Fiscal Rules and Composition Bias in OECD Countries" [CESifo Working Paper Series](#) 3088, CESifo Group Munich.
36. Monacelli, T. and Perotti, R. (2006), Fiscal policy, the trade balance and the real exchange rate: Implications for international risk sharing, Mimeo, IGIER.
37. Mountford, A. and Herald Uhlig. (2002). What are the Effects of Fiscal Policy Shocks? CEPR Discussion Paper 3338.
38. Mountford, A. and Herald Uhlig. (2008). What are the Effects of FiscalPolicy Shocks? NBER Working Papers 14551, National Bureau of Economic Research, Inc.
39. Neil A.Weiss, Introdoctory Statistics, Sixth edition, 2001.
40. P. A. Samuelson, W. D. Nordhaus, Ekonomija, MATE, Zagreb, 1992, str. 23.
41. Peersman, G. and Fank Smets. (2001). The monetary transmissionmechanism in the Euro area: More evidence from VAR analysis, ECB Working Paper No. 91.
42. Perotti R. (2005). Estimating the Effects of Fiscal Policy in OECD Countries. CEPR Discussion Paper No. 4842.
43. R. Dornbush & S. Fisher, Makroekonomia, 2000.

44. Ramey, V. and Matthew Shapiro (1999). Costly Capital Reallocation and the Effects of Government Spending. NBER Working Papers 6283. National Bureau of Economic Research, Inc.
45. Ramey, V. and Shapiro, M. (1998). Costly capital reallocation and the effects of government spending. Carnegie-Rochester Confer. Series on Public Policy, 48:145_194. Ravn, M., Schmitt-Grohe.
46. Ravn, M., Schmitt-Grohe, S., and Uribe, M. (2006). Deep habits. Review of Economic Studies, 73:195_218.
47. Rice, John A. (2007), *Mathematical Statistics and Data Analysis*, 3rd ed., Thomson Brooks/Cole.
48. Ristevski, Sllave I Dragan Tefdevski (2008), *Statistika za biznes I ekonomija, treto izdanie*, Ekonomski Fakultet, Skopje.
49. Robert Barro and Charles Redlick, “Macroeconomic Effects from Government Purchases and Taxes”(working paper, Mercatus Center at George Mason University, Arlington, VA, July 2010.
50. Romer C., and David Romer. (1989). Does Fiscal Policy Matter? A new test in the spirit of Friedman and Schwarz. NBER Chapters, in: NBER Macroeconomics Annual 1989, Volume 4, pages 121-184, National Bureau of Economic Research, Inc.
51. Romer C., and David Romer. (2010). The Macroeconomic Effects of Tax Changes: Estimates Based on a New Measure of Fiscal Shocks. American Economic Review, American Economic Association. Vol. 100(3). Pages 763-801.
52. Romer Christina and David Romer, (2007), The Macroeconomics Effects of Tax Change: Estimates Based on a New Measure of Fiscal Shocks”, NBER working paper 13264.
53. Savickas(2006), стр. 145.
54. Sims, C. (1980). Macroeconomics and Reality. Econometrica. Vol. 48(1). Pages 1-48. January.
55. Sims, C. and Tao Zha. (1995). Error bands for impulse responses. Working Paper 95-6. Federal Reserve Bank of Atlanta.

56. Sims, C. and Tao Zha. (1999). Error bands for impulse responses. *Econometrica*. Econometric Society. Vol. 67(5). Pages 1113-1156. September.
57. Slavin. S.. *Introduktion to EKNOMICS*. Second edition. USA 1991
58. Solow, R. (1957). Technical Change and the Aggregate Production Function. *The Review of Economics and Statistics*. Vol. 39(3). Pages 312-320.
59. Spilimbergo, A., Symansky, S., Blanchard, O. and Cottarelli, C. (2008), “Fiscal policy for the crises”, IMF staff position note, December 29, SPN708/01, 1-38.
60. Stock, J., and Mark Watson. (2001). Vector Autoregressions. *Journal of Economic Perspectives*. Vol. 15(4). Pages 101-115.
61. Sullivan, Arthur; Steven M. Sheffrin (2003). *Economics: Principles in action* Sullivan, Arthur; Steven M. Sheffrin (2003). *Economics: Principles in action* . Upper Saddle River: Pearson Prentice Hall. ISBN 013063085
62. Swallow, W. H., & Monahan, J.F. (1984). Monte Carlo Comparasion of ANOVA, MIVQUE, REML, and ML estimators of varace components. *Tehnometrics*, 26, 47-57.
63. ujp.gov.mk-Управа за Јавни Приходи на Република Македонија.
64. [UnctatStat](http://unstats.un.org)(2012)
65. www.avrm.gov.mk.
66. Гоговски Ристо, *Основи на економија*. Охрид, 2005, стр. 221.
67. Државен завод за статистика - Анкета за работна сила и пресметки на НБРМ.
68. Државен завод за статистика и пресметки од НБРМ.
69. Државен завод за статистика на Р. Македонија-www.stat.gov.mk
70. Извештај за надворешна трговија на Македонија. Материали подготвени за втората годишна конференција за зајакнување на извозот, 2006 година, стр. 18.
71. Лари Самерс “I Think Keynes Mistitled His Book” *The Washington Post*. Retrieved 2011-7-26. Напишана од Есра Клајн.
72. Министерство за финанци на Р. Македонија, Основни макроекономски индикатори и проекции.
73. Министерство за Финанци, Фискална стратегија 2011-2013 година, скопје 2010, стр. 13

74. Претпристапна Економска Програма, 2013-2015, Макроекономски движења, јавни финанци и структурни реформи, Скопје, Јануари 2013.
75. Министерство за финанци. Билтен, Август, 2012.
76. Министерство на финанци, Претпристапна Економска Програма, 2009-20011. Скопје јануари 2009, стр, 12.
77. Нановски, Томе, Надворешна трговија.
78. Недановски, Пеце, “Применета економија”, Скопје, 2003 година.
79. Приближување кон Европската Уија, Предизвици и можност. Република Македонија, Министерство за Финанци, јуни 2009. стр. 92.
80. Приближување кон Европската Уија, Предизвици и можност. Република Македонија, Министерствата за Финанци, јуни 2009. стр. 60.
81. Ристевски Славе, Економски годишник, Движењето на бруто-домашниот производ и вработеноста, 2010. Скопје
82. Службен весник на РМ “ бр. 159/2008 (член 36-г).
83. Службен весник на РМ“ бр. 115/2009.
84. Службен весник на РМ“ бр. 160/2008.
85. Собрание на Р. Македонија, Комисија за одбрана и безбедност, бр. 11-3880/2, 5 декември 2006, Скопје, стр. 3.
86. Стојанивнич, Ивица. Економија, Мегатренд универзитет применјених наука, БЕОГРАД, 2005, стр. 120.
87. Тевдовски, Д., Докторска дисертација, 2010, Скопје,